

Pensjonsreformens virkning på uføreratene

Rapport 2015 - 02

Proba-rapport nr. 2015 - 02, Prosjekt nr. 14007

ISSN: 1891-8093

AUG/SK, HB, 4.3.2015

--

Offentlig

--

Pensjonsreformens virkning på uføreratene

Utarbeidet for Arbeids – og
sosialdepartementet

Rapport 2015 - 02

Forord

Prosjektet er gjennomført i samarbeid mellom Proba samfunnsanalyse og Actecan. Proba ved Audun Gleinsvik har ledet prosjektet. Synne Klingenberg har hatt hovedrollen i analyse av registerdata (kapittel 5 og 6 samt vedlegg 1). Actecan ved Fredrik Haugen har gjort mesteparten av arbeidet med framstilling av og analyse av regelverket (kapittel 2 utenom 2.1 og kapittel 3 og vedlegg 2). Helene Berg fra Proba har vært kvalitetssikrer.

Oslo, 4. mars 2015

Innhold:

SAMMENDRAG OG KONKLUSJONER.....	1
1 INNLEDNING.....	5
1.1 Bakgrunn.....	5
1.2 Problemstillinger.....	6
1.3 Relaterte studier.....	6
2 REGELVERK FØR OG ETTER PENSJONSREFORMEN.....	8
2.1 Regler for tildeling av AAP og uførepensjon.....	8
2.2 Pensjonsreformen – et overblikk.....	9
2.3 Folketrygden.....	10
2.4 AFP i offentlig sektor.....	11
2.5 AFP i privat sektor.....	12
2.6 Offentlig tjenestepensjon.....	13
2.7 Privat tjenestepensjon.....	14
2.8 Skatteregler for alders- og uførepensjonister.....	14
3 ØKONOMISKE INSENTIVER FØR OG ETTER PENSJONSREFORMEN.....	16
3.1 Alternative ytelser for arbeidstakere i ulike segmenter.....	16
3.2 Livsinntekt ved ulike pensjoneringsalternativer.....	33
3.3 Kombinasjon av arbeidsinntekt og ulike former for pensjon.....	35
4 HYPOTESER OM ENDRING I PENSJONERINGSATFERD.....	39
5 METODE.....	41
5.1 Datamaterialet.....	41
5.2 Populasjon.....	43
5.3 Analysemodeller.....	45
6 RESULTATER.....	47
6.1 Deskriptiv statistikk.....	47
6.2 Regresjonsanalyse.....	53
6.3 Drøfting og konklusjon.....	57
LITTERATURLISTE.....	61
VEDLEGG 1: TABELLER.....	62
VEDLEGG 2 – REGELVERK FØR OG ETTER PENSJONSREFORMEN.....	73
FOLKETRYGDEN.....	74
Offentlig AFP.....	78
Privat AFP.....	79
Offentlig tjenestepensjon.....	81
Privat tjenestepensjon.....	82
Skatteregler for alders- og uførepensjonister.....	84
Skatteregler frem til 2011.....	85
Skatteregler fra 2011.....	86

Sammendrag og konklusjoner

Resymé

Pensjonsreformen gjorde at arbeidstakere uten rett til avtalefestet pensjon (AFP) for første gang fikk mulighet til tidlig avgang med alderspensjon. Hovedspørsmålet i vår analyse er om den nye muligheten for tidlig pensjonering har redusert overgangen til uførepensjon i denne delen av arbeidslivet. Vi finner ikke støtte for en slik hypotese i vår analyse. Riktignok er overgangen til uførepensjon blant seniorer i det aktuelle segmentet redusert etter reformen, men reduksjonen er mindre enn blant ansatte i offentlig sektor, som ikke har blitt vesentlig påvirket av reformen.

Vi mener at det er for tidlig å konkludere om reformen har ført til redusert bruk av uførepensjon. Man trenger flere år med data om utviklingen etter reformen for å kunne fastslå dette.

Bakgrunn

Pensjonsreformen har gitt nye muligheter for tidlig avgang med alderspensjon. I tillegg har endringer i regelverket gjort at de økonomiske konsekvensene ved bruk av ulike velferdsytelser for seniorer har endret seg. Herunder har inntektstapet ved å ta ut AFP eller uførepensjon endret seg etter reformen. Endringene varierer mellom ulike segmenter i arbeidslivet. Spørsmålet er hvordan disse endringene har påvirket atferden for seniorer i arbeidslivet når det gjelder arbeid og pensjon.

Problemstilling

I prosjektet viser vi hvordan de økonomiske konsekvensene av henholdsvis å motta arbeidsavklaringspenger (AAP), bli uførepensjonert eller å gå av med AFP eller alderspensjon har endret seg i ulike deler av arbeidslivet etter pensjonsreformen. Videre tester vi om overgangen til uførepensjon og AAP har endret seg blant seniorene i de ulike segmentene av arbeidslivet.

Konklusjoner og tilrådinger

I prosjektet har vi definert tre segmenter i arbeidslivet der mulighetene for og de økonomiske konsekvensene av å gå over til uførepensjon eller alderspensjon før 67 års alder ble endret i ulik grad med pensjonsreformen:

- Offentlig sektor: Reformen ga få endringer. De ansatte fikk mulighet til å ta ut alderspensjon fra folketrygden fra 62 år, men for de fleste vil avgang med AFP være et langt mer lønnsomt alternativ.
- Privat sektor med AFP: De viktigste endringene var at folketrygdens alderspensjon kan tas ut fra 62 år og at AFP ble endret fra en tidligpensjonsordning til et påslag på alderspensjonen. Begge ordningene kan fritt kombineres med arbeid uten avkortning. De økonomiske konsekvensene av tidlig pensjon med AFP versus

uførepensjonering er uklar ved uttak fra 62- og 63-års alder. Ved høyere alder vil flertallet være tjent med å velge AFP.

- Privat sektor uten AFP: De ansatte fikk for første gang en mulighet til å gå av tidlig med alderspensjon, uavhengig av arbeidsevne. Det er derfor rimelig å anta at seniorer i dette segmentet endret bruk av helserelaterte ytelser i større grad enn seniorer i andre deler av arbeidslivet.

Man kan ikke fritt velge å bli uførepensjonert. Ett av vilkårene for uførepensjon er at man har nedsatt inntektsevne som følge av helseproblemer. Det er imidlertid mulig å la være å søke uførepensjon selv om man oppfylder de medisinske vilkårene, og i stedet velge en annen pensjonsytelse. For en del seniorer vil det ikke nødvendigvis medføre et økonomisk tap å gå av med alderspensjon/AFP før man blir 67 år sammenlignet med om man blir uførepensjonert. Hvis man velger en form for pensjon, vil man også slippe å gå gjennom de ganske omfattende prosessene som normalt kreves for å få uførepensjon (og med uvisst utfall). I tillegg avkortes uførepensjon mot arbeidsinntekt, noe man slipper hvis man tar ut alderspensjon fra folketrygden eller AFP i privat sektor etter pensjonsreformen.

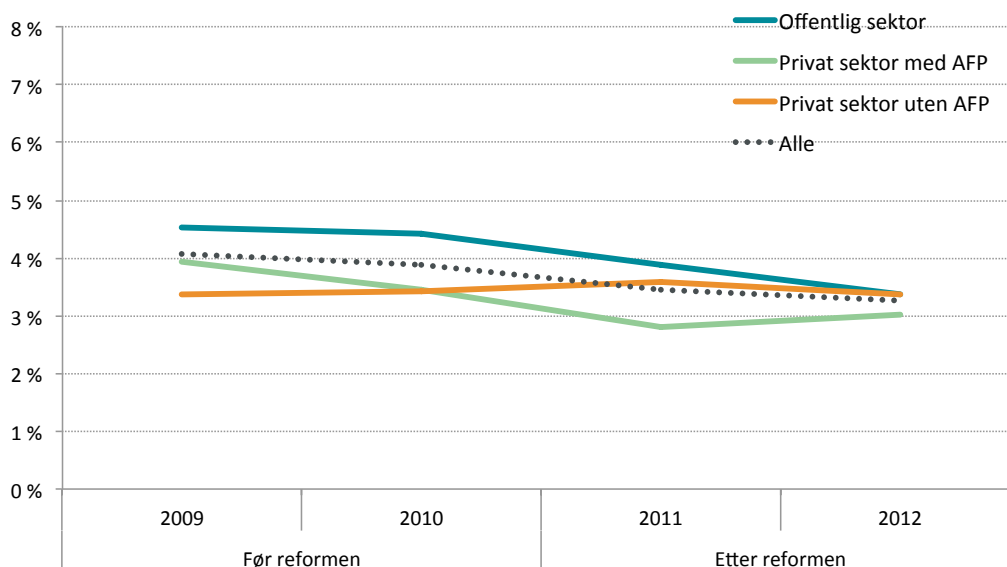
Når reglene for ordningene endres vil det kunne skje en substitusjon mellom uførepensjon og alderspensjonsordninger. Endringene som kom med pensjonsreformen ga ansatte i private virksomheter uten AFP-ordning et alternativ til uførepensjon som de ikke hadde hatt før; de kunne ta ut alderspensjon fra 62 års alder. Hovedhypotesen i prosjektet er at denne endringen har redusert bruken av uførepensjon blant ansatte i private virksomheter uten AFP-ordning.

Bruken av uførepensjon kan også ha endret seg uavhengig av pensjonsreformen. For å kontrollere for slike endringer, sammenligner vi utviklingen i privat sektor med utviklingen offentlig sektor, som i all hovedsak ikke fikk endrede pensjonsregler i forbindelse med reformen.

De regelendringene vi studerer trådte i kraft 1. januar 2011. Vi har brukt individdata fra Statistisk sentralbyrå for å analysere effektene. Dataene dekker perioden til og med 2012. Vi studerer bruk av ulike velferdsytelser blant 63-åringene som ikke mottok de samme velferdsytelsene og som var yrkesaktive da de var 61 år. For å få et bilde av virkninger av reformen på overgang til ulike ytelser, sammenlikner vi overganger for årskull som fylte 63 år før reformen med tilsvarende overganger for kull som fylte 63 år etter reformen.

Figur 1 viser at andelen av 63-åringene som hadde fått uførepensjon siden de var 61 år, var lavere i 2011-12, dvs. etter pensjonsreformen, enn før reformen. En utvikling mot redusert overgang til uførepensjon har skjedd både i offentlig sektor og privat sektor med AFP. I privat sektor uten AFP har overgangen til uførepensjon endret seg svært lite.

Figur 1: Utvikling i andelen av 63-åringar som mottar (full eller gradert) uførepensjon, gitt yrkesdeltakelse ved 61 års alder

Vi har beregnet effekten av reformen på overgang til uførepensjon i privat sektor uten AFP ved hjelp av regresjonsanalyse hvor vi kontrollerer for en rekke ulike faktorer, og sammenligner utviklingen der med utviklingen i offentlig sektor. Vi finner da at reformen har ført til *økt* overgang til uførepensjon fordi uttak av uføretrygd har falt mer i offentlig sektor enn i privat sektor uten AFP. Dette resultatet er helt motsatt av vår hovedhypotese. Vi ser tre mulige grunner til at de empiriske resultatene ikke samsvarer med våre forventninger:

1. Det stilles minstekrav til opptjening for å kunne ta ut tidlig alderspensjon, og mange av de ansatte i privat sektor uten AFP oppfyller ikke dette kravet. Vi har ikke hatt mulighet til å skille ut den aktuelle gruppa i datagrunnlaget.
2. Vi ser på overgang fra arbeid (uten mottak av arbeidsavklaringspenger) til uførepensjonering i løpet av to år. For mange av de som blir uførepensjonert vil denne prosessen ta lengre tid. Kanskje vil bildet se annerledes ut når man ser på overgangen til uførepensjon for disse kohortene etter noen flere år.
3. Det er mulig at pensjonsreformen har påvirket ansatte i offentlig sektor mer enn vi har antatt, eller at offentlig sektor av andre grunner ikke fungerer godt som sammenligningsgruppe. Vår metode bygger på en forutsetning om at overgang til uførepensjonering ville utviklet seg parallelt i de tre segmentene uten pensjonsreformen. Vi ser – blant annet i figur 1 – at antakelsen ikke fullt ut var oppfylt før reformen, og det er mulig at det er andre faktorer enn pensjonsreformen som har bidratt til at uførepensjoneringen ikke har utviklet seg parallelt i de tre segmentene etter reformen.

Den første forklaringen (pkt. 1) understøttes av at utviklingen for menn – som stort sett har tilstrekkelig opptjening til å ta ut full alderspensjon fra 62 år – samsvarer bedre med vår hypotese enn utviklingen for kvinner – som for en stor del ikke har tilstrekkelig opptjening.

Den andre forklaringen (pkt. 2) understøttes av at overgangen til arbeidsavklaringspenger (AAP) utvikler seg om lag slik vi forventet at overgangen til uførepensjon ville utvikle seg: Vi finner redusert overgang til AAP blant 63-åringene i privat sektor uten AFP. Det er mulig at dette er en indikasjon på at overgangen til uførepensjon vil være lav for denne kohorten i årene etter det året de fylte 63 år.

Vi har også sammenlignet våre resultater med andre studier av virkninger av pensjonsreformen. På grunn av forskjeller i metodikk og avgrensninger, er det ikke overraskende at det også er en del forskjeller i resultater.

1 Innledning

1.1 Bakgrunn

En ny ordning med fleksibelt uttak av alderspensjon trådte i kraft i 2011. Ordningen gjør det mulig å ta ut alderspensjon fra folketrygden tidligere enn før – fra fylte 62 år. Pensjonen blir justert for alder ved uttak slik at tidlig uttak gir lavere årlig pensjon. AFP-ordningen i privat sektor ble endret samtidig. Ordningen gikk fra å være en ren tidligpensjonsordning til et livsvarig tillegg til alderspensjonen.

Endringene betyr at valgmulighetene og insentivene for eldre arbeidstakere til å fortsette å arbeide eller å ta ut pensjonsytelser eller søke uførepensjon endret seg. Endring i bruk av henholdsvis ulike pensjonsytelser og AAP/uførepensjon kan ses som ytelsessubstitusjon, dvs. at endring i vilkårene for den ene typen ytelse kan slå ut i endret bruk av den andre.

For eldre arbeidstakere med helseplager kan alderspensjon være et alternativ til uførepensjon¹. Den enkelte kan ikke fritt velge å motta uførepensjon, men kan velge bort uførepensjon ved å la være å gå inn i prosessen som kan lede fram til uførepensjon. Denne prosessen innebærer utredning og arbeidsutprøving i NAV og søknad om uførepensjon. Tidlig uttak av alderspensjon kan ses som et alternativ til uførepensjon, selv om dette alternativet normalt vil påføre vedkommende et økonomisk tap sammenlignet med om vedkommende hadde søkt om og fått innvilget uførepensjon.

Arbeidslivet kan sies å bestå av tre segmenter med ulike tidligpensjonsmuligheter. Pensjonsreformen har gitt store endringer i tidligpensjonsmulighetene i privat sektor, men små endringer i offentlig sektor:

- **Offentlig sektor:** Offentlig ansatte som har tilstrekkelig opptjening, kan ta ut AFP når de blir 62 år. For å få full AFP, må den ansatte avslutte arbeidsforholdet. AFP i offentlig sektor er en ren tidligpensjonsordning. Pensjonsreformen ga også offentlig ansatte mulighet til å ta ut tidlig alderspensjon fra folketrygden, men de som gjør det, mister retten til AFP
- **Privat sektor med AFP-ordning:** Før pensjonsreformen var AFP-ordningen i privat sektor utformet om lag som i offentlig sektor. Etter reformen er AFP-ordningen lagt om til et livsvarig tillegg til alderspensjonen fra folketrygden. Både AFP og pensjon fra folketrygden kan nå tas ut fra 62 år, men kan kombineres med fortsatt arbeid uten avkortning i inntekt. Retten til AFP bortfaller for de som mottar uførepensjon eller AAP i over ett år de siste tre årene.

---

¹ Inntil 2015 var navnet på ytelsen til uføre "uførepensjon". Fra 2015 ble navnet endret til "uføretrygduføretrygd". Etersom våre data dekker perioden tom 2012, har vi valgt å bruke betegnelsen uførepensjon.

² Jf. Arbeids- og velferdsdirektoratet (2014) viste at selv i aldersgruppen 60-64 år, hadde vel 70 prosent av

- **Privat sektor uten AFP-ordning:** Denne gruppen hadde ikke mulighet til å gå av med alderspensjon eller AFP fra 62 år før reformen. Etter reformen fikk de som har tilstrekkelig opptjening mulighet til å ta ut alderspensjon fra folketrygden fra 62 år.

Reformen har gitt de ansatte i virksomheter uten AFP-ordning en ny mulighet til å gå av tidlig, og har i større eller mindre grad også endret de økonomiske konsekvensene av å bli uførepensjonert versus å ta ut AFP i privat sektor med AFP.

1.2 Problemstillinger

I prosjektet undersøker vi hvordan pensjonsreformen har påvirket tilbøyeligheten til å motta arbeidsavklaringspenger (AAP) og uførepensjon. Problemstillingene vi ønsker å besvare er:

- Hva er de økonomiske konsekvensene av pensjonsreformen for ansatte i de tre segmentene av arbeidslivet? Hvordan har de økonomiske konsekvensene av overgang til AAP, uførepensjon, AFP og alderspensjon endret seg?
- Har pensjonsreformen hatt en effekt på uføreratene?
  - Hvordan varierer graden av ytelsessubstitusjon med alder?
  - Hvilke ytelser kommer eventuelt istedenfor uførepensjon?

1.3 Relaterte studier

Tidligere norske studier har belyst virkninger av pensjonsordninger på arbeidstilbudet; herunder inntekt, yrkesdeltakelse og fravær fra arbeidslivet.

Vestad (2012) undersøkte effekter av AFP-ordningen slik den var utformet frem til 2011 på sysselsettingen. Resultatene viser at reduksjoner i nedre aldersgrense for AFP hadde store negative sysselsettingseffekter. Videre tyder resultatene på at AFP i liten grad erstattet uførepensjon ved lave aldre, men at ytelsessubstitusjonen økte med økt alder opp til pensjonsalder (67 år). Dette tyder på at helserelaterte forhold er det største hinderet for arbeidstakere som nærmer seg normal pensjonsalder – ikke økonomiske insentiver.

Jacobsen (2014) undersøkte utviklingen i antall mottakere av sykepenger, AAP og uførepensjon i alderen 62-66 år i årene før og etter pensjonsreformen. Jacobsen fant at utviklingen i antall mottakere av helserelaterte ytelser utviklet seg ganske likt i offentlig og privat sektor før og etter reformen. Resultatene tyder på at det var en nedgang i andelen nye uførepensjonister i både offentlig og privat sektor med og uten AFP etter reformen, mens andelen mottakere av AAP økte. Endringene var sterkest i privat sektor.

Hærnes m.fl. (2014) undersøkte effekten av pensjonsreformen på arbeidstilbudet til 63-åringene. De fant at den gjennomsnittlige arbeidsinntekten og tilbøyeligheten til å stå i arbeid økte etter reformen, og at økningen var størst for ansatte i privat sektor med rett til AFP. For ansatte i privat sektor uten rett til AFP var arbeidsinntekten noe lavere etter reformen, og det er usikkert om det

skjedde endringer i tilbøyeligheten til å stå i arbeid. Videre var det ingen signifikante endringer i bruk av uførepensjon etter reformen blant 63-åringer sett under ett. Blant ansatte i offentlig sektor med tilgang til tidlig alderspensjonering var det en svak reduksjon i sannsynligheten for å motta uførepensjon etter reformen, mens det ikke var en signifikant endring blant ansatte i privat sektor (verken med eller uten AFP).

Mens Jacobsen finner økt bruk av AAP, men redusert bruk av uførepensjon, finner Hernæs ingen effekt på overgang til uførepensjon. Hernæs omhandler ikke bruk av AAP. Mens Jacobsen analyserer beholdningstall uten å kontrollere for andre kjennetegn enn hvilket segment personene arbeidet i, studerer Hernæs overgang fra arbeid som 61-åring. Forskjellene i metode, segmentering, m.v. gjør at resultatene ikke er direkte sammenlignbare.

Heller ikke resultatene til Vestad kan sammenlignes direkte med de to andre, men konklusjonen om at helserelaterte forhold er viktigere enn økonomiske insentiver for arbeid fram mot pensjonsalderen står i en viss kontrast til funnet til Hernæs om at pensjonsreformen har gitt en betydelig økt yrkesdeltagelse blant seniorer.

Vår metode ligner mest på metoden til Hernæs.

2 Regelverk før og etter pensjonsreformen

I det følgende beskriver vi regelverket for AAP og uførepensjon samt regler for uttak og beregning av AFP og alderspensjon før og etter pensjonsreformen. Forståelsen av disse reglene er viktig for å kunne tolke endringer i uttak av de ulike ytelsene på ulike tidspunkt og i ulike deler av arbeidslivet.

I kapittel 3 viser vi hvordan - pensjonsreformen gjennom endringer i regelverket for AFP og alderspensjon - har endret valgmulighetene knyttet til tidlig avgang fra arbeidslivet og de økonomiske konsekvensene av ulike valg/utfall.

2.1 Regler for tildeling av AAP og uførepensjon

Prosessen fram til en søknad om uførepensjon kan være ulik. Figur 2-1 oppsummerer hovedelementer i et vanlig forløp fram til uførepensjon (slik det har vært siden 2010).

Hovedvilkåret for å motta AAP er at arbeidsevnen er nedsatt med minst halvparten på grunn av "sykdom, lyte eller skade". Det er ikke noe krav om forutgående sykmelding, men ettersom sykmelding gir full lønnskompensasjon på moderate lønnsnivåer, mens AAP gir om lag 66 prosent kompensasjon og det er en grense for hvor lenge man kan motta AAP, vil en person normalt være tjent med å motta sykepenges så lenge som mulig (dvs. ett år) før overgang til AAP. Man kan motta AAP i inntil 4 år, men dette krever at man er i arbeidsrettede tiltak eller under medisinsk behandling.

For å få uførepensjon må man

- ha redusert inntektsevne med 40 prosent (50 prosent hvis man ikke har mottatt AAP) på grunn av sykdom, lyte eller skade og
- ha deltatt i hensiktsmessig medisinsk behandling og/eller arbeidsrettede tiltak

Både ved langvarig sykmelding, mens man mottar AAP og i overgang fra sykmelding til AAP og fra AAP til uførepensjon er det prosedyrer som skal følges, særlig med sikte på å fastsette arbeids-/inntektsevnen og hensiktsmessige tiltak.

Forløpet starter normalt med sykmelding (jf. Figur 2.1). Sykmeldte kan motta sykepenges i ett år. Arbeidsgiver har hovedansvaret for oppfølging og tiltak den første tiden. Etter ett år kan arbeidsforholdet avsluttes.

Når en person har vært sykmeldt i lengre tid vil NAV starte oppfølging. Når det nærmer seg grensen for mottak av sykepenges vil det bli gjennomført en arbeidsevnevurdering. Dersom brukeren har alvorlig sykdom eller skade/lyte hvor det åpenbart ikke er hensiktsmessig med arbeidsutprøving kan NAV vedta at personen har rett til varig tilpasset innsats, noe som som regel innebærer at brukeren søker uførepensjon.

For mange vil imidlertid NAV gjør et vedtak om spesielt tilpasset innsats som innebærer oppfølging fra NAV, arbeidsrettede tiltak og/eller medisinsk

behandling. De fleste vil da motta arbeidsavklaringspenger. Dersom arbeidsrettede tiltak ikke fører brukeren nærmere arbeidsdeltakelse, kan en ny arbeidsevnevurdering resultere i et vedtak om varig tilpasset innsats. Det innebærer som regel at brukeren søker om uførepensjon.

Mens Folketrygdloven sier at det er nedsatt arbeidsevne som er ett av kriteriene for AAP, er det nedsatt inntektsevne som er hovedkriteriet for uføretrygd. Uføresøknader behandles av NAV Forvaltning som vurderer om inntektsevnen er varig nedsatt og om alle muligheter er uttømt.

Figur 2-1: Vanlige forløp til uførepensjon (forenklet)

Reglene stiller ikke noe absolutt krav om minstetid fra tap av arbeidsevne til man får uførepensjon eller til at man må gå via sykmelding og/eller AAP før man får uførepensjon, men det vanligste er at en arbeidstaker først er sykmeldt ett år, og deretter mottar AAP i noen år før overgang til uførepensjon².

2.2 Pensjonsreformen – et overblikk

Pensjonsreformen trådte i all hovedsak i kraft fra 1.1.2011. I tillegg ble uførepensjonen lagt om fra 2015, men denne endringen dekkes ikke av vår analyse. Bakgrunnen for reformen var blant annet et ønske om å gjøre statens utgifter til folketrygdens alderspensjon mindre avhengig av utviklingen i befolkningens levealder. Samtidig ønsket myndighetene at pensjonssystemet i større grad enn tidligere skulle stimulere til å stå i arbeid.

Pensjonsreformen startet som en reform av folketrygdens alderspensjonsordning. Flere av velferdssystemets ulike trygde- og pensjonsordninger er tilpasset alderspensjonsordningen i folketrygden. Det har derfor vært behov for å gjøre endringer også i andre pensjons- og trygdeytelser innenfor folketrygden og i pensjonsordninger fra arbeidsforhold, det vil si tjenstepensjoner og avtalefestet pensjon (AFP).

I denne rapporten deles arbeidstakere inn i tre ulike segmenter: offentlig sektor, privat sektor med AFP og privat sektor uten AFP. De tre segmentene har i ulik

---

² Jf. Arbeids- og velferdsdirektoratet (2014) viste at selv i aldersgruppen 60-64 år, hadde vel 70 prosent av nye uførepensjonister i 2013 AAP på forhånd.

grad blitt berørt av endringene i pensjonsalternativer etter reformen. Endringene er vesentlig større i privat enn i offentlig sektor:

- *Offentlig sektor:* Ansatte i offentlig sektor står stort sett overfor det samme pensjonsregelverket og de samme økonomiske insentivene knyttet til pensjonering som de gjorde før pensjonsreformen.
- *Privat sektor med AFP:* Ansatte i privat sektor med AFP har både fått nye regler for alderspensjon og nye regler for AFP. I motsetning til før reformen, kan disse nå ta ut alderspensjon og AFP fleksibelt fra 62 år, med økende pensjon jo lengre de venter. Videre kan de kombinere pensjon og arbeidsinntekt uten avkortning i pensjonen.
- *Privat sektor uten AFP:* Ansatte i privat sektor uten AFP har fått nye alderspensjonsregler, og kan nå ta ut fleksibel alderspensjon fra 62 år, med tilhørende mulighet til å kombinere arbeid og pensjon uten avkortning. De har med andre ord fått et alternativ til uførepensjon/arbeidsavklaringspenger som en vei ut av arbeidslivet etter fylte 62 år som de ikke hadde tidligere.

Mens ansatte i offentlig sektor og privat sektor med AFP hadde en ordning for tidlig avgang med pensjon (dvs. AFP) allerede før reformen, hadde de ansatte i virksomheter uten AFP-ordning ikke noen tidligpensjonsordning før reformen. I privat sektor med AFP, ble tidligpensjonsordningen sterkt endret med reformen.

I det følgende gir vi en overordnet beskrivelse av hvilke endringer som har skjedd i ulike deler av pensjonssystemet i forbindelse med pensjonsreformen. En mer detaljert beskrivelse finnes i vedlegg 2.

2.3 Folketrygden

Alderspensjon

Det ble gjort flere endringer i folketrygdens alderspensjon med virkning fra 1.1.2011. For det første ble det innført en ny pensjonsordning med helt andre opptjenings- og beregningsregler enn den gamle ordningen. Ny alderspensjon gjelder delvis for årskullene 1954-1962, og fullt ut fra 1963-kullet.

Videre ble det innført vesentlig større fleksibilitet med hensyn til når alderspensjon kan tas ut. Den enkelte kan nå selv velge når vedkommende ønsker å ta ut opptjent pensjon mellom 62 og 75 år. For å kunne ta ut pensjon før 67 år kreves det imidlertid at den årlige pensjonen den enkelte vil få fra 67 år minst skal være like stor som folketrygdens minste pensjonsnivå. Uttak av alderspensjon skal være såkalt «nøytralt», det vil si at den årlige alderspensjonen blir høyere jo senere den tas ut.

Endringen innebærer også at alderspensjon kan kombineres fritt med arbeidsinntekt, uten avkortning i pensjonen. Dette betyr at for de som ønsker og har mulighet til å arbeide ved siden av pensjonsuttak, vil alderspensjon kunne oppfattes som et mer attraktivt alternativ enn uførepensjon siden denne ytelsen avkortet mot arbeidsinntekt. Uttak av alderspensjon før 67 år vil imidlertid også

føre til at alderspensjonen *fra 67 år* blir lavere enn ved uttak av uførepensjon før 67 år, noe som kan tale imot å ta ut alderspensjon i stedet for uførepensjon.

Fra 2011 er det også mulig å starte og stoppe uttak av pensjon mer eller mindre når man måtte ønske det etter fylte 62 år.

Videre ble det innført levealdersjustering av pensjon. Dette innebærer at ettersom befolkningen lever lenger og lenger, vil alderspensjonen bli stadig lavere for en gitt uttaksalder for yngre årskull.

Opptjente pensjonsrettigheter skal både før og etter pensjonsreformen reguleres i takt med veksten i folketrygdens grunnbeløp, G. De seneste årene før 2011 ble G regulert i takt med den generelle lønnsveksten i samfunnet. Når det gjelder regulering av alderspensjon etter utbetaling, ble også denne regulert i takt med G før 2011. Fra 2011 skal imidlertid løpende alderspensjoner reguleres med veksten i G fratrukket 0,75 prosent.

Uførepensjon

Reglene for beregning av uførepensjon ble ikke endret fra 2011.

Reglene for alderspensjon til uføre har imidlertid blitt litt justert. For uføre i årskullene 1944-1951 skal alderspensjon ikke levealdersjusteres fullt ut. Begrunnelsen er at uføre ikke har samme mulighet som ikke-uføre til å kompensere for effekten av levealdersjustering ved å utsette pensjonsuttaket.

Arbeidsavklaringspenger

Arbeidsavklaringspenger (AAP) erstattet fra 01.03.2010 de tidligere folketrygd-ytelsene rehabiliteringspenger, attføringspenger og tidsbegrenset uførestønad. Alle som mottok en av disse ytelsene pr. 28.2.2010 gikk over på AAP fra 1.3.2010.

Med unntak av at det ble mulig å motta AAP samtidig med alderspensjon før 67 år, skjedde det ikke endringer i regelverket for AAP i forbindelse med pensjonsreformen.

2.4 AFP i offentlig sektor

Offentlig AFP er en ren førtidspensjonsordning som kan utbetales mellom 62 og 67 år dersom visse vilkår er oppfylt. Ytelsen opphører ved fylte 67 år og erstattes da av offentlig tjenstepensjon. De som ikke tar ut AFP før fylte 67 år får ikke noe fra ordningen.

Offentlig AFP kan med visse begrensninger kombineres med arbeidsinntekt. I slike tilfeller utbetales det en gradert AFP-ytelse ved at AFP reduseres med samme prosentandel som inntekt etter uttak av AFP utgjør av tidligere inntekt.

Offentlig AFP er stort sett uendret etter pensjonsreformen. Reglene for regulering av pensjonen under utbetaling ble imidlertid endret på tilsvarende måte som for folketrygdens alderspensjon. Det vil si at også offentlig AFP nå skal reguleres i takt med G fratrukket 0,75 prosent.

AFP i offentlig sektor levealdersjusteres ikke, og kan ikke kombineres med alderspensjon fra folketrygden.

2.5 AFP i privat sektor

Frem til 2011 var privat AFP på samme måte som offentlig AFP en tidsbegrenset pensjon som ble utbetalt i årene mellom fylte 62 og 67 år. Privat AFP kunne i denne perioden ikke kombineres med uførepensjon, etterlattepensjon eller AAP (eller ytelsene som i 2010 ble erstattet av AAP). Det var videre relativt sterk avkortning i arbeidsinntekt ved siden av pensjonen.

Pensjonsreformen førte til at den private AFP-ordningen ble lagt helt om. Privat AFP ytes nå som et livsvarig tillegg til alderspensjon fra folketrygden. Endringen i AFP fra en tidligpensjonsordning til et inntektspåslag kan ses som et tiltak for å sikre at seniorer har økonomiske insentiver til å bli stående i arbeid.

Pensjonen beregnes med utgangspunkt i pensjongivende inntekt opp til 7,1 G for alle år til og med det kalenderåret mottakeren fyller 61 år. Pensjonen beregnes som summen av 0,314 prosent av disse inntektene i årene som regnes med.

Privat AFP skal levealdersjusteres og korrigeres for uttaksalder på samme måte som folketrygdens alderspensjon.

Det første årskullet som kunne ta ut ny privat AFP var 1944-kullet som var 66 år ved inngangen til 2011. Personer født i årene 1944-1947, og som ikke allerede hadde tatt ut gammel AFP, kunne velge å utsette uttaket av AFP til etter 01.01.2011. Disse fikk da kun en andel av full AFP, jf. Tabell 2-1.

Tabell 2-1: Andel av full AFP til personer i årskullene 1944-1948

Årskull	Alder pr. 01.01.2011	Andel av ny AFP
1944	66 år	10 %
1945	65 år	20 %
1946	64 år	40 %
1947	63 år	60 %
1948	62 år	100 %

Dersom privat AFP tas ut før fylte 67 år, gis det et årlig kronetillegg til pensjonen på 19 200 kroner. Dette tillegget faller bort ved fylte 67 år.

Personer født i årene 1944-1962 som får utbetalt ny privat AFP har rett til et skattefritt kompensasjonstillegg som ytes i tillegg til ordinær AFP. Størrelsen på kompensasjonstillegget avhenger av fødselsår.

Privat AFP kan ikke tas ut dersom det ikke er tatt ut alderspensjon fra folketrygden. De som ikke tilfredsstiller kravene for å kunne ta ut folketrygdens alderspensjon før 67 år kan derfor heller ikke ta ut privat AFP.

Privat AFP kan ikke graderes, det vil si at det kun er mulig med fullt uttak.

På samme måte som folketrygdens alderspensjon, kan ny privat AFP kombineres med arbeidsinntekt uten at pensjonen blir avkortet.

Løpende AFP reguleres 1. mai hvert år på samme måte som alderspensjon fra folketrygden, dvs. i takt med veksten i G, og fratrekkes deretter 0,75 prosent.

2.6 Offentlig tjenestepensjon

Alderspensjon

Offentlige tjenestepensjonsordninger er såkalte bruttoordninger som sikrer personer med full opptjening en pensjon på minst 66 prosent av sluttlønn. At ordningene er bruttoordninger betyr at det gjøres fradrag i pensjonen hvis mottakeren samtidig får pensjon fra folketrygden og/eller andre samordningspliktige ytelser. Offentlig tjenestepensjon sikrer altså mottakerne en samlet pensjon på et visst nivå (bruttopenjonsnivået).

De offentlige tjenestepensjonsordningene ble fra 2011 tilpasset endringene i folketrygdens alderspensjon. Det ble innført levealdersjustering også av offentlig tjenestepensjon. Videre fikk offentlig tjenestepensjon de samme nye reglene for regulering av pensjon som i folketrygden. Tjenestepensjonene, eller rettere sagt reglene for samordning av tjenestepensjon med folketrygd, ble også tilpasset de nye fleksible uttaksreglene i folketrygden. Det ble imidlertid ikke innført en mulighet for fleksibelt uttak av offentlig tjenestepensjon fra 62 år.

Offentlig ansatte kan fra 2011 som alle andre ta ut pensjon fra folketrygden før fylte 67 år. Tidlig uttak av pensjon fra folketrygden fører imidlertid til at samlet pensjon etter at tjenestepensjonen kommer til utbetaling fra 67 år blir lavere enn 66 prosent av sluttlønn. Dette skyldes at når samordningsfradraget for folketrygd skal beregnes, så tas det utgangspunkt i det folketrygden ville ha vært om den kom til utbetaling ved 67 år.

Uførepensjon

Alle offentlige tjenestepensjonsordninger gir uførepensjon til personer som blir uføre. Pensjonen beregnes i store trekk som alderspensjon, det vil si at den utgjør 66 prosent av lønnen på uføretidspunktet. Pensjonen samordnes videre med alderspensjon fra folketrygden i all hovedsak etter de samme reglene som for samordning av alderspensjon.

Det ble ikke gjort endringer i de offentlige uførepensjonsordningene fra 2011.

En ny uførepensjonsordning for offentlig ansatte trådte i kraft fra 2015. Denne ordningen omtales ikke nærmere her siden den ikke gjelder for de personene som inngår i analysene i denne rapporten.

2.7 Privat tjenstepensjon

Alderspensjon

Arbeidsgiverne er forpliktet til å ha en tjenstepensjonsordning, men forventet kompensasjonsgrad varierer betydelig mellom ordninger som ligger nær minstekravene i loven og det man får fra tjenstepensjon i offentlig sektor og ordningene hos mange arbeidsgivere i privat sektor.

Det finnes tre ulike typer private tjenstepensjonsordninger: ytelsespensjonsordninger, innskuddspensjonsordninger, og en ny «hybridordning» som er en mellomting mellom ytelse- og innskudd. Den siste ordningen ble ikke tillatt før fra 2014, så den har ikke vært aktuell for de personene som inngår i analysene i denne rapporten, og den omtales ikke nærmere her.

Frem til 2011 var det ikke mulig å ta ut alderspensjon fra private tjenstepensjonsordninger før 67 år. Fra 2011 ble det imidlertid mulig å ta ut alderspensjon helt eller delvis fra 62 år. Det ble også tillatt å kombinere uttak av pensjon med fortsatt arbeid.

Alderspensjon fra private tjenstepensjonsordninger skal ikke levealdersjusteres.

Uførepensjon

Det er frivillig for private virksomheter å ha uførepensjon i tjenstepensjonsordningene. Tidligere var det vanlig at foretakene som hadde tjenstepensjonsordning også hadde uførepensjon. I den senere tid er det imidlertid stadig færre foretak som har uførepensjonsordning. Det er også flere ordninger som er endret, slik at de ansatte kun er omfattet av ordningen mens de står i stilling i foretaket.

Det ble ikke gjort endringer i regelverket for private uførepensjonsordninger fra 2011.

2.8 Skatteregler for alders- og uførepensjonister

Lønsmottakere og pensjonister betaler de samme typene skatter og avgifter. Satsene, innslagspunktene og fradragmulighetene er imidlertid ikke like.

Frem til 2011 gjaldt det like skatteregler for alders- og uførepensjon. Slike ytelser skulle i utgangspunktet beskattes etter de ordinære skattereglene som også gjaldt for lønsmottakere, men det gjaldt et eget særfradrag for alders- og uførepensjon, en annen sats for minstefradraget og lavere trygdeavgift. I tillegg var det en egen skattebegrensningsregel som innebar at pensjonsinntekt opp til en viss grense var helt unntatt for beskatning.

Arbeidsavklaringspenger blir beskattet som lønnsinntekt. Det vil si at mottakere av slike ytelser ikke var omfattet av skattebegrensningsregelen, og at de ikke hadde særfradrag, lavere trygdeavgift eller et eget minstefradrag.

I forbindelse med pensjonsreformen ble det fra 2011 gjort store endringer i beskatningen av pensjonsinntekt.

Alderspensjon og AFP omfattes ikke lenger av skattebegrensningsregelen, og det gis ikke lenger særfradrag til mottakere av disse ytelsene. Disse reglene ble erstattet av et nytt skattefradrag for pensjonsinntekt. Samtidig ble trygdeavgiften økt for alle typer pensjon.

Selv om skattebegrensningsregelen ble avviklet for alderspensjon og AFP ble den imidlertid videreført for uførepensjon. Særfradraget ble også videreført for uførepensjon. For å kompensere for økt trygdeavgift, ble fradraget økt.

3 Økonomiske insentiver før og etter pensjonsreformen

For å kunne utlede hypoteser om virkningen av pensjonsreformen for bruk av velferdsytelser, viser vi i det følgende inntektstapet ved henholdsvis uførepensjonering og uttak av tidlig pensjon sammenlignet med fortsatt arbeid (med uendret inntekt). Vi bruker stiliserte, men realistiske, eksempler på opptjeningshistorikk.

3.1 Alternative ytelser for arbeidstakere i ulike segmenter

Som beskrevet i kapittel 2 har de tre segmentene som danner utgangspunkt for drøftelsene i denne rapporten i ulik grad blitt berørt av pensjonsreformen, ved at de ansatte har fått tilgang til andre og/eller endrede pensjonsordninger. Tabell 3-1 oppsummerer hvilke pensjonsytelser som var tilgjengelig for personer mellom 62 og 67 år i de tre segmentene, før og etter pensjonsreformen.

Tabellen viser at mens ansatte i offentlig sektor har de samme alternativene i dag som før reformen, har ansatte i privat sektor fått tilgang til alderspensjon fra folketrygden og tjenstepensjon. For ansatte i private bedrifter med AFP-tilknytning betyr dette først og fremst at de har fått en ny tidligpensjonsordning til erstatning for AFP-ordningen de hadde før reformen. Ansatte i private bedrifter uten AFP har derimot fått tilgang til en mulighet til å ta ut pensjon tidlig som de ikke hadde før reformen.

Tabell 3-1 *Alternative pensjonsytelser fra 62 til 67 år for ulike segmenter før og etter pensjonsreformen*

	Før pensjonsreformen	Etter pensjonsreformen
Offentlig sektor	Offentlig AFP Uførepensjon <ul style="list-style-type: none"> • <i>Fra folketrygden</i> • <i>Fra offentlig tjenstepensjon</i> 	Som før reformen. Kan også ta ut alderspensjon fra folketrygden fra 62 år i stedet for AFP, men dette vil gi livsvarig lavere alderspensjon fra 67 år (AFP vil alltid gi større pensjon).
Privat sektor med AFP	Privat AFP Uførepensjon <ul style="list-style-type: none"> • <i>Fra folketrygden</i> • <i>Ev. fra privat tjenstepensjon</i> 	Alderspensjon <ul style="list-style-type: none"> • <i>Fra folketrygden</i> • <i>Fra tjenstepensjon</i> (Ny) privat AFP Uførepensjon <ul style="list-style-type: none"> • <i>Fra folketrygden</i> • <i>Ev. fra privat tjenstepensjon</i>
Privat sektor uten AFP	Uførepensjon <ul style="list-style-type: none"> • <i>Fra folketrygden</i> • <i>Ev. fra privat tjenstepensjon</i> 	Alderspensjon <ul style="list-style-type: none"> • <i>Fra folketrygden</i> • <i>Fra tjenstepensjon</i> Uførepensjon <ul style="list-style-type: none"> • <i>Fra folketrygden</i> • <i>Ev. fra privat tjenstepensjon</i>

I tillegg til pensjonsregelverket som er beskrevet i kapittel 2 og vedlegg 2, er beregningene av ytelsesnivåene gjort med utgangspunkt i forutsetningene i Tabell 3-2.

Tabell 3-2 Enkelte forutsetninger for eksempelberegninger

Inntekt og inntektskarrierer	Det er lagt til grunn karrierer med jevne inntekter på henholdsvis 4, 6 og 10 G per år. Startalder for opptjening er 25 år i alle eksempler.
Skatt	Det er beregnet kompensasjonsgrader (pensjon som andel av tidligere inntekt) etter skatt. Skatteregler for inntekt og ulike typer pensjon i 2010 ligger til grunn for beregninger merket «før pensjonsreformen» og tilsvarende regler for 2011 ligger til grunn for beregninger merket «etter pensjonsreformen»
Ny privat AFP	Privat AFP er beregnet som det faktiske pensjonsnivået på uttakstidspunktet, det vil si at det er tatt hensyn til at det skal gis et kronetillegg til AFP ved uttak før 67 år. Når privat AFP er beregnet for ulike uttaksalder, er det tatt utgangspunkt i alder i 2011, det vil si at: 62-åringen er født i 1949 63-åringen er født i 1948 64-åringen er født i 1947 65-åringen er født i 1946 Disse årskullenes andel av full ny AFP som er beskrevet i punkt 2.5 er lagt til grunn for beregningene.
Samordning av offentlig tjenstepensjon	Det er lagt til grunn en samordningsfordel på 2 prosent av lønn ved samordning av offentlig uførepensjon med uførepensjon fra folketrygden.

I det følgende presenteres en del figurer som viser eksempelberegninger for kompensasjonsgrader (ytelser i prosent av sluttlønn) for ulike typer pensjonsytelser. Alle figurene viser kompensasjonsgrader det første året etter pensjonsuttak for ulike uttaksalder. Dermed viser figurene *ikke* eventuelle ulikheter etter det første uttaksåret og som gjør at de ulike pensjonsytelsene utvikler seg ulikt.

Slike ulikheter kan skyldes at uførepensjon fra folketrygden og offentlig tjenstepensjon reguleres bedre enn alderspensjon og AFP, at uførepensjonister er delvis skjermet for levealdersjustering av alderspensjon i folketrygden og at privat AFP utbetales med et høyere beløp frem til 67 år for de som tar ut AFP før 67 år. Videre får uføre høyere alderspensjon fra 67 år enn personer som har tatt ut privat AFP i kombinasjon med alderspensjon før 67 år. Flere av disse effektene er hensyntatt i beregningene av såkalte «livsinntekter» som presenteres i punkt 3.2.

Privat sektor uten AFP

Ansatte i privat sektor uten AFP har som omtalt over fått mulighet til å ta ut alderspensjon fra folketrygden fra 62 år etter pensjonsreformen. Fra 2011 kan de i tillegg ta ut alderspensjon fra tjenestepensjonsordninger fra 62 år. Nivået på pensjoner fra private tjenestepensjonsordninger vil variere mye fra person til person avhengig av hvilke ordninger de har vært omfattet av. Herunder varierer det fra bedrift til bedrift om det er tilknyttet uførepensjon til tjenestepensjonsordningen. Siden innretningen av tjenestepensjonsordningene er såpass variabel, inngår ikke tjenestepensjon i eksempelberegningene som presenteres her.

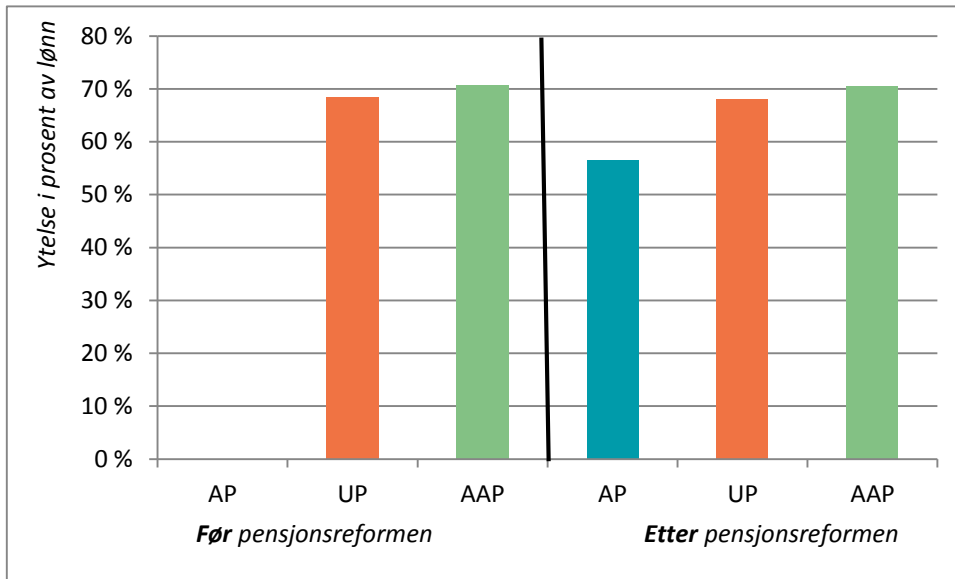
Reglene for uførepensjon og AAP fra folketrygden har ikke blitt endret etter pensjonsreformen.

Figur 3-1 viser hvilke pensjonsytelser en 62-åring i privat sektor uten AFP, som har en bruttoinntekt på 4 G (p.t. 353 480 kroner), ville hatt rett til før og etter pensjonsreformen. Figuren viser kompensasjonsgrader etter skatt, det vil si pensjonsytelser etter skatt målt som andel av lønn etter skatt.

Det går frem av figuren at eksempelpersonen før reformen ville fått en nettoytelse fra uførepensjon og AAP på om lag 70 prosent av tidligere inntekt. I og med at verken folketrygdreglene eller skattereglene for de to ytelsene (med unntak av justering av satser for skattebegrensning, mv.) ble endret fra 2010 til 2011, er kompensasjonsgradene for disse ytelsene om lag de samme før og etter reformen.

Alderspensjonen for en ansatt med 4 G i inntekt vil ved uttak fra 62 år bli over 10 prosentpoeng lavere enn uførepensjon og AAP. Dette skyldes de nøytrale uttaksreglene for alderspensjon fra folketrygden som innebærer at den årlige pensjonen blir lavere jo tidligere den tas ut.

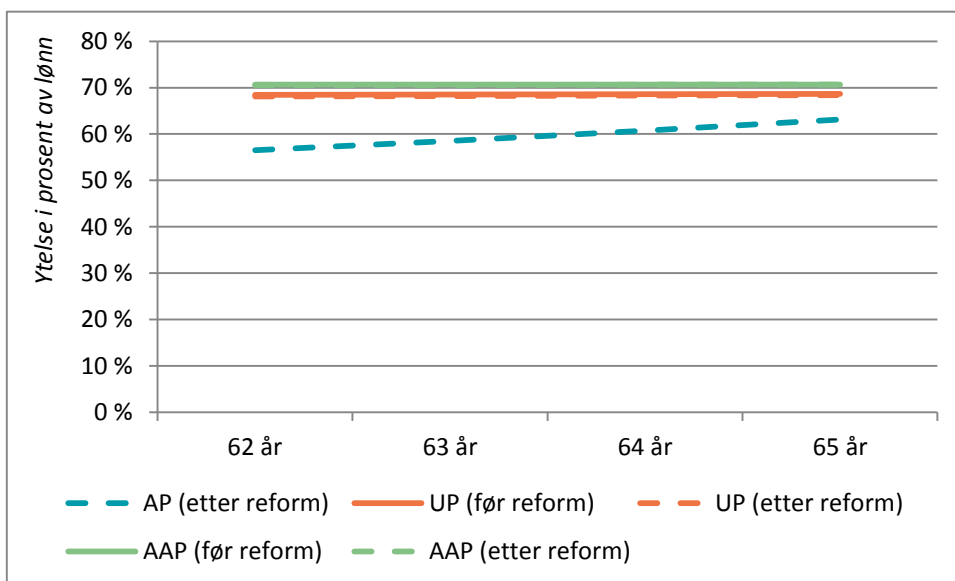
Figur 3-1 Privat sektor uten AFP. Alternative pensjonsinntekter i prosent av tidligere inntekt på 4 G start av uttak fra 62 år før og etter pensjonsreformen, etter skatt

AP=alderspensjon, UP=uførepensjon, AAP=arbeidsavklaringspenger. Forutsetninger som i Tabell 3-2

Figur 3-2 viser hvordan kompensasjonsgradene etter pensjonsreformen ville variert for de ulike ytelsene avhengig av uttakstidspunkt. Som det fremgår av figuren blir alderspensjonen stadig høyere, men den vil ikke gi like høy pensjon som uførepensjon og AAP i noen av uttaksårene fra 62 til 65 år. Linjene for AAP før og etter reformen og linjene for uførepensjon før og etter reformen er mer eller mindre sammenfallende.

Figur 3-2 Privat sektor uten AFP. Alternative pensjonsinntekter i prosent av tidligere inntekt på 4 G ved start av uttak fra 62 – 65 år etter pensjonsreformen, etter skatt

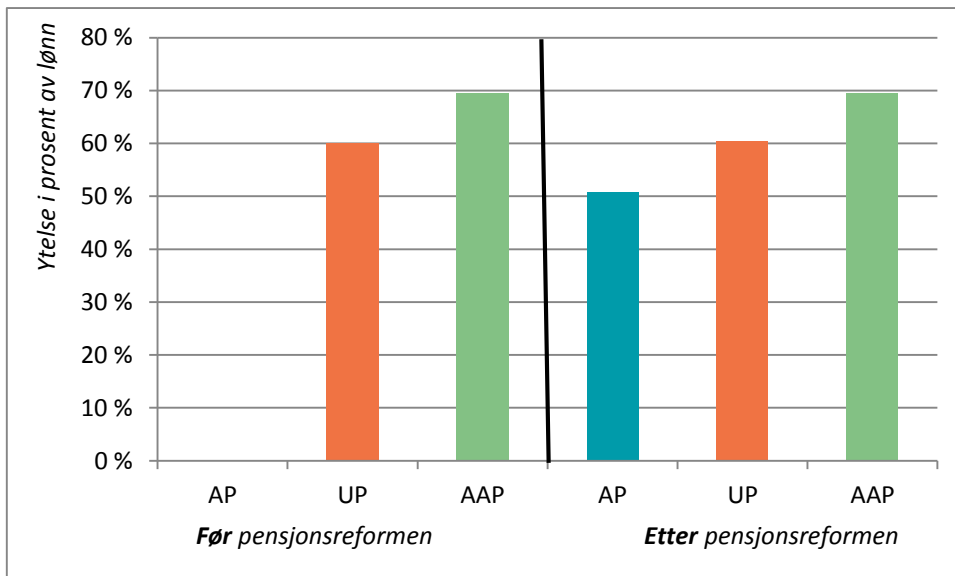

AP=alderspensjon, UP=uførepensjon, AAP=arbeidsavklaringspenger. Forutsetninger som i Tabell 3-2

Kompensasjonsgradene for ytelsene fra folketrygden avhenger av inntektsnivå. Figur 3-3 og Figur 3-4 viser kompensasjonsgrader ved uttak fra 62 år før og etter pensjonsreformen for henholdsvis en person med inntekt på 6 G (p.t. 530 220 kroner) og 10 G (p.t. 883 700 kroner). Figurene viser at alderspensjon gir en langt lavere ytelse enn uførepensjon og AAP også for disse inntektsnivåene.

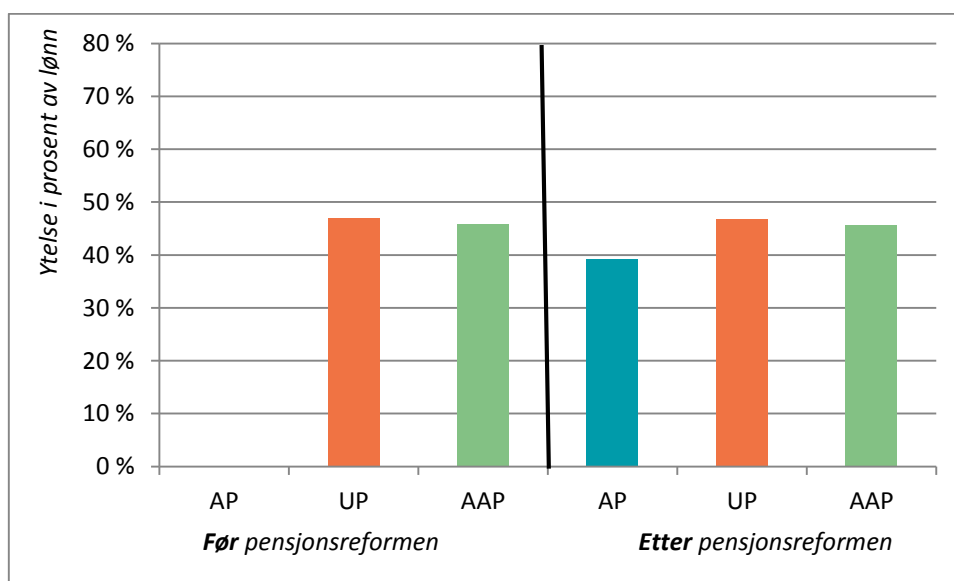
AAP gir som omtalt over en ytelse før skatt på 66 prosent av lønn opp til 6 G. Uførepensjon gir derimot pensjon for inntekt helt opp til 12 G, men med en lavere prosent enn AAP. Dette betyr som det fremgår av Figur 3-3 og Figur 3-4 at AAP er høyere enn uførepensjon for inntekt på 6 G, mens det er motsatt når inntekten blir så høy som 10 G.

Figur 3-3   *Privat sektor uten AFP. Alternative pensjonsinntekter i prosent av tidligere inntekt på 6 G start av uttak fra 62 år før og etter pensjonsreformen, etter skatt*

AP=alderspensjon, UP=uførepensjon, AAP=arbeidsavklaringspenger. Forutsetninger som i Tabell 3-2

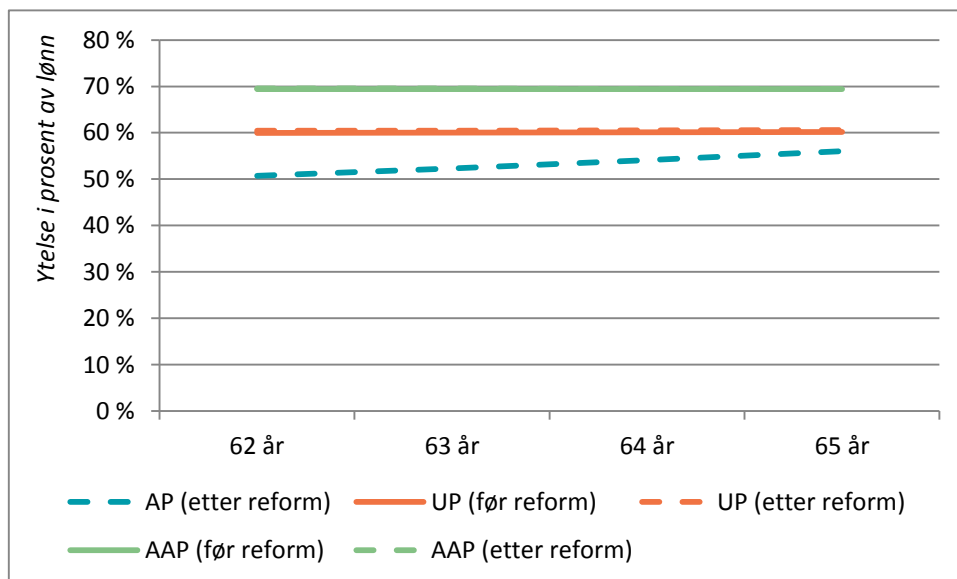
Figur 3-4 Privat sektor uten AFP. Alternative pensjonsinntekter i prosent av tidligere inntekt på 10 G start av uttak fra 62 år før og etter pensjonsreformen, etter skatt

AP=alderspensjon, UP=uførepensjon, AAP=arbeidsavklaringspenger. Forutsetninger som i Tabell 3-2

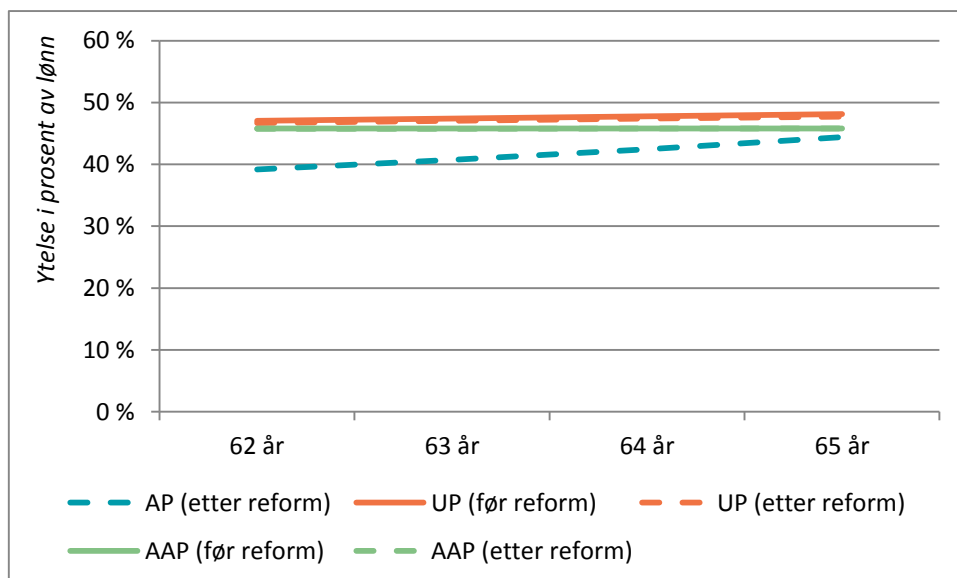
Figur 3-5 og Figur 3-6 viser hvordan pensjonsytelsene varierer med uttakstidspunkt for et inntektsnivå på henholdsvis 6 og 10 G. Som ved inntekt på 4 G, blir det mindre forskjell mellom alderspensjon og uførepensjon/AAP jo senere pensjonene tas ut, men alderspensjonen er alltid lavest. De relative forskjellene mellom alderspensjon, uførepensjon og AAP er minst for eksempelet med inntekt på 10 G. Linjene for AAP før og etter reformen og linjene for uførepensjon før og etter reformen er mer eller mindre sammenfallende i begge figurene.

Figur 3-5 Privat sektor uten AFP. Alternative pensjonsinntekter i prosent av tidligere inntekt på 6 G ved start av uttak fra 62 – 65 år etter pensjonsreformen, etter skatt

AP=alderspension, UP=uførepensjon, AAP=arbeidsavklaringspenger. Forutsetninger som i Tabell 3-2

Figur 3-6 Privat sektor uten AFP. Alternative pensjonsinntekter i prosent av tidligere inntekt på 10 G ved start av uttak fra 62 – 65 år etter pensjonsreformen, etter skatt

AP=alderspension, UP=uførepensjon, AAP=arbeidsavklaringspenger. Forutsetninger som i Tabell 3-2

Privat sektor med AFP

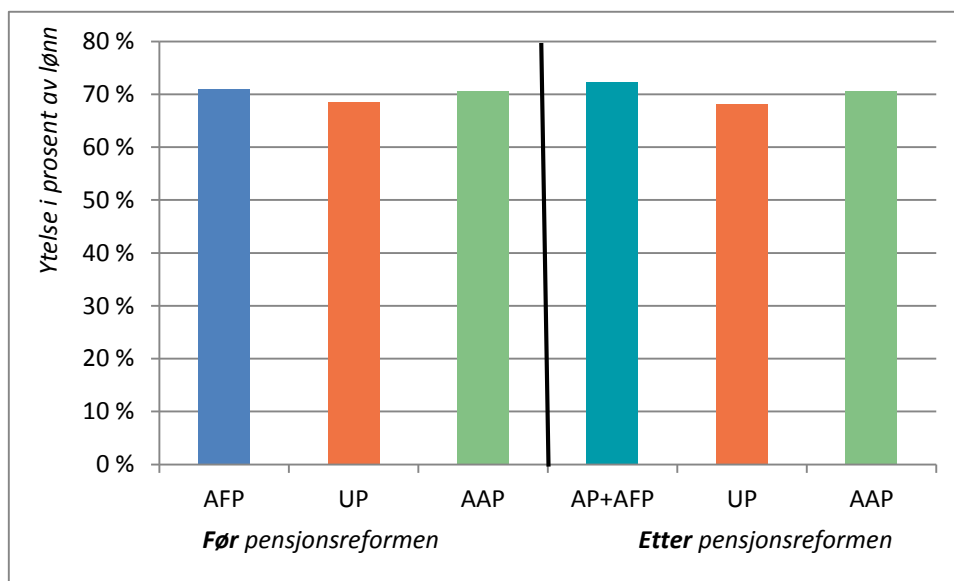
Ansatte i privat sektor med rett til AFP kunne før pensjonsreformen ta ut AFP som en tidligpensjonsordning fra 62 år. De hadde dermed tilgang til et alternativ til uførepensjon/AAP som personer uten rett til AFP ikke hadde.

Den gamle AFP-ordningen i privat sektor ble avviklet i forbindelse med pensjonsreformen. For å få tidlig alderspensjon nå, må denne gruppen ta ut alderspensjon fra folketrygden, eventuelt sammen med ny privat AFP som er et livsvarig tillegg til folketrygden.

Figur 3-7 viser kompensasjonsgrader for alderspensjon/AFP, uførepensjon og AAP etter skatt for en eksempelperson som har privat AFP og inntekt på 4 G. I utgangspunktet ble privat AFP beregnet etter de samme reglene som uførepensjon, men det ble i tillegg gitt et AFP-tillegg. Dette er grunnen til at den gamle AFP-ordningen ga en høyere ytelse enn uførepensjon og AAP slik figuren viser.

Også etter pensjonsreformen gir AFP, i kombinasjon med alderspensjon fra folketrygden, en høyere ytelse enn uførepensjon og AAP for en arbeidstaker med dette inntektsnivået.

Figur 3-7 Privat sektor med AFP. Alternative pensjonsinntekter i prosent av tidligere inntekt på 4 G start av uttak fra 62 år før og etter pensjonsreformen, etter skatt

AP=alderspensjon, AFP=privat AFP, UP=uførepensjon, AAP=arbeidsavklaringspenger. Forutsetninger som i Tabell 3-2

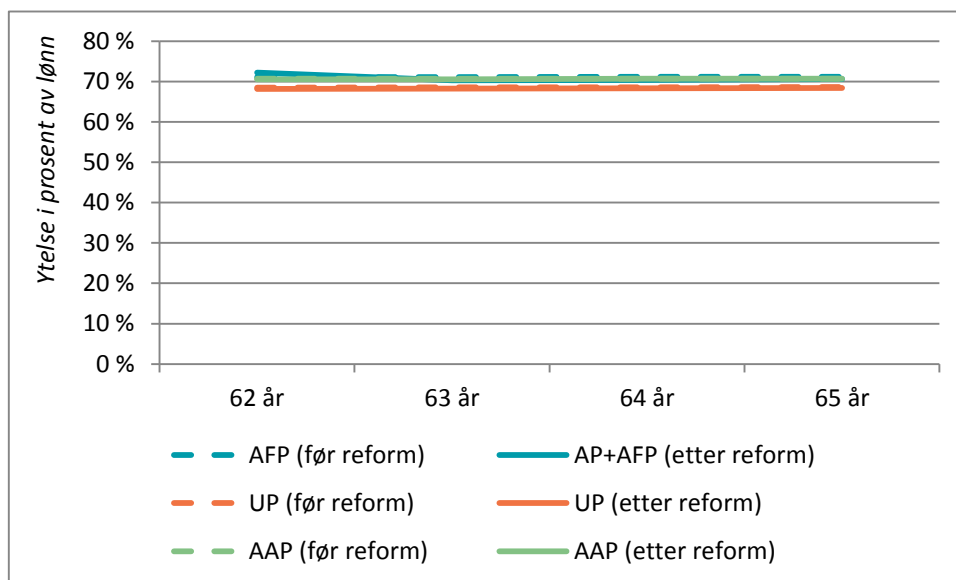
Figur 3-8 viser hvordan kompensasjonsgradene ville variert etter pensjonsreformen for de ulike ytelsene avhengig av alder ved uttak. Figuren viser at det kun er små forskjeller i kompensasjonsnivåene for ytelsene ved alle aldre fra 62 til 65 år. Linjene for AFP før og AFP pluss alderspensjon etter reformen, linjene for AAP før og etter reformen og linjene for uførepensjon før og etter reformen er mer eller mindre sammenfallende.

Det kan synes overraskende at ikke kompensasjonsgradene for alderspensjon og AFP etter pensjonsreformen øker med uttaksalder. Grunnen til dette er at vi ikke følger en person fra én bestemt kohort ved ulike uttaksaldre. Som omtalt i Tabell 3-2 er det gjort beregninger for uttak av pensjon i 2010 og 2011. Dette betyr at 62-åringen er født i 1948 for alle beregninger før pensjonsreformen og i 1949 for alle beregninger etter pensjonsreformen. Tilsvarende er 63-åringen en person født i 1947 for alle beregninger før pensjonsreformen, og i 1948 for alle beregninger etter pensjonsreformen, og tilsvarende ved de andre uttaksaldrene. Personer født 1944-1947 fikk ikke full ny AFP (jf avsnitt 2.5), men en stadig avtagende andel av full pensjon. Dette oppveier effekten av senere uttak av alderspensjon og AFP (som isolert sett skulle gitt høyere og høyere alderspensjon og AFP).

Bakgrunnen for at denne tilnærmingen er valgt fremfor å se på pensjonsnivåer for ulike uttaksaldere for samme årskull, noe som er en mer vanlig tilnærming i slike eksempelberegninger, er at disse eksempelberegningene er ment å danne grunnlag for analysene som er gjennomført i dette prosjektet. Som det går frem av punkt 5.2, tar vi utgangspunkt i adferden for personer i *ulike aldere/årskull* i 2009, 2010 og 2012. Personene i utvalget som fylte henholdsvis 63, 64, 65 og 66 år i for eksempel 2012 sto dermed over insentiver som de som er beskrevet i Figur 3-8.

Figur 3-8   *Privat sektor med AFP. Alternative pensjonsinntekter i prosent av tidligere inntekt på 4 G ved start av uttak fra 62 – 65 år etter pensjonsreformen, etter skatt*

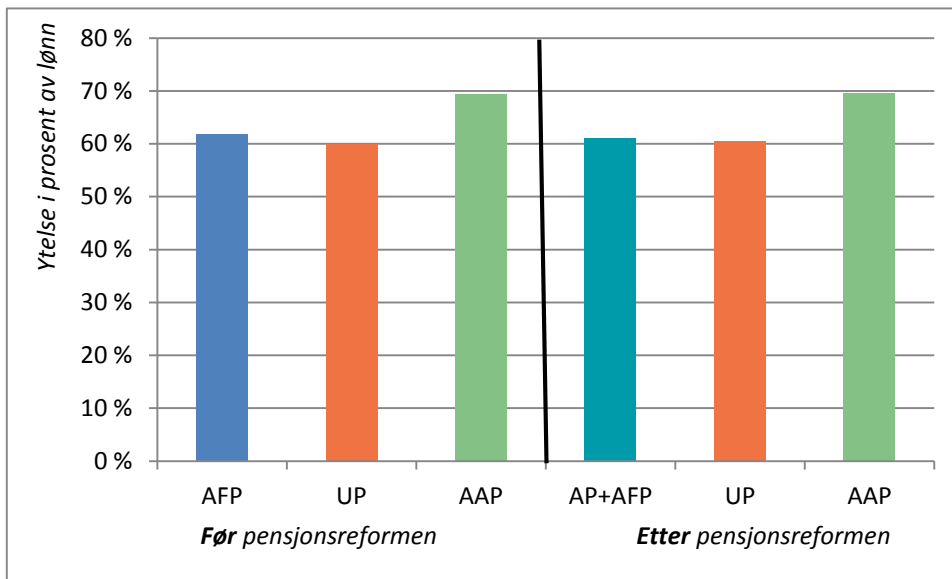

AP=alderspensjon, AFP=privat AFP, UP=uførepensjon, AAP=arbeidsavklaringspenger. Forutsetninger som i Tabell 3-2

På samme måte som for personer uten rett til AFP, varierer kompensasjonsgradene for ytelsene med inntektsnivå. Figur 3-9 og Figur 3-10

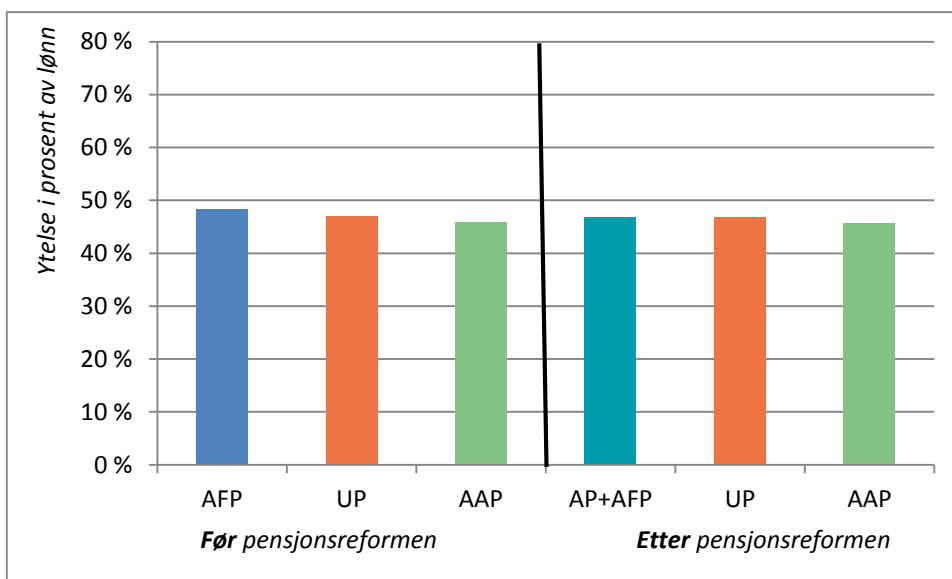
viser kompensasjonsgrader ved uttak fra 62 år før og etter pensjonsreformen for en person med inntekt på henholdsvis 6 G og 10 G. Figurene viser at AAP gir den klart høyeste kompensasjonsgraden med inntekt på 6 G både før og etter reformen. Med en inntekt på 10 G gir AFP høyest kompensasjonsgrad før reformen og alderspensjon sammen med AFP høyest kompensasjonsgrad etter reformen.

Figur 3-9 *Privat sektor med AFP. Alternative pensjonsinntekter i prosent av tidligere inntekt på 6 G start av uttak fra 62 år før og etter pensjonsreformen, etter skatt*

AP=alderspensjon, AFP=privat AFP, UP=uførepensjon, AAP=arbeidsavklaringspenger. Forutsetninger som i Tabell 3-2

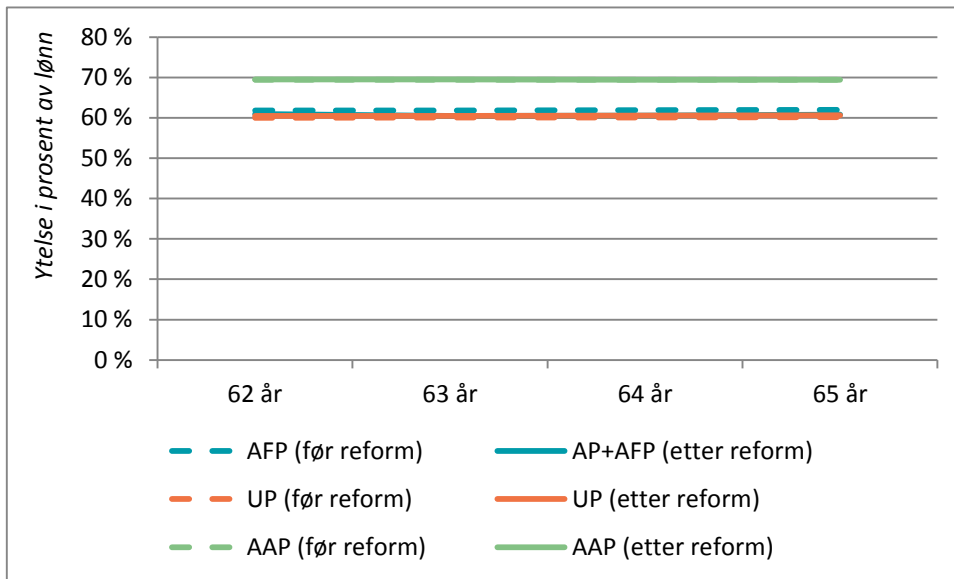
Figur 3-10 *Privat sektor med AFP. Alternative pensjonsinntekter i prosent av tidligere inntekt på 10 G start av uttak fra 62 år før og etter pensjonsreformen, etter skatt*

AP=alderspensjon, AFP=privat AFP, UP=uførepensjon, AAP=arbeidsavklaringspenger.
Forutsetninger som i Tabell 3-2

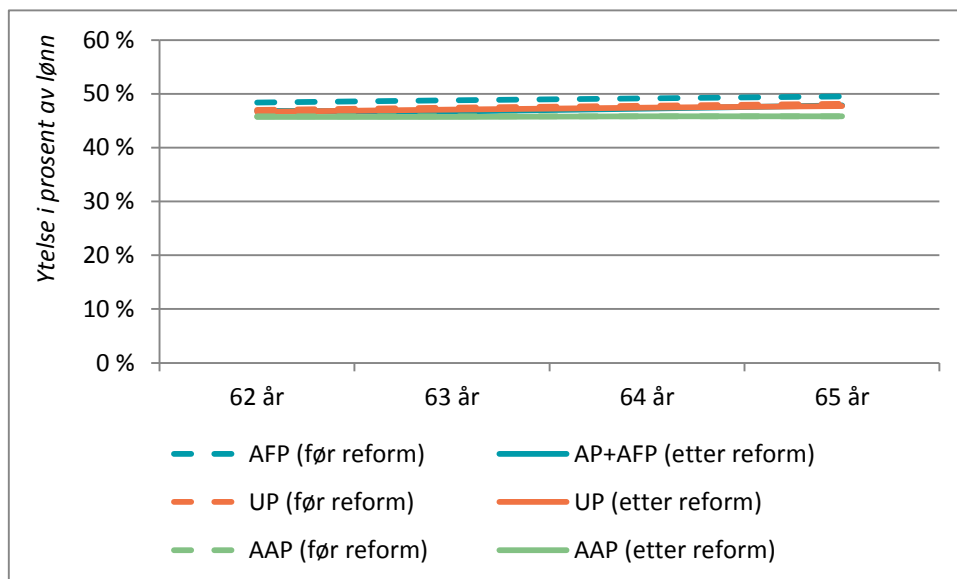
Figur 3-11 og Figur 3-12 viser hvordan pensjonsytelsene varierer med uttakstidspunkt for de to øvre inntektsnivåene. Kompensasjonsgraden påvirkes lite av uttakstidspunktet. Linjene for AFP før og AFP pluss alderspensjon etter reformen, linjene for AAP før og etter reformen og linjene for uførepensjon før og etter reformen er sammenfallende i de to figurene.

Figur 3-11 Privat sektor med AFP. Alternative pensjonsinntekter i prosent av tidligere inntekt på 6 G ved start av uttak fra 62 – 65 år etter pensjonsreformen, etter skatt

AP=alderspensjon, AFP=privat AFP, UP=uførepensjon, AAP=arbeidsavklaringspenger.
Forutsetninger som i Tabell 3-2

Figur 3-12 Privat sektor med AFP. Alternative pensjonsinntekter i prosent av tidligere inntekt på 10 G ved start av uttak fra 62 – 65 år etter pensjonsreformen, etter skatt

AP=alderspension, AFP=privat AFP, UP=uførepensjon, AAP=arbeidsavklaringspenger. Forutsetninger som i Tabell 3-2

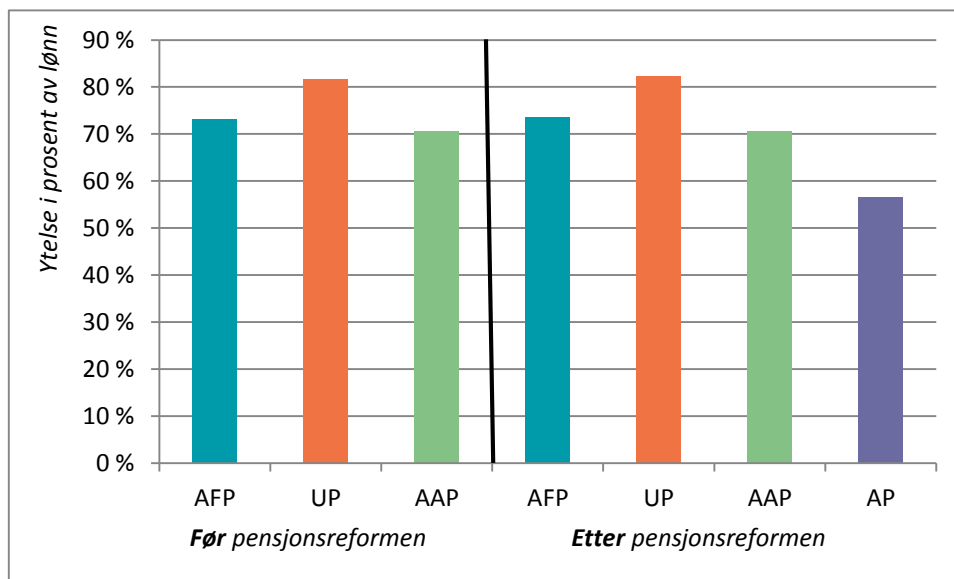
Offentlig sektor

Offentlig ansatte har i all hovedsak beholdt de samme pensjonsalternativene som før pensjonsreformen. AFP-ordningen er fremdeles en ren tidligpensjonsordning, og alderspensjon fra tjenstepensjonsordningen kommer fremdeles til utbetaling først fra 67 år. Også offentlig ansatte kan ta ut alderspensjon fra folketrygden fra 62 år, men dette vil gi langt lavere pensjon fra 67 år enn om de i stedet velger AFP.

Figur 3-13 viser kompensasjonsgrader for de ulike ytelsene som var tilgjengelig for offentlig ansatte før og etter reformen. Siden alle offentlig ansatte er omfattet av uførepensjon gjennom de offentlige tjenstepensjonsordningene, viser søylene for uførepensjon summen av uførepensjon fra folketrygden og uførepensjon fra tjenstepensjonsordningen. Søylene for AAP viser imidlertid kun AAP fra folketrygden, selv om offentlig ansatte som mottar AAP normalt vil få rett til midlertidig offentlig uførepensjon.

Det går frem av figuren at nivået på de ulike ytelsene er om lag likt før og etter reformen. Alderspensjon fra folketrygden som denne gruppen fikk rett til etter reformen, vil gi en langt lavere pensjonsytelse enn de andre ytelsene.

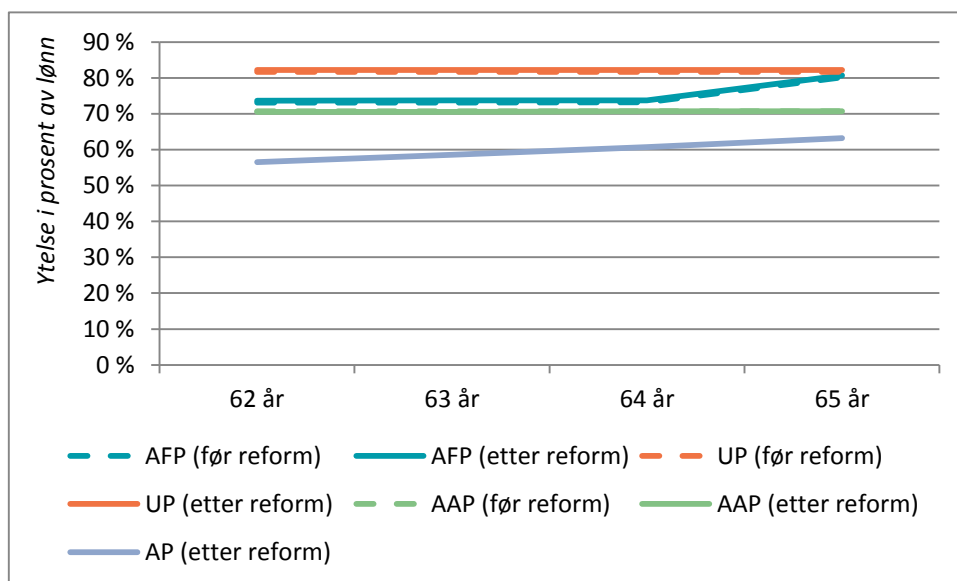
Figur 3-13 Offentlig sektor. Alternative pensjonsinntekter i prosent av tidligere inntekt på 4 G start av uttak fra 62 år før og etter pensjonsreformen, etter skatt

AP=alderspension fra folketrygden, AFP=offentlig AFP, UP=uførepensjon fra folketrygd og offentlig tjenestepensjonsordning, AAP=arbeidsavklaringspenger fra folketrygden. Forutsetninger som i Tabell 3-2

Figur 3-14 viser hvordan kompensasjonsgradene varierer etter pensjonsreformen for de ulike ytelsene avhengig av uttakstidspunkt. Uførepensjon og AAP ligger på samme nivå ved alle uttaksaldrer. Offentlig AFP ligger på samme nivå fra 62 til 64 år, men fra 65 år stiger kompensasjonsgraden betraktelig. Dette skyldes at offentlig AFP fra 65 år kan beregnes etter reglene for offentlig tjenestepensjon, noe som gir en høyere pensjon for de fleste. Også alderspensjonen fra folketrygden blir høyere jo senere den tas ut, men den kommer aldri opp på samme nivå som noen av de andre ytelsene. Linjene for offentlig AFP før og etter reformen, linjene for AAP før og etter reformen og linjene for uførepensjon før og etter reformen er mer eller mindre sammenfallende.

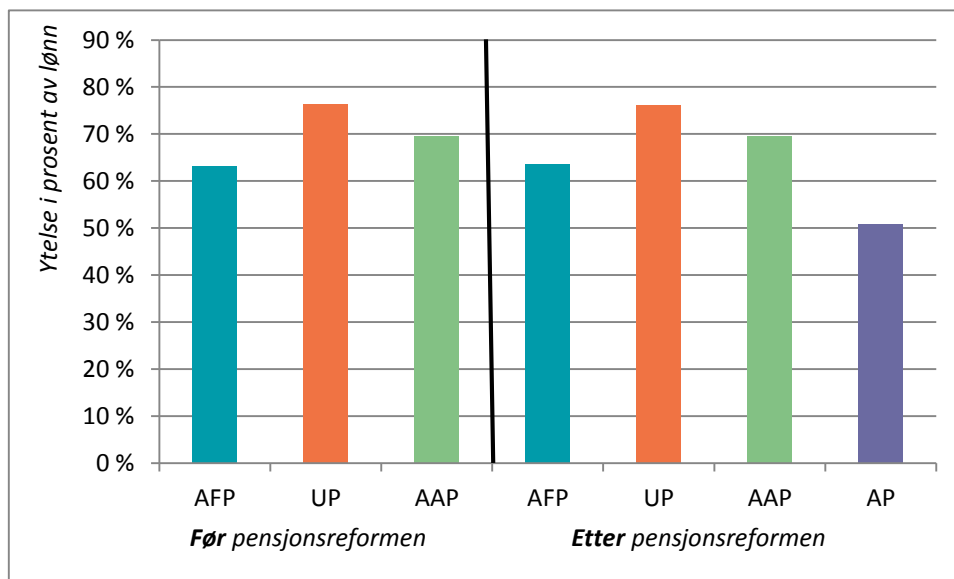
Figur 3-14 Offentlig sektor. Alternative pensjonsinntekter i prosent av tidligere inntekt på 4 G ved start av uttak fra 62 – 65 år etter pensjonsreformen, etter skatt

AP=alderspensjon fra folketrygden, AFP=offentlig AFP, UP=uførepensjon fra folketrygd og offentlig tjenestepensjonsordning, AAP=arbeidsavklaringspenger fra folketrygden. Forutsetninger som i Tabell 3-2

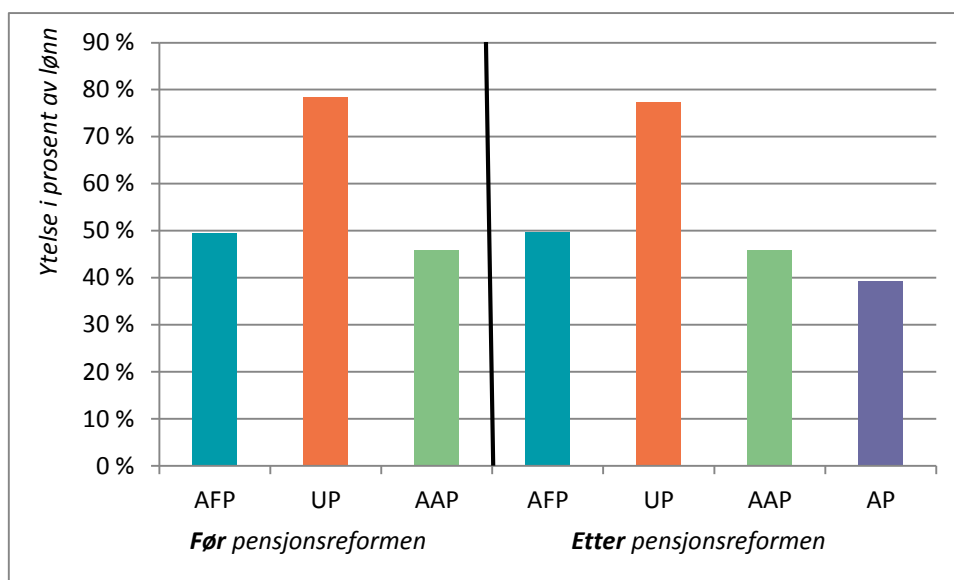
Figur 3-15 og Figur 3-16 viser kompensasjonsgrader ved uttak fra 62 år før og etter pensjonsreformen for offentlig ansatte med henholdsvis 6 og 10 G i inntekt. Figurene viser at uførepensjon gir den høyeste inntekten også for disse inntektsnivåene. Uførepensjonen er særlig gunstig på det høyeste inntektsnivået fordi den offentlige tjenestepensjonsordningen gir rett til en samlet pensjon på 66 prosent av tidligere inntekt opp til 12 G, mens de øvrige ytelsene ikke gir full pensjonsopptjening for inntekter over 6 G.

Figur 3-15 Offentlig sektor. Alternative pensjonsinntekter i prosent av tidligere inntekt på 6 G start av uttak fra 62 år før og etter pensjonsreformen, etter skatt

AP=alderspensjon fra folketrygden, AFP=offentlig AFP, UP=uførepensjon fra folketrygd og offentlig tjenestepensjonsordning, AAP=arbeidsavklaringspenger fra folketrygden. Forutsetninger som i Tabell 3-2

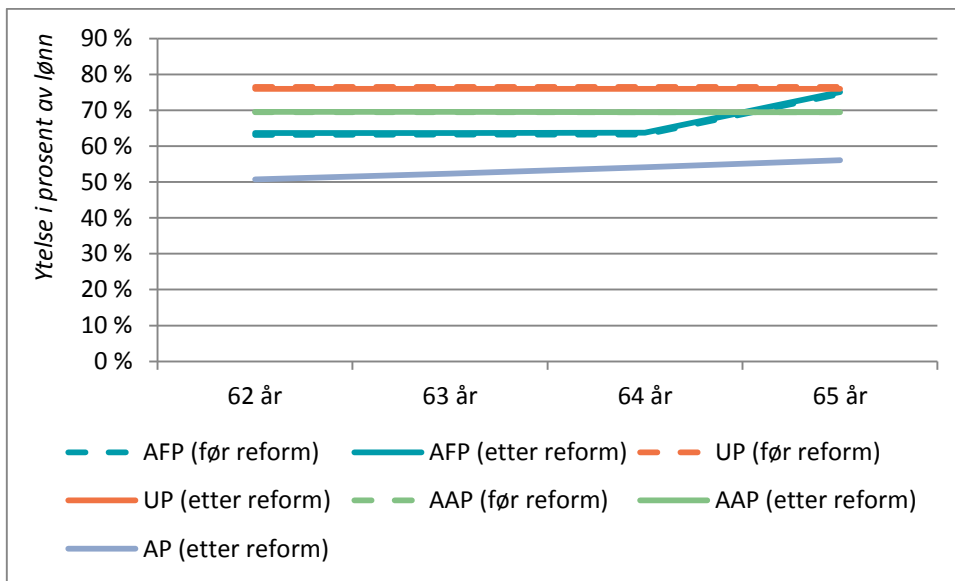
Figur 3-16 Offentlig sektor. Alternative pensjonsinntekter i prosent av tidligere inntekt på 10 G start av uttak fra 62 år før og etter pensjonsreformen, etter skatt

AP=alderspensjon fra folketrygden, AFP=offentlig AFP, UP=uførepensjon fra folketrygd og offentlig tjenestepensjonsordning, AAP=arbeidsavklaringspenger fra folketrygden. Forutsetninger som i Tabell 3-2

Figur 3-17 og Figur 3-18 viser hvordan pensjonsytelsene varierer med uttakstidspunkt når inntekten er henholdsvis 6 og 10 G. Figurene viser at variasjonen i kompensasjonsgrader ved ulike aldre er de samme som ved inntekt på 4 G. Det er imidlertid noe større variasjon i nivåene på de ulike ytelsene, og da særlig når inntekten er 10 G. Linjene for offentlig AFP før og etter reformen, linjene for AAP før og etter reformen og linjene for uførepensjon før og etter reformen er mer eller mindre sammenfallende i de to figurene.

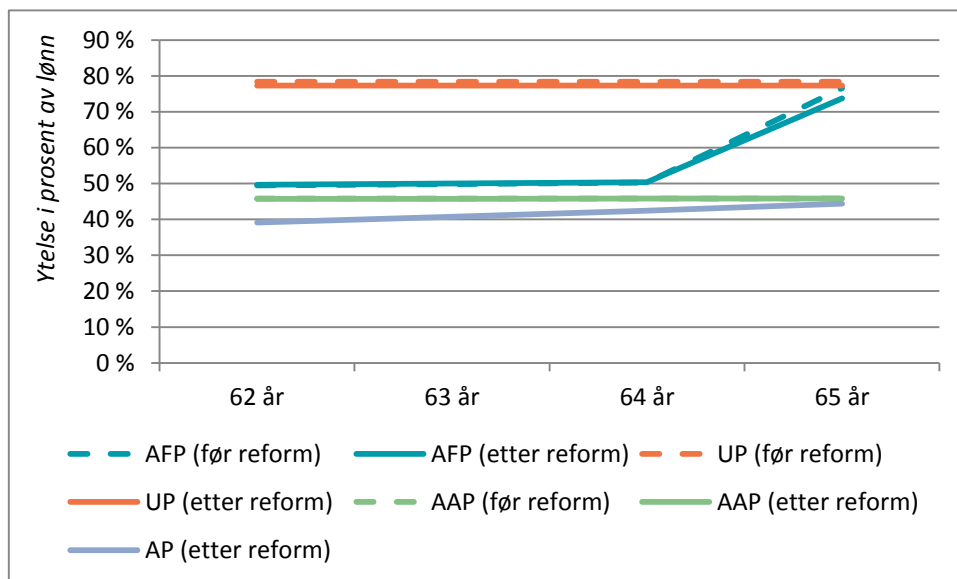
Figur 3-17 Offentlig sektor. Alternative pensjonsinntekter i prosent av tidligere inntekt på 6 G ved start av uttak fra 62 – 65 år før og etter pensjonsreformen, etter skatt

AP=alderspension fra folketrygden, AFP=offentlig AFP, UP=uførepensjon fra folketrygd og offentlig tjenestepensjonsordning, AAP=arbeidsavklaringspenger fra folketrygden. Forutsetninger som i Tabell 3-2

Figur 3-18 Offentlig sektor. Alternative pensjonsinntekter i prosent av tidligere inntekt på 10 G ved start av uttak fra 62 – 65 år før og etter pensjonsreformen, etter skatt

AP=alderspension fra folketrygden, AFP=offentlig AFP, UP=uførepensjon fra folketrygd og offentlig tjenestepensjonsordning, AAP=arbeidsavklaringspenger fra folketrygden. Forutsetninger som i Tabell 3-2

3.2 Livsinntekt ved ulike pensjoneringsalternativer

Et alternativ til å sammenlikne pensjonsnivåer ved gitte uttaksaldere er å sammenlikne hvilke *samlede utbetalinger* ulike pensjoneringsalternativer gir over hele perioden som pensjonist.

I Tabell 3-1 vises et eksempel på livsinntekter målt i antall G for ansatte i privat sektor før og etter pensjonsreformen med ulike pensjonsalternativer. Tabellen viser kun pensjonsinntektene den enkelte vil kunne få fra de ulike aldre. Det er altså ikke tatt hensyn til arbeidsinntekten de som for eksempel venter til 65 år med å ta ut en pensjon har mottatt. Siden vi først og fremst sammenlikner livsinntekter fra ulike typer pensjonsytelser ved samme pensjonsalder, påvirker ikke arbeidsinntektene konklusjonene (for en gitt uttaksalder vil de være like uavhengig av hvilken ytelse som tas ut).

Kolonnene med AFP gjelder bare for ansatte i virksomheter med AFP-ordning. Det er gjort en rekke forenklinger i denne beregningen. Det er ikke tatt hensyn til skatt eller regulering av pensjon under utbetaling, fremtidige pensjoner er ikke neddiskontert (tallene viser altså kun summen av årlige beregnede utbetalinger), og det er ikke tatt hensyn til sannsynligheten for at beløpene kommer til utbetaling, det vil si sannsynligheten for at personen lever i alle årene. Det er regnet pensjoner for en person i 1948-kullet med jevn inntekt på 6 G fra 25 år, som mottar pensjon til fylte 85 år. De fleste av forenklingene påvirker ikke forholdet mellom de to alternativene – før og etter

pensjonsreformen – i vesentlig grad. Imidlertid vil forholdet mellom de to alternativene påvirkes mye av alternative forutsetninger om opptjeningshistorikk.

Tabellen viser at det før pensjonsreformen ga liten forskjell i livsinntekt å ta ut AFP i stedet for å motta uførepensjon. Den eneste forskjellen var da at det ble gitt et skattefritt AFP-tillegg til de som tok ut AFP, ellers var ytelsene både før og etter 67 år i all hovedsak like.

Tabell 3-3 Livsinntekt i antall G med ulike pensjoneringsalternativer, privat sektor

Uttaks- alder	Før pensjonsreformen		Etter pensjonsreformen		
	AFP	Uføre- pensjon	(Kun) alderspensjon	AFP og alderspensjon	Uføre- pensjon
62 år	70,8	70,1	53,3	69,0	70,1
63 år	67,7	67,2	53,5	69,2	67,2
64 år	64,7	64,3	53,6	69,4	64,3
65 år	61,6	61,3	53,8	69,6	61,3
66 år	58,6	58,4	53,9	69,9	58,4

Forutsetninger: Jevn inntekt 6 G fra 25 år, 1948-kullet, utbetaling til 85 år

Etter pensjonsreformen har de økonomiske konsekvensene av å gå av med AFP sammenlignet med å bli uførepensjonist endret seg en god del. På grunn av de nøytrale uttaksreglene for alderspensjon og privat AFP er livsinntekten ved uttak av disse ytelsene så godt som lik ved alle uttaksaldre (vi treffer ikke helt her siden vi som en forenkling har antatt utbetaling til 85 år og ikke til nøyaktig forventet levealder). For uførepensjon er det imidlertid fremdeles slik at livsinntekten fra pensjonsordningen er større jo tidligere pensjonen tas ut. I dette eksemplet er livsinntekten ved å ta ut uførepensjon noe høyere enn livsinntekten ved å ta ut AFP sammen med alderspensjon ved 62 år, mens ved 63 år og høyere uttaksaldre er livsinntektene klart lavest for uførepensjon. Det presiseres at det ikke er mulig å «velge» uførepensjon med mindre man tilfredsstillers vilkårene får å få en slik ytelse.

Den forenklete beregningen i Tabell 3-3 gir mer eller mindre samme resultat som i en undersøkelse gjennomført av Jacobsen (2014). Jacobsen finner at flertallet av de ansatte i privat sektor med AFP ville vært tjent med å motta uførepensjon framfor AFP ved alder 62 år, men fra 64 års alder ville det for flertallet lønnet seg å ta ut AFP. Ved alder 63 år var gruppene om lag like store.

Det kan stilles spørsmål ved om den enkelte er i stand til å beregne hvilke livsinntekter valg av pensjoneringsalternativer vil gi dem, og deretter gjøre rasjonelle valg. I den grad den enkelte ikke er i stand til dette, kan vi naturligvis heller ikke forvente at slike insentiver vil påvirke valgene den enkelte foretar.

3.3 Kombinasjon av arbeidsinntekt og ulike former for pensjon

Også mulighetene for å kombinere arbeidsinntekt med pensjon er endret etter pensjonsreformen. Tabell 3-4 oppsummerer de mest sentrale delene av regelverket før og etter reformen.

Tabell 3-4 Regler for kombinasjon av arbeidsinntekt og ulike pensjonsytelser før og etter pensjonsreformen

	Før pensjonsreformen	Etter pensjonsreformen
Offentlig sektor	<p><u>Offentlig AFP:</u> Kan ha inntekt inntil 15 000 uten avkortning. Høyere inntekt gir avkortning. Pensjonen, inkludert AFP-tillegget, reduseres med samme prosent som den inntekten utgjør av tidligere inntekt.</p> <p><u>Uførepensjon (folketrygden):</u> Må vente ett år før en kan ha inntekt. Etter ett år kan man tjene 1 G uten at uførepensjonen reduseres. Ved inntekt over 1 G skal uføregraden revurderes.</p> <p><u>Uførepensjon (offentlig tjenestepensjon):</u> Som for folketrygden, men fribeløpet på 1 G gjelder kun for «tilfeldige inntekter».</p>	<p><u>AFP og uførepensjon:</u> Som før reformen</p> <p><u>Alderspensjon fra folketrygden:</u> Kan kombineres fritt med arbeidsinntekt uten avkortning av pensjonen.</p>
Privat sektor med AFP	<p><u>Privat AFP:</u> Kan ha inntekt inntil 15 000 uten avkortning. Høyere inntekt gir avkortning. Pensjonen, inkludert AFP-tillegget, reduseres med samme prosent som den inntekten utgjør av tidligere inntekt.</p> <p><u>Uførepensjon (folketrygden):</u> Må vente ett år før en kan ha inntekt. Etter ett år kan man tjene 1 G uten at uførepensjonen reduseres. Ved inntekt over 1 G skal uføregraden revurderes.</p> <p><u>Uførepensjon (privat tjenestepensjon):</u> Som for folketrygden</p>	<p><u>Alderspensjon fra folketrygden og privat AFP:</u> Kan kombineres fritt med arbeidsinntekt uten avkortning av pensjonen.</p> <p><u>Uførepensjon (folketrygd og tjenestepensjon):</u> Som før pensjonsreformen</p>
Privat sektor uten AFP	<p><u>Uførepensjon (folketrygden):</u> Må vente ett år før en kan ha</p>	<p><u>Alderspensjon fra folketrygden:</u></p>

	inntekt. Etter ett år kan man tjene 1 G uten at uførepensjonen reduseres. Ved inntekt over 1 G skal uføregreden revurderes. <u>Uførepensjon (privat tjenestepensjon):</u> Som for folketrygden	Kan kombineres fritt med arbeidsinntekt uten avkortning av pensjonen. <u>Uførepensjon (folketrygd og tjenestepensjon):</u> Som før pensjonsreformen
--	--	---

Tabell 3-5 viser et eksempel på hvor mye en person blir sittende igjen med i samlet årlig inntekt (pensjon og lønn) dersom de ulike pensjonsytelsene blir kombinert med lønnsinntekter på ulikt nivå. I eksemplet er det antatt en inntekt før pensjon på 6 G.

Tabell 3-5 Pensjon før avkortning og samlet pensjon og lønn etter avkortning med ulike lønnsnivåer, antall G

	Pensjon før avkortning	Sum pensjon og lønn etter avkortning			
		Lønn 1 G	Lønn 2 G	Lønn 3 G	Lønn 4 G
Uførepensjon folketrygden (før og etter pensjonsreformen)	2,9	3,9	3,9	4,5	5,0
Uførepensjon offentlig tjenestepensjon (før og etter pensjonsreformen)	4,1	5,1	4,7	5,0	5,4
Offentlig AFP fra 62-64 år (før og etter pensjonsreformen)	3,2	3,6	4,1	4,6	5,1
Privat AFP (før pensjonsreformen)	3,1	3,5	4,0	4,5	5,0
Alderspensjon (etter pensjonsreformen)	2,2	3,2	4,2	5,2	6,2
Alderspensjon + ny privat AFP (etter pensjonsreformen)	3,0	4,0	5,0	6,0	7,0

Forutsetninger: Pensjoner beregnet ut fra tidligere inntekt på 6 G, inntekter og pensjoner før skatt, fødselsår 1948, uttaksalder 62 år, ellers samme forutsetninger som benyttet i avsnitt 3.1. Lønn lik 1 G antatt å være «tilfeldig inntekt» i offentlig sektor.

Tabell 3-6 viser hvor mye de ulike beregnede pensjonene og summene av lønn og pensjon utgjør i prosent av inntekt før uttak av pensjon.

Tabellene viser at samlet inntekt stiger forholdsvis lite når uførepensjon, offentlig AFP eller gammel privat AFP kombineres med lønnsinntekt. Med ny alderspensjon fra folketrygden, eventuelt med privat AFP, får den enkelte

beholde pensjonen uavkortet. Følgelig øker samlet inntekt vesentlig raskere med lønnsinntekt for de som mottar disse pensjonsytelsene.

Tabell 3-6 Kompensasjonsgrader for pensjon før avkortning og samlet pensjon og lønn etter avkortning med ulike lønnsnivåer

	Pensjon før avkortning	Sum pensjon og lønn etter avkortning			
		Lønn 1 G	Lønn 2 G	Lønn 3 G	Lønn 4 G
Uførepensjon folketrygden (før og etter pensjonsreformen)	49 %	65 %	66 %	74 %	83 %
Uførepensjon offentlig tjenestepensjon (før og etter pensjonsreformen)	68 %	85 %	79 %	84 %	89 %
Offentlig AFP fra 62-64 år (før og etter pensjonsreformen)	53 %	60 %	68 %	76 %	84 %
Privat AFP (før pensjonsreformen)	51 %	59 %	67 %	75 %	84 %
Alderspensjon (etter pensjonsreformen)	37 %	54 %	70 %	87 %	104 %
Alderspensjon + ny privat AFP (etter pensjonsreformen)	51 %	67 %	84 %	101 %	117 %

Forutsetninger: Pensjoner beregnet ut fra inntekt på 6 G, inntekter og pensjoner før skatt, fødselsår 1948, uttaksalder 62 år, ellers samme forutsetninger som benyttet i punkt 3. Lønn lik 1 G antatt å være «tilfeldig inntekt» i offentlig sektor.

4 Hypoteser om endring i pensjoneringsatferd

Vi oppsummerer her de viktigste endringene i valgmuligheter som følge av pensjonsreformen, og de økonomiske konsekvensene av disse i ulike arbeidslivssegmenter. På basis av dette formulerer vi hypoteser om endringer i atferd, særlig knyttet til bruk av uførepensjon.

Hypotesene er basert på hvilke alternativer individene har til fortsatt arbeid etter 62 år, og hvor mye vedkommende vil tape på de ulike alternativene, sammenlignet med å fortsette i jobben.

Offentlig sektor

Bortsett fra innføring av levealdersjustering og ny indeksering (regulering av pensjonsbeløpet etter at man har gått av med pensjon) innebærer reformen små endringer for ansatte i offentlig sektor. Endringene hadde minimale virkninger på de økonomiske insentivene knyttet til valg mellom fortsatt arbeid, uførepensjonering og avgang med AFP.

Reformen åpnet for at offentlig ansatte kunne gå av tidlig med alderspensjon fra folketrygden, med tilhørende mulighet for å kombinere arbeid og pensjon uten avkortning. Dette vil være lønnsomt for svært få arbeidstakere, sammenlignet med alternativet; avgang med offentlig AFP. Grunnen er at uttak av folketrygd vil gi en livsvarig lavere pensjon enn uttak av AFP. Det vil dessuten være relativt få som har opptjent rett til tidlig avgang med alderspensjon, men som ikke har opptjent rett til offentlig AFP. Trolig vil dette stort sett gjelde personer som har begynt i offentlig sektor like før fylte 62 år eller har arbeidet lite de siste årene (mindre enn 20 prosent stilling). I vårt datamateriale vil de som har sluttet i offentlig sektor for øvrig ikke registreres som tilhørende sektoren selv om de tidligere i karrieren har pensjonsopptjening fra sektoren.

Blant de som har opptjent rett både til offentlig AFP og til tidlig uttak av alderspensjon, og som ønsker å kombinere arbeid og pensjon, vil gradert AFP normalt gi høyere inntekt enn tidlig uttak av alderspensjon. Men det finnes trolig individer som ønsker å slutte i offentlig sektor for å arbeide i annen virksomhet. Hvis de tar ut AFP og begynner i annen virksomhet vil hele pensjonsbeløpet (dvs. AFP-beløpet) kunne avkortes. Hvis de tar ut tidlig alderspensjon fra folketrygden, vil ikke inntekten bli avkortet, men selve pensjonen blir relativt lav fordi den tas ut tidlig. Vi mener derfor at det er få ansatte i offentlig sektor som kan tjene på tidlig uttak av alderspensjon, selv om de ønsker å kombinere arbeid med uttak av pensjonsytelse³. Vi forventer derfor ikke at åpningen for

---

³ Vedleggstabell 9 viser imidlertid at 13,9 prosent av de som arbeidet i offentlig sektor og var 61 år i 2010, hadde tatt ut alderspensjon to år senere.

tidlig uttak eller pensjonsreformen for øvrig har gitt merkbar effekt på overgang til AAP og uførepensjon blant offentlig ansatte.

Privat sektor med AFP

I dette segmentet er det innført en mulighet til å ta ut alderspensjon og AFP fra 62 år og kombinere dette med fortsatt arbeid uten avkortning. Imidlertid vil tidlig uttak gi lavere årlig utbetaling, og sammenlignet med situasjonen før reformen, taper de ansatte mer på å redusere sin arbeidsinntekt enn de gjorde før (gitt at ikke redusert arbeidsinntekt delvis kompenseres av en annen velferdsytelse).

Hvis man sammenligner livsinntekten ved tidlig avgang med AFP med uførepensjon før og etter reformen, er det ikke gitt om endringene taler for økt eller redusert bruk av uførepensjon. Både før og etter reformen innebærer uførepensjonering at man mister retten til AFP. Før reformen var tapet knyttet til AFP i alderen 62-67 år. Etter reformen vil man tape AFP som kunne kommet til utbetaling også etter 67 års alder. Både individuell opptjeningshistorikk og forventet/ønsket arbeidsinntekt i alderen 62-67 år vil ha betydning for om uførepensjon gir et større eller mindre inntektstap relativt til AFP etter reformen. Det er imidlertid en tendens til at uførepensjon har blitt relativt mer attraktivt for personer som akkurat har passert 62 år, men mindre attraktivt for de som nærmer seg 67 år. For 63-åringene, som vi studerer, har vi ikke grunnlag for å konkludere om uførepensjon er blitt mer eller mindre lønnsomt, sammenlignet med AFP, for flertallet av de ansatte⁴. Vi har derfor ikke grunnlag for å formulere en hypotese for endring i bruk av uførepensjon i dette segmentet for 63-åringene.

Privat sektor uten AFP

I dette segmentet har reformen ikke hatt vesentlig virkning for inntektstapet som oppstår ved å bli uførepensjonert sammenlignet med å fortsette å arbeide, men det er innført en mulighet for tidlig uttak av alderspensjon uten prøving av arbeidsevne. Tidlig avgang med alderspensjon vil gi lavere livsinntekt enn avgang med uførepensjon, bortsett fra for de som har så høy arbeidsinntekt ved siden av at hele uførepensjonen avkortes. Men selv enkelte arbeidstakere som kunne fått uførepensjon, kan likevel tenkes å ville velge tidlig uttak av alderspensjon fordi de da slipper å gå inn i prosessen forut for vedtak om uførepensjon.

I dette segmentet forventer vi derfor at overgang til AAP og uførepensjon kan være redusert etter reformen. Effekten gjelder kun arbeidstakere som har tilstrekkelig opptjening til å kunne ta ut alderspensjon før de blir 67 år. De som ikke har tilstrekkelig opptjening, har ikke fått noen ny mulighet til full tidlig avgang fra arbeidslivet. Da er det heller ikke grunn til å forvente at reformen skal påvirke deres atferd i vesentlig grad.

---

⁴ Jf. tidligere nevnte analyser i Jacobsen (2014)

5 Metode

Vi har brukt statistisk analyse av individdata for å analysere hvordan bruk av de ulike velferdsytelsene har endret seg etter pensjonsreformen, og har sett spesielt på om endringene samsvarer med hypotesene som er utviklet foran.

5.1 Datamaterialet

Fra Statistisk sentralbyrå har vi fått data for hele befolkningen som var bosatt i perioden 2007 til 2012, og som var i alderen 55-67 i minst et av årene. For disse personene har vi informasjon fra en rekke registre, hentet fra FD trygd, Fellesordningen for AFP og Skatteetaten.

Fra FD-trygd har vi informasjon om mottak av trygder, arbeidsforhold og opptjente (kumulative) pensjonspoeng. Fra Fellesordningen for AFP har vi fått informasjon om hvilke virksomheter som har AFP-ordning.

Datamaterialet gjør det mulig å følge personer gjennom arbeid og trygd, og gir tilgang til kjennetegn ved arbeidsforhold og personer samt inntektsopplysninger.

Vi har benyttet informasjon om:

- Personkjennetegn: Kjønn, alder
- Arbeidsforhold: Fra arbeidsgiver-/arbeidstakerregisteret har vi benyttet informasjon om start- og stoppdato for hvert arbeidsforhold for hver person, samt informasjon om yrke, sektor og næring
- AFP: Hvilke bedrifter som har privat AFP-ordning
- Trygdeytelser: Fra- og tildatoer for AAP, status som yrkeshemmet (inntil 2010), rehabiliteringspenger, tidsbegrenset uførestønad og uførepensjon, samt gradering av uføreytelser, AFP og alderspensjon
- Inntekt: Samlet inntekt
- Pensjonspoeng: Opptjente kumulative pensjonspoeng

Den største utfordringen i tilrettelegging av registerdataene har vært å plassere de ansatte i riktig segment: Offentlig sektor, privat sektor med AFP eller privat sektor uten AFP. Det er flere grunner til dette.

For det første har det vært utfordrende å koble personer til "riktig" arbeidsforhold. Årsaken er delvis at Arbeidsgiver-/arbeidstakerregisteret inneholder en del unøyaktigheter, særlig er det ofte forsinkelser i utmelding av arbeidsforhold. En person kan imidlertid ha flere (reelle) arbeidsforhold samtidig, og det er i mange tilfeller ikke mulig å avgjøre hva som er korrekt og hva som er feilregistrering av flere samtidige arbeidsforhold. Vi har derfor måttet ta noen valg.

Man kan ta ut AFP bare hos den arbeidsgiveren man er ansatt. Vi studerer i hovedsak pensjonsatferden fra det året individene fyller 61 år til og med det året de fyller 63 år. Disse forholdene gjør at det er ansettelsesforholdet for 61-åringer som er viktigst for vår analyse. Det er imidlertid svært sjelden (det

gjelder om lag 1 prosent av individene) at én person har flere aktive arbeidsforhold ved alder 61-64. Koblingen mellom person og arbeidsforhold vil derfor stort sett være korrekt. For ansatte med flere aktive arbeidsforhold ved alder 61, har vi valgt ut det arbeidsforholdet som er av lengst (kontinuerlig) varighet, ettersom det er mer sannsynlig at det er arbeidsforholdet med lengst varighet som definerer pensjonsrettighetene. Hvis en ansatt er registrert med arbeidsforhold i flere enn ett segment i tiden før pensjonering, har vi holdt disse utenfor analysen, ettersom det da knytter seg usikkerhet til hvilket segment den ansatte tilhører (og tilhørende rett til pensjonsytelser). Ansatte som har hatt flere arbeidsforhold innen samme segment er med i analysene.

En annen utfordring har vært å plassere *virksomheter* i riktig segment. Spesielt kan det være usikkert om virksomheter i den institusjonelle sektoren "statlig eide foretak" skal plasseres i offentlig sektor eller privat sektor uten AFP, ettersom det ikke er fullstendig samsvar mellom virksomhetenes organisatoriske form og hvilke pensjonsordninger de har: En del av dem har like ordninger som øvrige offentlig ansatte, andre virksomheter har offentlig tjenstepensjon og privat AFP-ordning, mens en tredje gruppe har privat tjenstepensjon og privat AFP-ordning. Vi har derfor valgt å holde ansatte i virksomheter i statlig eide foretak som ikke er i Fellesordningen utenfor analysen. Også innenfor kommunal forretningsdrift finnes det virksomheter som tilhører ulike segmenter. Vi har plassert ansatte i virksomheter innenfor "kommunal forretningsdrift" i segmentet "offentlig sektor", så sant virksomheten ikke omfattes av Fellesordningen. Dette valget er begrunnet med beskrivelsen av tjenstepensjonsordningene i kommunal forretningsdrift i Nergaard (2009).

Noen tariffområder og yrkesgrupper har hatt eller har egne tidligpensjonsordninger. Vi har holdt ansatte i disse sektorene utenfor analysen (så sant vi har klart å identifisere dem). Dette gjelder ansatte i finansnæringen, lufttransport, forsvaret og private barnehager, og yrkesgruppene politi og apotekere. Grunnen til å holde dem utenfor, er at disse har andre pensjonsregler enn andre ansatte i samme sektor, og at de ansatte dermed står overfor andre muligheter og insentiver knyttet til tidligpensjonering.

Gitt at vi har knyttet ansatte til riktig arbeidsforhold og plassert bedriften i riktig segment, er det enda en kompliserende faktor: Det er ikke alle som oppfyller inngangsvilkåret for å ha rett til å ta ut alderspensjon fra folketrygden før fylte 67 år. Ettersom vi ikke har hatt data for antall opptjeningsår i folketrygden, har vi antatt at alle individer har full opptjeningstid, og gjort en forenklet beregning av om de har rett til tidlig uttak av full alderspensjon, basert på opptjente pensjonspoeng.⁵ Denne forenklingen gjør at vi ikke identifiserer alle som ikke kvalifiserer for tidlig uttak av pensjon. Vi har undersøkt om kravet er oppfylt ved

---

⁵ For hver person er alderspensjon ved 67 år beregnet ved formelen: $(\text{sluttpoengtall} * G * 0,42) + G$. Dette beløpet levealdersjusteres for hver kohort og reguleres ved hver uttaksalder, for å se hva alderspensjonen blir ved 67 år. Beløpene sjekkes så mot minste pensjonsnivå ved hver uttaksalder. Dersom beløpet er høyere enn minste pensjonsnivå, er vilkår for rett til alderspensjon oppfylt. For personer med rett til AFP, er AFP-pensjon lagt til. (AFP beregnes ved følgende formel: $0,314 * 40 * G * (\text{sluttpoengtall} + 1)$). Deretter levealdersjusteres beløpet og et justeringsbeløp trekkes fra.)

hvert alderstrinn 63-66. Personer i privat sektor som etter denne beregningen ikke oppfyller kravet for rett til tidlig uttak av full alderspensjon er tatt ut av analysen. Ansatte i offentlig sektor uten rett til tidlig uttak av alderspensjon er med i beregningene, ettersom disse fortsatt kan ta ut offentlig AFP fra 62 år. Kravet for å kunne ta ut offentlig AFP er langt svakere enn kravet for å kunne ta ut alderspensjon fra folketrygden tidlig.

Noen ansatte har som følge av vår fremgangsmåte blitt plassert i segmentet privat sektor uten AFP, men er likevel registrert som mottakere av AFP før fylte 67 år.⁶ Dette har vi rettet opp ved å flytte disse til privat sektor med AFP.

I datagrunnlaget har vi slått sammen AAP og de tidligere midlertidige ytelsene attføringspenger, rehabiliteringspenger og tidsbegrenset uførestønad. Denne variabelen omtales i resten av rapporten som "AAP".

5.2 Populasjon

Vi undersøker utfall for personer ved alder 63 år, gitt at disse var yrkesaktive ved alder 61 (det vil si ansatt og ikke mottaker av AAP eller uførepensjon). Dette gjør vi for årene 2009 og 2010 (før reformen) og i 2012 (etter reformen). Grunnen til at vi fokuserer særlig på 63-åringene, er at de som var eldre enn dette i 2012 (det året vi måler utfall etter reformen), hadde hatt mulighet til å gå av med de ordningene som gjaldt før reformen etter at de ble 62 år. Dermed blir det for disse aldersgruppene vanskelig å tolke om utfallet er et resultat av ordningene som gjaldt før eller etter reformen. For disse gruppene vil sammensetningen to år før vår registrering av utfall være preget av de tidligpensjoneringsmulighetene de har hatt fra de fylte 62 år.

Vi undersøker imidlertid også utfall for personer ved alder 64, 65 og 66. For personer over 63 år har vi i tillegg satt som kriterium for yrkesaktivitet at de ikke har mottatt AFP to år tidligere.

For å inkluderes i analysen bruker vi et kriterium om yrkesaktivitet to år i forkant av året vi måler overgangsraten. De fleste beregningene gjelder 63-åringers bruk av pensjons- og velferdsytelser. I disse beregningene inngår bare de som var i arbeid som 61-åringer. Hvis vi hadde valgt en kortere periode mellom registrering av yrkesaktivitet og bruk av pensjons- og velferdsytelser, kunne vi risikert at mange av de med størst helseproblemer allerede hadde gått over på velferdsytelser før vår registrering av yrkesaktivitet.

Vi utelater 2011 fra den statistiske analysen ettersom overganger til AAP og uførepensjon ofte er et resultat av en lengre prosess som kan ha startet før reformen ble innført. I tillegg hadde 63-åringene i 2011 valget mellom ny og

---

⁶ Dette kan skyldes at de har et mer langvarig registrert arbeidsforhold i en virksomhet uten AFP-ordning, men med lav stillingsbrøk og med opptjening av rett til AFP fra et kortere arbeidsforhold i en virksomhet med AFP-ordning.

gammel AFP. Vi viser imidlertid tall for 2011 i noe av den deskriptive statistikken.

Grunnen til at vi ser på utfall for personer det året de fyller 63 år, og ikke ved alder 62, er at vi ikke har informasjon om fødselsdato. Dermed vil de fleste ikke ha rett til å ta ut alderspensjon i hele det kalenderåret de fyller 62.

Andre avgrensinger av populasjonen redegjøres for i presentasjon av resultatene.

Tabell 5-1 gir en oversikt over hvilke fødsels- og alderskohorter som er med i analysene. I analysene av 63-åringer sammenliknes fødselskohortene 1946 og 1947 før reformen, med fødselskohortene 1948 og 1949 etter reformen. 1948-kohorten som er 63 år i 2011 er som nevnt ikke med i den statistiske analysen, kun i den deskriptive.

Tabell 5-1 Populasjon; fødsels- og alderskohorter

	Før reformen		Etter reformen	
	2009	2010	(2011)	2012
1944	65	66		
1945	64	65	66	
1946	63	64	65	66
1947		63	64	65
1948			63	64
1949				63

Populasjonen er delt inn i tre segmenter: Offentlig sektor, privat sektor med AFP og privat sektor uten AFP. *Tabell 5-2* gir en oversikt over antall personer som inngår i vårt datamateriale i de ulike årsklassene i de tre segmentene. Årene 2009, 2010 og 2012 er slått sammen i tabellen. Vi har 92 825 63-åringer i datamaterialet, hvorav 43 prosent var ansatt i offentlig sektor, 34 prosent i privat sektor med AFP og 22 prosent var ansatt i privat sektor uten AFP⁷.

---

⁷ Vår fordeling på segmenter avviker både fra Hernæs (2014) og Jacobsen (2014). Sistnevnte har en annen populasjon enn oss. Førstnevnte har flyttet ansatte som arbeider i en virksomhet med privat AFP, men som ikke har opptjent rett til AFP, over til "privat sektor uten AFP". Dette kan forklare i hvert fall en del av forskjellen i segmentstørrelser.

Tabell 5-2 Antall og andel observasjoner i de tre segmentene, etter årsklasser. Årene 2009, 2010 og 2012

	63 år		64 År		65 År		66 År	
	N	Andel	N	Andel	N	Andel	N	Andel
Offentlig sektor	40032	43	31217	44	23471	44	18536	42
Privat sektor med AFP	31941	34	20505	29	13807	26	10575	24
Privat sektor uten AFP	20852	22	18841	27	16386	31	14615	33
Total	92825	100	70563	100	53664	100	43726	100

Tabell 5-3 viser andelen kvinner i hvert segment og i ulike årsklasser. I populasjonen i offentlig sektor er rundt 2 av 3 kvinner, mens i underkant av 1 av 3 er kvinner i privat sektor med AFP og i overkant av 1 av 3 er kvinner i privat sektor uten AFP. Kvinneandelen går noe ned fra alder 63 til 66 i alle de tre segmentene.

Tabell 5-3: Andel kvinner i hvert segment i hver årsklasse. Årene 2009, 2010 og 2012.

	63	64	65	66
Offentlig sektor	66 %	65 %	65 %	63 %
Privat sektor med AFP	29 %	27 %	27 %	27 %
Privat sektor uten AFP	36 %	36 %	35 %	35 %

5.3 Analysemodeller

Vi ønsker å undersøke om pensjonsreformen har påvirket overgangen til AAP og uførepensjon. Det kan være mange faktorer som har gjort at uføreratene har endret seg i det tidsrommet vi ser på. I tillegg til omlegging av pensjonssystemet kan for eksempel forskjeller i egenskaper mellom de ansatte i ulike kohorter, arbeidsledighet/konjunkturer, endringer i ulike velferdsordninger (eks. omlegging til AAP), holdninger til arbeid versus pensjon, NAV-reformen, m.v. ha bidratt til variasjon. For å isolere virkningen av pensjonsreformen utnytter vi derfor det faktum at offentlig sektor ikke ble vesentlig påvirket av pensjonsreformen. Ved å sammenlikne utviklingen i privat og offentlig sektor, kan vi finne endringen i privat sektor, samtidig som vi trekker fra endringen i offentlig sektor – dvs. den endringen som skjer av andre grunner enn omlegging

av pensjonsreformen. En slik ”forskjell-i-forskjellene”-strategi vil dermed bidra til å isolere effekten av pensjonsreformen.

Det er imidlertid ikke (nødvendigvis) nok å bare sammenlikne endringene i AAP- og uføreratene i de tre segmentene, ettersom sammensetningen av arbeidsstokken i hvert segment kan ha endret seg etter reformen (eller sammensetningen kan være ulik i ulike kohorter). For eksempel kan det tenkes at det blant 63-åringene i privat sektor i 2012 er en større andel kvinner enn blant 63-åringene i privat sektor i 2009/2010. Ettersom kvinner har høyere sannsynlighet for å bli ufør kan det tenkes at en observert ”effekt” på uføreratene skyldes den ulike kjønns sammensetningen og ikke en omlegging av pensjonssystemet. Vi kontrollerer derfor (ved bruk av lineær regresjon) for sammensetningen av de yrkesaktive med hensyn til kjønn, kompetansenivå⁸, samt inntekt (to år tidligere). Vi kontrollerer også for lokal arbeidsledighet (to år tidligere), ettersom forskjeller i mulighetene på det lokale arbeidsmarkedet kan bidra til å forklare tilbøyeligheten for å bli arbeidsufør⁹.

Det kan imidlertid være uobserverbare forhold som har gjort at utviklingen i tilbøyeligheten til å motta AAP og uførepensjon er forskjellig innenfor segmentene, både fordi det kan være sammensetningseffekter vi ikke har kontrollert for, og fordi kohortene er ulike på andre måter (kohort-effekt) og observasjonene gjøres på ulike tidspunkt og under ulike arbeidsmarkedsforshold. For eksempel kan finanskrisen ha rammet privat og offentlig sektor ulikt. Dermed er det ikke gitt at utviklingen i offentlig sektor ville vært den samme uten pensjonsreformen. En må derfor være varsom med å tolke resultatene fra regresjonene som kausalitet: En observert forskjell i endring trenger ikke nødvendigvis skyldes pensjonsreformen.

---

⁸ Kompetansenivå er gitt ved det første sifferet i kode for yrkesgruppering (STYRK), se <http://www.ssb.no/a/yrke/>

⁹ Jf. Bratsberg, Fevang, Røed (2010)

6 Resultater

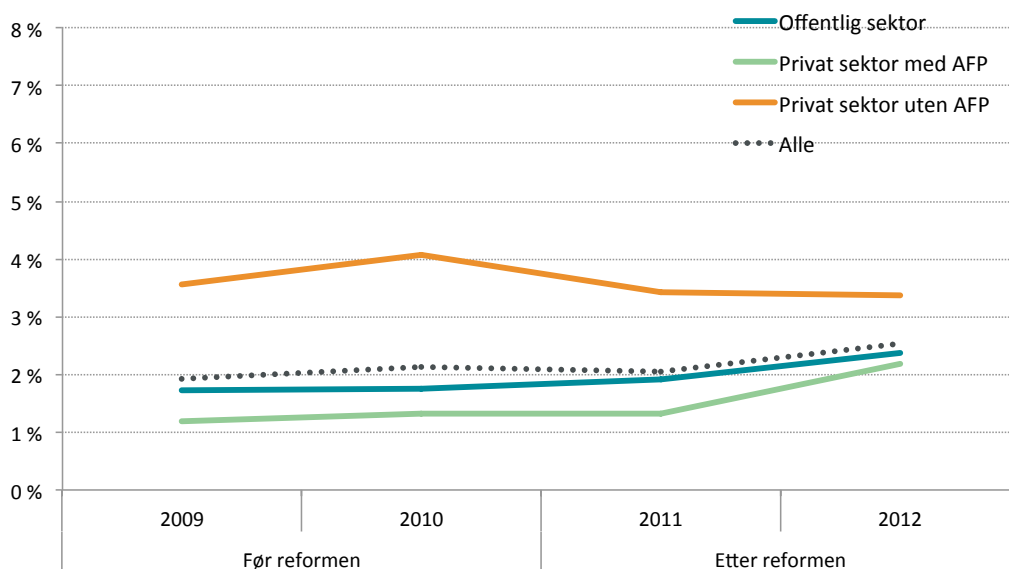
I dette kapitlet viser vi først en del deskriptiv statistikk knyttet til de forholdene vi skal belyse, før vi gjengir resultatene av regresjonsanalyser.

6.1 Deskriptiv statistikk

Utvikling i andelen 63-åringer som mottar AAP og uførepensjon

Figur 6-1 viser utviklingen i andelen av 63-åringer som mottar arbeidsavklaringspenger (AAP) i de aktuelle årene, gitt at disse var yrkesaktive ved alder 61. I offentlig sektor og privat sektor med AAP har det vært en økning i andelen mottakere av AAP, mens det i privat sektor uten AFP har vært et fall, perioden sett under ett. I sum for alle segmentene har det vært en økning i andelen AAP-mottakere, fra 2 prosent i 2009 til 2,5 prosent i 2012. Av figuren ser vi også at utviklingen i andelen AAP-mottakere ikke var helt parallell i de tre segmentene fra 2009 til 2010 (før reformen). Dette kan tyde på at en grunnleggende forutsetning for vår metode – at bruken av velferdsordninger ville utviklet seg parallelt i de tre segmentene uten pensjonsreformen – kanskje ikke er gyldig.

Figur 6-1 Utvikling i andel 63-åringer som mottar AAP, gitt yrkesdeltakelse ved alder 61, fordelt på segment

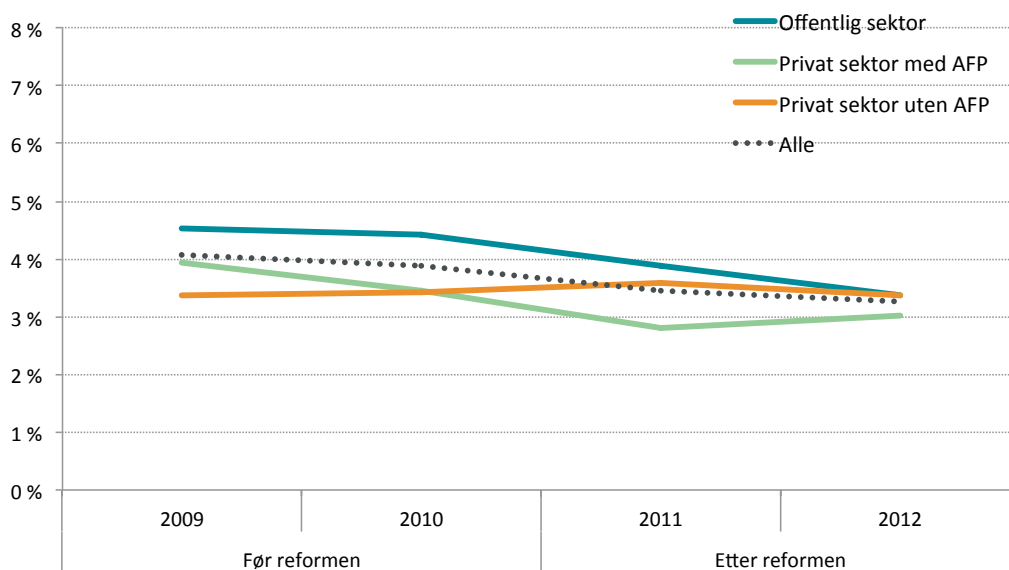

Figur 6-2 viser utviklingen i andel 63-åringer som mottar uførepensjon (inkludert mottakere av gradert uførepensjon), gitt at disse var yrkesaktive ved alder 61 år. I offentlig sektor falt uføreandelen hvert av årene. I privat sektor med AFP falt andelen fra 2009-11, men dette ble delvis reversert i 2012. I privat sektor uten AFP steg andelen fra 2009 til -11, men dette ble reversert i 2012. For alle segmentene sett under ett, lå andelen mottakere av uførepensjon på 4 prosent før reformen og rundt 3,5 prosent etter reformen.

Av figuren ser vi også at den gruppa som hadde en høyest andel mottakere av AAP, nemlig privat sektor uten AFP, hadde en relativt lav andel mottakere av uførepensjon.

Også data for overgangen til uførhet er egnet til å så tvil om forutsetningen om at, utviklingen i de tre segmentene ville vært parallell uten pensjonsreformen. Vi ser at det er ulik tendens i de tre segmentene fra 2009 til -10, men for de to segmentene som er mest relevant for vår analyse, offentlig sektor og privat sektor uten AFP, er utviklingen helt parallell fra 2009-10.

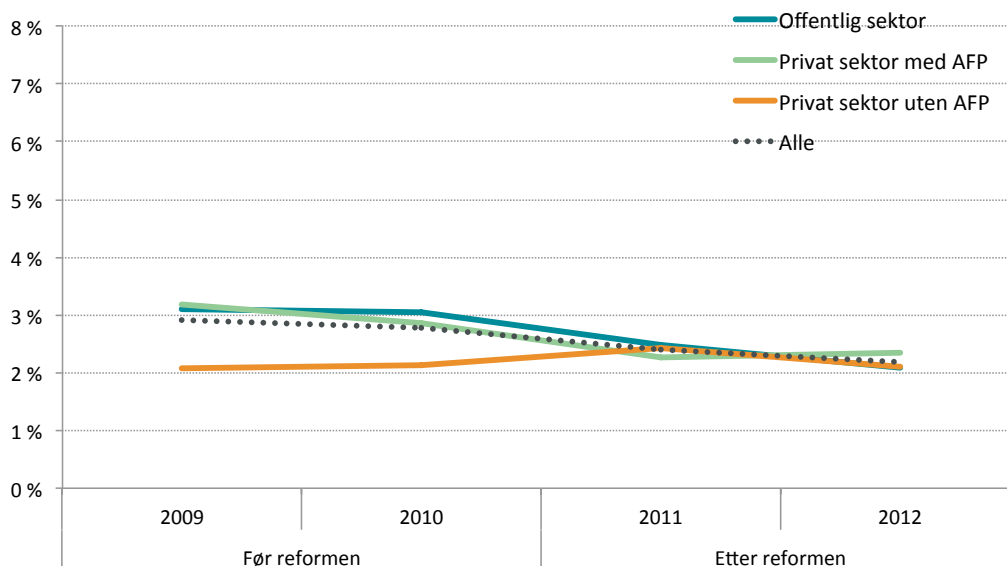
Figur 6-2   Utvikling i andel 63-åringer som mottar (full og gradert) uførepensjon, gitt yrkesdeltakelse ved alder 61

Av Figur 6-3 ser vi at utviklingen i andel mottakere av *full* uførepensjon ikke skiller seg nevneverdig fra utviklingen i andel mottakere av *full og gradert* uførepensjon sett under ett. I regresjonsanalysene har vi ikke skilt mellom overgang til gradert og full uførepensjon.

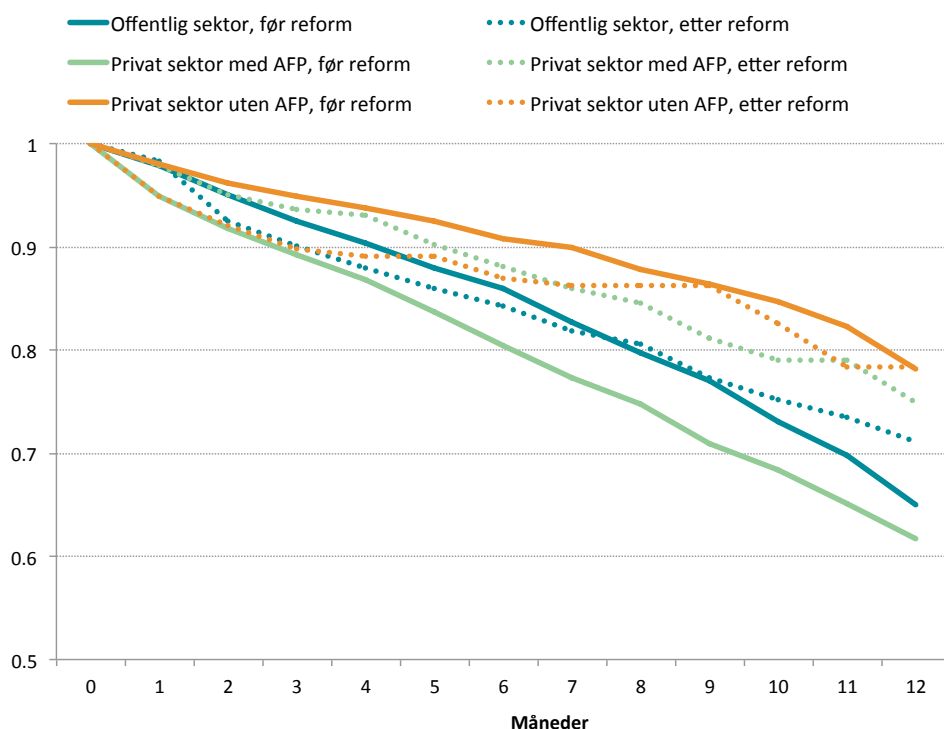
Figur 6-3   *Utvikling i andel 63-åringene som mottar full uførepensjon, gitt yrkesdeltakelse ved alder 61*

En hypotese er at pensjonsreformen har ført til at personer som allerede er i et uføreløp lar være å levere søknad om uførepensjon og heller velger å ta ut alderspensjon når de har fått anledning til det. Figur 6-4 illustrerer utviklingen på dette området. Den viser andelen av 63-åringene som mottok AAP ved begynnelsen av året som ikke har gått over til uførepensjon for hver måned i løpet av det aktuelle året. Før reformen er det to fødselskohorter som er med (1946 og 1947), mens det etter reformen er én fødselskohort (1949)).

I privat sektor med AFP er det færre som går over til uførepensjon etter reformen enn før, mens det i privat sektor uten AFP er flere. I offentlig sektor er det høyere overgangsrate til uførepensjon frem til august, deretter blir overgangsratene lavere enn før reformen. Vi vil understreke at antall overganger er lavt, og man bør derfor ikke legge vekt på små endringer i andelene. I privat sektor med AFP har overgangen til uførepensjon tilsynelatende falt markant. Vi kan ikke se forhold som tilsier at dette segmentet skulle skille seg ut. Når man har fått AAP, vil man vanligvis allerede ha avsluttet sitt arbeidsforhold og dermed mistet muligheten til å få AFP. Vi har vanskelig for å se grunner til at overgangsraten skal ha utviklet seg annerledes i dette segmentet enn i de andre, og tror at økt overgang til uførepensjon etter reformen kan skyldes en tilfeldighet.

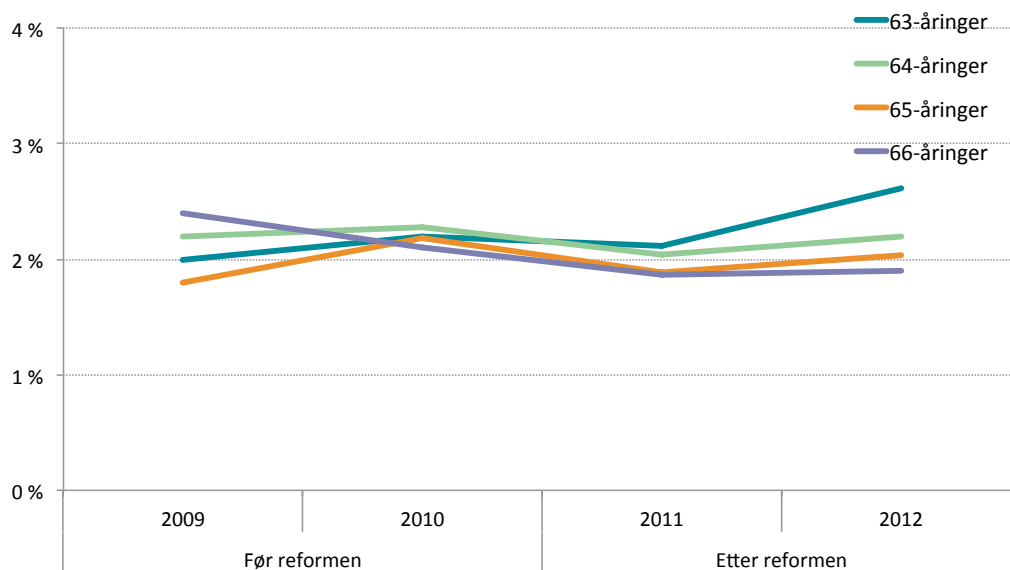
Figur 6-4 Overlevelseskurver: Andel 63-åringer med AAP som ikke har gått over på uførepensjon, gitt yrkesdeltakelse ved alder 61 år

Utvikling i andelen som mottar AAP og uførepensjon i ulike årsklasser

Figur 6-5 viser andelen som mottar AAP i hver årsklasse 63-66 år i alle segmentene sett under ett.

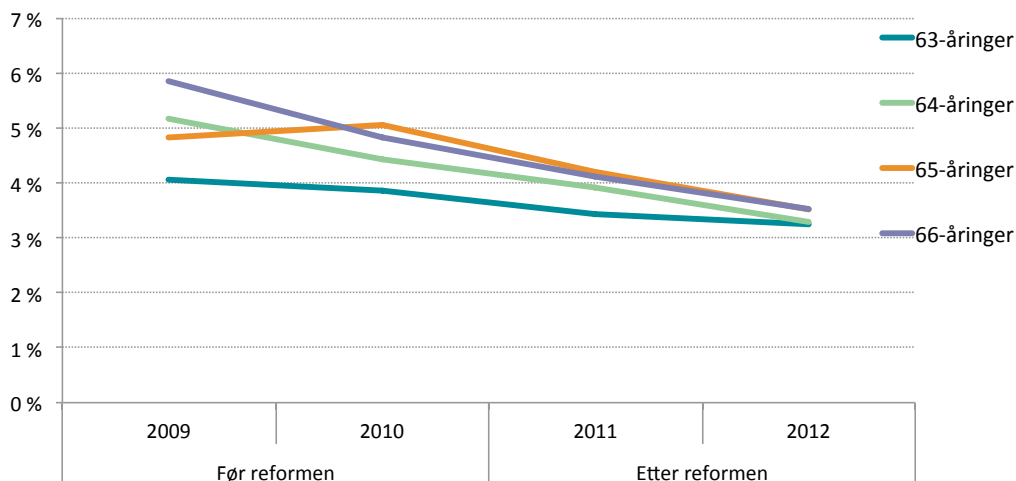
Figur 6-5 Utvikling i andelen som mottar AAP i ulike årsklasser, gitt yrkesdeltakelse to år tidligere

Ser vi på andelen mottakere av uførepensjon (jf. Figur 6-6) er utviklingen relativt lik blant 63-, 64- og 66-åringer og ved at andelene faller fra 2009 til -12.

65-åringene skiller seg ut ved å ha en økende andel mottakere fra 2009 til 2010. I 2012 var det små forskjeller mellom aldersgruppene i hvor stor andel som var blitt uførepensjonert i løpet de siste to årene.

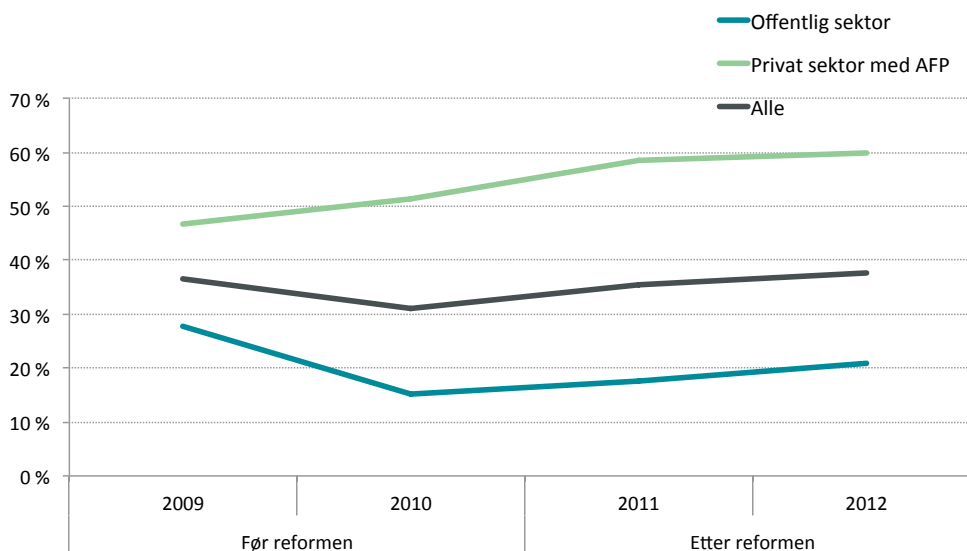
Figur 6-6 Utvikling i andelen som mottar (full og gradert) uførepensjon i ulike årsklasser, gitt yrkesdeltakelse to år tidligere

Utvikling i andel som mottar AFP og alderspensjon

Figur 6-7 viser utviklingen i andelen 63-åringene som mottar AFP i offentlig og privat sektor med AFP. I offentlig sektor falt andelen AFP-mottakere fra 2009 til -10 relativt mye, men dette ble delvis reversert årene etter.

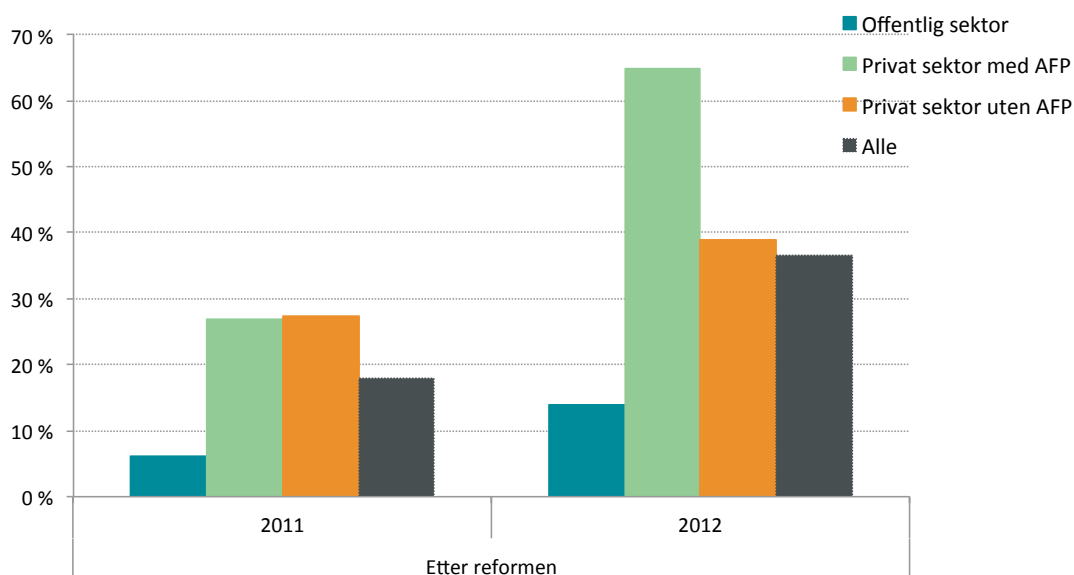
Figur 6-7 Utvikling i andelen 63-åringene som mottar AFP, gitt yrkesdeltakelse to år tidligere, fordelt på segment

Som tidligere nevnt, har ikke pensjonsreformen endret incentivene for valget mellom arbeid, AFP og andre velferdsordninger vesentlig i offentlig sektor. I privat sektor har andelen AFP-mottakere økt, men ytelsen har helt endret karakter fra å være en ren tidligpensjonsordning til å kunne brukes som et påslag til annen inntekt.

Figur 6-8 viser andelen 63-åringer som mottar alderspensjon etter reformen (før reformen var det ikke mulig å motta alderspensjon som 63-åring). Det er flest som mottar alderspensjon i privat sektor med AFP. Økningen fra 2011 til 2012 kan bl.a. ha sammenheng med at de som var 63 år i 2012 hadde hatt to år på seg til å ta ut tidligpensjon, mens de som var 63 år i 2011 ikke hadde hatt denne muligheten som 62-åringer. De relativt lave andelenene i offentlig sektor kan forklares med at ansatte i denne sektoren som tar ut full alderspensjon fra folketrygden mister retten til AFP.

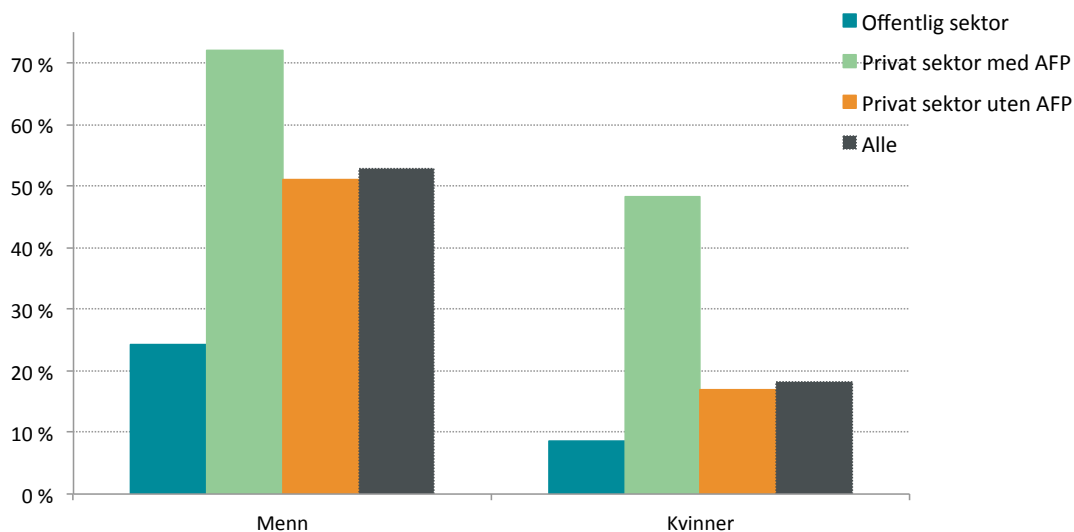
Figur 6-8   Utvikling i andelen 63-åringer som mottar alderspensjon, gitt yrkesdeltakelse ved alder 61, fordelt på segment

Kjønnforskjeller er ikke en del av problemstillingene i prosjektet, men det er såpass store kjønnforskjeller i opptjening av pensjonsrettigheter at vi likevel har valgt å legge en viss vekt på denne dimensjonen i analysen.

Figur 6-9 viser kjønnforskjellene i uttak av alderspensjon blant 63-åringene i 2012 som hadde vært yrkesaktive som 61-åringer. I offentlig sektor og privat sektor uten AFP var uttaket over dobbelt så høyt blant menn som blant kvinner.

Figur 6-9 Andel 63-åringer som mottar alderspensjon, gitt yrkesdeltakelse ved alder 61, fordelt på segment og kjønn, 2012

6.2 Regresjonsanalyse

Utgangspunktet for vår analyse er at pensjonsreformen kan ha påvirket tilbøyeligheten for å søke uførepensjon. AAP kan være et steg på veien mot uførepensjon, og vi har derfor analysert både overgang til AAP og uførepensjon. Ettersom reformen i liten grad påvirket valgmulighetene eller de økonomiske konsekvensene av ulike valg blant ansatte i offentlig sektor, har vi brukt utviklingen i offentlig sektor som en sammenligningsgruppe og sett på endringer i privat sektor relativt til denne gruppen.

Uttak av AAP og uførepensjon

Tabell 6-1 viser resultater av analysene av sannsynligheten for å motta henholdsvis AAP og uførepensjon for 63-åringer som var yrkesaktive ved alder 61.

De to første radene viser den estimerte effekten av reformen. Den første raden viser gjennomsnittlig endring for segmentet privat sektor med AFP, mens den andre raden viser gjennomsnittlig endring for segmentet privat sektor uten AFP – begge relativt til endringen i offentlig sektor. Disse koeffisientene kan dermed tolkes som endringer i sannsynligheten (i prosentpoeng) for å motta AAP eller uførepensjon når endringen i offentlig sektor er trukket fra (jfr. metode).

Den tredje raden, "etter reform", viser endringen i populasjonen sett under ett.

Resultatene tyder på at i privat sektor uten AFP har reformen redusert sannsynligheten for overgang til AAP (sammenliknet med offentlig sektor), mens det i privat sektor med AFP ikke har vært noen relativ endring som er signifikant forskjellig fra null på et 5 prosents nivå. For populasjonen sett under

ett har det vært en svak økning i sannsynligheten for å motta AAP (0,37 prosentpoeng), men i privat sektor uten AFP er sannsynligheten *lavere* etter reformen (0,37-1,19<0).

Sannsynligheten for å motta uførepensjon har for populasjonen som helhet gått ned etter reformen (1,48 prosentpoeng). Nedgangen har imidlertid vært minst i privat sektor uten AFP: Reduksjonen i privat sektor uten AFP er 1,06 prosentpoeng lavere enn i offentlig sektor. Endringen i privat sektor med AFP skiller seg ikke signifikant fra endringen i offentlig sektor.

Tabell 6-1 Effekt av pensjonsreformen på sannsynlighet for overgang til AAP og uførepensjon for 63-åringer, gitt yrkesaktivitet ved alder 61, lineær regresjon

	AAP	Uførepensjon
Effekt av reform, privat sektor med AFP	0,26	0,39
Effekt av reform, privat sektor uten AFP	-1,19 ***	1,06 ***
Etter reform	0,37 **	-1,48 ***
N	92 159	92 159

Note: Det er kontrollert for kjønn, kompetansenivå (indikert ved yrkesgruppe) og inntekt og lokal arbeidsledighet ved alder 61. Det er brukt robuste standardfeil. * hvis $p < 0,1$, ** hvis $p < 0,05$ og *** hvis $p < 0,01$.

Oppsummert tyder resultatene på at reformen har redusert AAP-ratene for personer i privat sektor uten AFP, og økt uføreratene, relativt til utviklingen i offentlig sektor. For personer i privat sektor med AFP har ikke reformen hatt en signifikant effekt på verken AAP-ratene eller uføreratene. Hypotesen vi hadde om at pensjonsreformen har ført til at færre i privat sektor uten AFP vil velge bort trygd blir bekreftet for AAP, men for uførepensjon ser tendensen ut til å være motsatt.

Tabell 6-2 viser resultatene fra de samme analysene gjort separat for kvinner og menn. Resultatene viser at reformen hadde ulik effekt for kvinner og menn, både på sannsynligheten for å motta AAP og uførepensjon.

Fra de to første kolonnene, linje 3 ("Etter reformen"), ser vi at reformen ikke har påvirket overgangen til AAP verken for kvinner eller for menn for alle sektorer samlet. Blant kvinner i privat sektor med AFP har det imidlertid vært en signifikant økning sammenliknet med kvinner i offentlig sektor. I privat sektor uten AFP skiller ikke endringen seg fra offentlig sektor. Blant menn i privat sektor uten AFP har det vært en signifikant reduksjon i sannsynlighet for å motta AAP. Utviklingen for menn i privat sektor med AFP skiller seg ikke signifikant fra utviklingen blant menn i offentlig sektor.

Konklusjonene over kan kanskje forklares med forskjeller i opptjening av rettigheter. Vi kommer tilbake til dette i drøftingen i avsnitt 6.3.

Blant både kvinner og menn har det vært en signifikant reduksjon i sannsynligheten for å motta uførepensjon fra før til etter reformen (se linje 3, de to siste kolonnene). Blant kvinner i privat sektor, både med og uten AFP, har imidlertid sannsynligheten økt, sammenliknet med offentlig sektor. Reduksjonen blant kvinner totalt kan dermed tilskrives endringer for kvinner i offentlig sektor. Blant menn har de i privat sektor med AFP hatt en større reduksjon i sannsynligheten for uførepensjon enn de i offentlig sektor, mens de i privat sektor uten AFP ikke har en reduksjon som skiller seg fra de i offentlig sektor. Økningen i uføreratene i privat sektor uten AFP som vi viste i Tabell 6-1 kan dermed tilskrives økt uførepensjonering blant kvinner sammenliknet med offentlig sektor – blant menn har det ikke vært en økning sammenliknet med offentlig sektor.

Tabell 6-2 Effekt av pensjonsreformen på sannsynlighet for overgang til AAP og uførepensjon for 63-åringer, gitt ansettelse ved alder 61, kvinner og menn, lineær regresjon

	AAP		Uførepensjon	
	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn
Effekt av reform, privat sektor med AFP	1,81 ***	-0,51	1,98 ***	-0,55 ***
Effekt av reform, privat sektor uten AFP	0,16	-2,04 ***	3,22 ***	-0,39
Etter reform (hele populasjonen)	0,38	0,42	-1,69 ***	-1,12 ***
N	43 050	49 109	43 050	49 109

Note: Det er kontrollert for kompetansenivå (indikert ved yrkesgruppe) og inntekt og lokal arbeidsledighet ved alder 61. Det er brukt robuste standardfeil. * hvis $p < 0,1$, ** hvis $p < 0,05$ og *** hvis $p < 0,01$.

Tabell 6-3 viser resultatene fra de samme analysene gjort separat for personer som har en inntekt under og over medianinntekt ved alder 61. Medianinntekten ligger på rundt 5,9 G.

Resultatene viser at endringen i sannsynligheten for å motta AAP for personer i privat sektor uten AFP har vært negativ i begge inntektsgruppene (sammenliknet med utviklingen i offentlig sektor). Endringen har imidlertid vært størst for personer med inntekt under medianen. Det har ikke vært en signifikant endring i sannsynligheten for å motta AAP i privat sektor med AFP (sammenliknet med offentlig sektor).

Når det gjelder sannsynligheten for å motta uførepensjon har det vært en økning i privat sektor uten AFP, relativt til offentlig sektor, for personer med en inntekt under medianen, mens det ikke har vært en signifikant endring for gruppen med inntekt over medianen. I privat sektor med AFP har det ikke vært en endring, relativt til offentlig sektor, som er signifikant på et 5 prosents nivå i noen av de to inntektsgruppene.

Tabell 6-3: Effekt av pensjonsreformen på sannsynlighet for overgang til AAP og uførepensjon for 63-åring, gitt yrkesaktivitet ved alder 61, under og over medianinntekt, lineær regresjon

	AAP		Uførepensjon	
	Under median-inntekt	Over median-inntekt	Under median-inntekt	Over median-inntekt
Effekt av reform, privat sektor med AFP	0,06	0,45	-0,03	0,61 *
Effekt av reform, privat sektor uten AFP	-1,46 ***	-0,97 **	2,21 ***	-0,07
Etter reform	0,65 **	0,06	-1,65 ***	-1,23 ***
N	46 713	45 450	46 713	45 450

Note: Det er kontrollert for kjønn, kompetansenivå (indikert ved yrkesgruppe) og lokal arbeidsledighet ved alder 61. Det er brukt robuste standardfeil. * hvis $p < 0,1$, ** hvis $p < 0,05$ og *** hvis $p < 0,01$.

Andre alderskohorter

Vi har gjort separate regresjonsanalyser for sannsynligheten for å motta AAP og uførepensjon ved alderstrinn 64, 65 og 66, gitt yrkesaktivitet to år tidligere. Resultatene er vist i vedleggstabell 6 og 7.

I alle årsklassene 64-66 år som var yrkesaktive to år tidligere, var det en nedgang i sannsynligheten for å motta AAP etter reformen. Det er ikke signifikante forskjeller mellom privat sektor uten AFP og offentlig sektor, bortsett fra for 66-åringene: Blant disse har reduksjonen vært signifikant lavere i privat sektor med AFP enn i offentlig sektor. I privat sektor med AFP var sannsynligheten for å motta AAP høyere etter reformen i årsklassene 64 og 65. For 66-åringene var det ingen signifikant forskjell fra offentlig sektor.

Etter reformen gikk sannsynligheten for overgang til uførepensjon ned i årsklassene 64-66. Det er ikke vesentlig forskjell mellom segmentene bortsett fra at for 64-åringene i privat sektor uten AFP og 65-åringene i privat sektor med AFP har det vært en økning i overgang til uførepensjon etter reformen sammenliknet med offentlig sektor.

Fra AAP til uførepensjon

Som tidligere nevnt kan en tenke seg at reformen har ført til at personer som er i et uføreløp lar være å søke om uførepensjon og heller velger å ta ut alderspensjon. Vi har derfor undersøkt om sannsynligheten for overgang fra AAP til uførepensjon har endret seg etter reformen. Tabell med koeffisienter er vist i vedlegg. Resultatene viser at det ikke er en signifikant endring i sannsynlighet for overgang til uførepensjon blant personer i privat sektor, verken med eller uten AFP, som mottok AAP i året før sammenliknet med offentlig sektor.

6.3 Drøfting og konklusjon

I Tabell 6-4 har vi sammenstilt de forventningene vi hadde til virkninger av pensjonsreformen og de faktiske resultatene av våre beregninger. Vi har her inkludert utviklingen også i offentlig sektor. I øvre del av tabellene viser vi resultater når det gjelder endring i overgangsrater fra før til etter reformen. Endringene vi finner her kan skyldes andre forhold enn reformen i seg selv.

I nedre del av tabellen sammenligner vi utfallene for de to segmentene i privat sektor med utviklingen i offentlig sektor.

Øvre del viser at overgangen til uførepensjon er redusert i alle tre segmenter av arbeidslivet. Overgangen til AAP har økt i offentlig sektor, holdt seg rimelig stabil i privat sektor med AFP, men har falt i privat sektor uten AFP.

I nedre del av tabellen ser vi at utviklingen i privat sektor med AFP ikke er klart forskjellig fra utviklingen i offentlig sektor. Vi hadde heller ikke klare forventninger til utviklingen i dette segmentet. I privat sektor uten AFP-ordning forventet vi redusert overgang til AAP og uførepensjon, relativt til utviklingen i offentlig sektor. Resultatene for AAP samsvarer med forventningene, men det gjør ikke resultatene for uførepensjon.

Tabell 6-4: *Overgang til AAP og uførepensjon. Forventet faktisk resultat av regresjonsanalysene.*

	Privat sektor med AFP		Privat sektor uten AFP		Offentlig sektor	
	Forventet	Faktisk	Forventet	Faktisk	Forventet	Faktisk
Før/etter						
AAP	?	0	÷	÷	0	+
Uførepensjon	?	÷	÷	÷	0	÷
Relativt til offentlig sektor						
AAP	?	0	÷	÷		
Uførepensjon	?	0	÷	+		

Hovedhypotesen i oppdragsbeskrivelsen var at en åpning for tidlig avgang med alderspensjon kunne føre til redusert overgang til uførepensjon i de deler av arbeidslivet hvor det tidligere ikke var noen ordinær tidligpensjonsordning. Denne hypotesen støttes ikke av våre resultater. Uførepensjoneringen avtar i dette segmentet, men reduksjonen er svakere enn i offentlig sektor.

Vi tror det kan være flere grunner til resultatene. Offentlig sektor kan ha blitt mer påvirket av pensjonsreformen enn vi forutsatte. Resultatene kan dessuten være

påvirket av at vi ikke har klart å skille ut de arbeidstakerne i privat sektor som ikke har tilstrekkelig opptjening til faktisk å gå av tidlig. Vi har ikke data som viser den komplette opptjeningshistorikken til de ansatte. Dermed kan vi ikke identifisere alle som har utilstrekkelig opptjening til å gå av tidlig. Dette gjelder både AFP og alderspensjon i Folketrygden.

Hernæs m.fl. (2014) brukte en litt annen segmentering av arbeidslivet enn oss. Deres beskrivende statistikk viser at det er sterk kjønnssegregering i de to gruppene med/uten tilstrekkelig opptjening til tidlig avgang med full alderspensjon. De som ikke har tilstrekkelig opptjening, har heller ikke etter reformen noen reell tidligpensjonsmulighet. I mangel av presise data som viser hvem som har tilstrekkelig opptjening, kan vi utnytte den sterke kjønnsdelingen i opptjening for å indikere effekten av reformen på de som faktisk fikk en tidligpensjonsadgang. Basert på tabell 2 i Hernæs (2014) har vi beregnet at med deres segmenteringsmetode, har 24 prosent av kvinnene og 85 prosent av mennene i privat sektor uten AFP-ordning tilstrekkelig opptjening til å ta ut tidlig alderspensjon. I segmentet med AFP-ordning er tilsvarende andeler 52 og 98 prosent. Ettersom det dermed primært er menn som har reell mulighet til tidligpensjon, kan resultatene for disse være egnet til å indikere effekten av reformen.

Tabell 6-5: Effekter av reformen på overgang til uførepensjon – hypoteser og resultater. Kjønnsfordelt

	Privat sektor med AFP		Privat sektor uten AFP	
Menn	Forventet	Faktisk	Forventet	Faktisk
AAP	?	0	÷	÷
Uførepensjon	?	÷	÷	0
Kvinner				
AAP	?	++	÷	0
Uførepensjon	?	++	÷	++

Øvre del av Tabell 6-5 viser resultatene for menn. Ingen av de beregnede effektene har motsatt fortegn av det vi hadde forventet, men vi finner heller ikke noen signifikant reduksjon i overgang til uførepensjon i privat sektor uten FP, slik vi forventet.

Nedre del av tabellen viser resultatene for kvinner. Sett på bakgrunn av at mange av kvinnene ikke har tilstrekkelig opptjening, er det ikke så overraskende at vi ikke finner signifikante effekter med "riktig" fortegn, men det er overraskende at vi finner signifikant økt overgang til uførepensjon i begge segmentene i privat sektor og til AAP i privat sektor med AFP-ordning. Forklaringen på disse overraskende resultatene kan enten handle om utvikling i overgang til uførepensjon i offentlig sektor eller med forhold i privat sektor uten AFP-ordning.

I tillegg til at vi ikke kan skille helt mellom de som har tilstrekkelig opptjening til å ta ut tidlig alderspensjon og de som ikke har det, ser vi to forklaringer på at resultatene våre ikke samsvarer med hypotesene:

1. Observasjonsperioden er for kort til å identifisere effektene på overgang til uførepensjon
2. Ansatte i offentlig sektor er ikke egnet som sammenligningsgruppe

Om observasjonsperioden

Ofte tar det flere år fra en person får redusert sin inntektsevne til vedkommende eventuelt får uførepensjon. Vanligvis vil prosessen starte med ett års sykmelding og deretter inkludere en periode med AAP. Etersom det foreløpig foreligger data fra en begrenset periode etter at reformen ble innført, har vi beregnet effekten av reformen på atferd fra 62 års alder og framover for bare ett år, dvs. for de som fylte 63 år i 2012. Det er bare to år mellom at disse var i arbeid og det året vi registrerer om de har fått uførepensjon. De som har fått uførepensjon innen to år kan utgjøre en lite representativ gruppe også blant de som har nedsatt inntektsevne, noe som kan føre til at forløpet for disse ikke samsvarer med det man forventer av reformen¹⁰. Hvis vi hadde hatt data for disse personene over flere år, ville vi kunnet fange opp også de som hadde gått gjennom et mer vanlig løp fram mot uførepensjon. Det ville ikke vært en løsning å inkludere en periode på fire år før uførepensjonering i 2012 (etter reformen), siden vi da ikke kunne konkludert med at en eventuell endring var forårsaket av reformen. Reformen var ikke ferdig utformet og vedtatt i 2008, og det virker ikke rimelig å anta at de som i 2008 gikk over på AAP hadde en forståelse av konsekvensene av dette for framtidig inntekt sammenlignet med om de hadde gått over på tidligpensjon.

Vi ser at overgang til AAP har falt i privat sektor uten AFP og det er også et signifikant fall sammenlignet med utviklingen i offentlig sektor. Det er mulig at lavere overgang til AAP er et tidlig varsel om at lav overgang til uførepensjon i årene etter at de fylte 63 år.

Om offentlig sektor som sammenligningsgruppe

Den beskrivende statistikken i avsnitt 6.1 er egnet til å skape tvil om uførepensjoneringen i de to segmentene i privat sektor ville utviklet seg parallelt med offentlig sektor selv om pensjonsreformen ikke var blitt gjennomført. Man kan se at de tre segmentene ikke utviklet seg helt parallelt før reformen. Videre ser det ut til å være stabilitet i overgang til uførepensjonering i offentlig sektor før reformen, men en reduksjon i både 2011 og 2012. Hva som er grunnen til denne endringen vet vi ikke, og heller ikke om endringen har sammenheng med reformen, men utviklingen er egnet til å skape tvil om offentlig sektor faktisk er

---

¹⁰ I Arbeids- og velferdsdirektoratet (2014) vises det at 67 prosent av nye uførepensjonerte i alderen 62-66 år hadde AAP før de fikk uførepensjon. Blant våre nye uførepensjonerte er tilsvarende andel 25 prosent.

egnet som sammenligningsgruppe. Reduksjonen i overgangen til uførepensjon i 2011 og 2012 kan skyldes helt andre faktorer enn de som inngår i vår analyse (for eksempel innføring av AAP, endring i praktisering av arbeidsevnevurdering i NAV, holdninger til uførepensjon og/eller seniorer i arbeidslivet, m.v.). Slike faktorer kan ha hatt samme virkning i alle våre tre segmenter, men kan også ha hatt systematisk ulik virkning i segmentene.

Sammenligning med andre studier

Både Hernæs m.fl. (2014) og Jacobsen (2014) analyserer utviklingen blant seniorer før og etter pensjonsreformen innenfor de tre segmentene offentlig sektor og privat sektor med og uten AFP-ordning. Studiene skiller seg fra hverandre og fra vår studie på andre områder, og resultatene kan derfor ikke sammenlignes uten videre.

Hernæs m.fl. (2014) er en studie av effektene på sysselsetting og inntekt. Det vises også effekter på "ikke-arbeid" med uførepensjon, men ikke bruk av AAP. Mens de med delvis uførepensjon inngår blant de uførepensjonerte i vår analyse, vil de regnes som sysselsatte hos Hernæs, gitt at de faktisk kombinerer arbeid og uførepensjon. Hernæs beregner effektene innenfor seks segmenter definert ved at hvert av våre tre segmenter er delt i to; De med og uten tilstrekkelig opptjening til å ta ut full alderspensjon fra 62 år. Det er også enkelte andre forskjeller mellom deres og vår metode for å plassere individene i segmenter. Effektene beregnes ved endring før og etter reformen. Offentlig sektor behandles parallelt med de andre segmentene, og ikke som kontrollgruppe. De finner signifikante endringer i uførepensjonering i de to segmentene i privat sektor med AFP

- Økning blant ansatte med opptjente rettigheter til tidlig uttak av alderspensjon
- Reduksjon blant ansatte uten tilstrekkelig opptjening

Hovedforskjellen mellom resultatene hos Hernæs og oss er at nedgangen i uførepensjonering som vi finner, ikke gjenfinnes hos Hernæs.

Jacobsen (2014) bruker deskriptiv statistikk og ikke regresjonsanalyser. Videre ser Jacobsen på nye mottakere av henholdsvis AAP og uførepensjon i hele aldersgruppen 62-66 år samlet. Han deler inn i samme segmenter som vi gjør, men bruker en litt annen metode. Jacobsen finner en reduksjon i nye uføretilfeller, men en økning i antall nye mottakere av AAP, etter reformen. Begge funnene gjelder alle de tre segmentene, men endringene er sterkere i begge segmentene i privat sektor enn i offentlig sektor. Reduksjonen i antall nye uførepensjonister harmonerer med vår analyse, men vi finner ikke at reduksjonen har vært sterkest i privat sektor. Videre finner vi heller ikke at antall nye AAP-mottakere har økt. Trolig kan forskjellene i resultater i hovedsak forklares med forskjellene i valg av aldersgruppe, men også plasseringen av individene i ulike segmenter og at vi kun ser på individer som var i arbeid som 61-åring bidra til forskjellene. I tillegg kontrollerer ikke Jacobsen for andre kjennetegn ved individene.

Litteraturliste

Arbeids- og velferdsdirektoratet (2014) *Utviklingen i uførepensjon, 31. Desember 2013*. Statistikknotat

Bratsberg, Bernt, Elisabeth Fevang, and Knut Roed. (2010): "Disability in the welfare state: an unemployment problem in disguise?." IZA DP No. 4897.

Hærnes, E., Markussen, M., Piggot, J. og Røed, K. (2014): Pension Reform and Labor Supply – Flexibility vs. Prescription, utkast, Frischsenteret

Jacobsen, O. (2014): *Pensjonsreformen: hvilken innvirkning har den hatt på bruken av helserelaterte ytelser?* Arbeid og velferd nr. 3-2014

Nergaard, K. (2009): Hvem har ikke AFP? En analyse med basis i registerbaserte data, FAFO-notat 2009:20.

Vestad, O. L. (2013): Labour supply effects of earlyretirement provision. Labour Economics 25, 98-109.

Vestad, O. L. (2012): Labour Supply Effects of Early Retirement Provision. Discussion Paper No. 717, Statistisk sentralbyrå.

Vedlegg 1: Tabeller

Vedleggstabell 1 Sannsynlighet for å motta AAP og uførepensjon ved alder 63, gitt yrkesaktivitet ved alder 61, lineær regresjon

	AAP		Uførepensjon	
	β	Standard-feil	β	Standard-feil
Effekt av reform, privat sektor med AFP	0.26 %	0.002582	0.39 %	0.00293
Effekt av reform, privat sektor uten AFP	-1.19 %	0.003428	1.06 %	0.00332
Etter reform	0.37 %	0.001966	-1.48 %	0.00225
<i>Referansekategori: Før reform</i>				
Privat sektor med AFP	-0.82 %	0.001505	-1.30 %	0.00194
Privat sektor uten AFP	2.09 %	0.002093	-1.33 %	0.00207
<i>Referansekategori: Offentlig sektor</i>				
Kvinne	0.55 %	0.001270	0.47 %	0.00144
Tidligere inntekt	-0.06 %	0.000093	-0.08 %	0.00009
Kompetansekode				
Administrative ledere og politikere	-2.61 %	0.003756	-2.26 %	0.00403
Akademiske yrker	-3.16 %	0.003661	-3.14 %	0.00392
Høyskoleyrker	-2.70 %	0.003656	-2.17 %	0.00392
Kontor- og kundeserviceyrker	-2.50 %	0.003973	-1.39 %	0.00433
Salgs-, service- og omsorgsykker	-0.67 %	0.003859	-0.77 %	0.00407
Jordbruk, skogbruk og fiske	-1.53 %	0.011158	-0.52 %	0.01146
Håndverkere o.l.	-0.06 %	0.004364	0.71 %	0.00469
Prosess- og maskinoperatører, transportarbeidere mv.	-0.64 %	0.004273	0.08 %	0.00461
<i>Referansekategori: Yrker uten bestemte kompetansekrav</i>				
Tidligere lokal arbeidsledighet	0.18 %	0.000860	0.36 %	0.00100
Konstant	3.85 %	0.004511	5.54 %	0.00497
N	92159		92159	

Vedleggstabell 2 Sannsynlighet for å motta AAP ved alder 63, gitt yrkesaktivitet ved alder 61, kvinner og menn, lineær regresjon

	Kvinner		Menn	
	β	Standard-feil	β	Standard-feil
Effekt av reform, privat sektor med AFP	1.81 %	0.00480	-0.51 %	0.0032
Effekt av reform, privat sektor uten AFP	0.16 %	0.00560	-2.04 %	0.0044
Etter reform	0.38 %	0.00265	0.42 %	0.0028
<i>Referansekategori: Før reform</i>				
Privat sektor med AFP	-0.79 %	0.00245	-0.80 %	0.0019
Privat sektor uten AFP	1.03 %	0.00323	2.74 %	0.0027
<i>Referansekategori: Offentlig sektor</i>				
Tidligere inntekt	-0.15 %	0.00026	-0.05 %	0.0001
Kompetansekode				
Administrative ledere og politikere	-2.51 %	0.00488	-2.42 %	0.0065
Akademiske yrker	-2.78 %	0.00455	-3.17 %	0.0065
Høyskoleyrker	-2.49 %	0.00450	-2.63 %	0.0065
Kontor- og kundeserviceyrker	-2.91 %	0.00474	-1.06 %	0.0073
Salgs-, service- og omsorgsykker	-0.59 %	0.00459	-0.61 %	0.0070
Jordbruk, skogbruk og fiske	2.09 %	0.02812	-2.66 %	0.0119
Håndverkere o.l.	-1.06 %	0.01278	0.23 %	0.0068
Prosess- og maskinoperatører, transportarbeidere mv.	-0.81 %	0.00783	-0.39 %	0.0068
<i>Referansekategori: Yrker uten bestemte kompetansekrav</i>				
Tidligere lokal arbeidsledighet	0.10 %	0.00126	0.26 %	0.0012
Konstant	5.46 %	0.00478	3.98 %	0.0069
N	43050		49109	

Vedleggstabell 3 Sannsynlighet for å motta uførepensjon ved alder 63, gitt yrkesaktivitet ved alder 61, kvinner og menn, lineær regresjon

	Kvinner		Menn	
	β	Standardfeil	β	Standardfeil
Effekt av reform, privat sektor med AFP	1.98 %	0.005125	-0.55 %	0.003831
Effekt av reform, privat sektor uten AFP	3.22 %	0.005431	-0.39 %	0.004348
Etter reform	-1.69 %	0.003060	-1.12 %	0.003281
<i>Referansekategori: Før reform</i>				
Privat sektor med AFP	-1.87 %	0.003065	-0.67 %	0.002554
Privat sektor uten AFP	-2.85 %	0.002959	-0.09 %	0.002866
<i>Referansekategori: Offentlig sektor</i>				
Tidligere inntekt	-0.22 %	0.000316	-0.07 %	0.000086
<i>Kompetansekode</i>				
Administrative ledere og politikere	-1.92 %	0.005502	-1.77 %	0.006555
Akademiske yrker	-3.08 %	0.005006	-2.36 %	0.006535
Høgskoleyrker	-1.94 %	0.004965	-1.74 %	0.006511
Kontor- og kundeserviceyrker	-1.60 %	0.005240	0.05 %	0.007609
Salgs-, service- og omsorgsyrker	-0.97 %	0.004899	0.07 %	0.007103
Jordbruk, skogbruk og fiske	-1.93 %	0.017832	0.57 %	0.014780
Håndverkere o.l.	-0.38 %	0.013692	1.32 %	0.006939
Prosess- og maskinoperatører, transportarbeidere mv.	1.09 %	0.009147	0.45 %	0.006919
<i>Referansekategori: Yrker uten bestemte kompetansekrav</i>				
Tidligere lokal arbeidsledighet	0.42 %	0.001561	0.33 %	0.001273
Konstant	7.26 %	0.005371	4.94 %	0.007062
N	43050		49109	

Vedleggstabell 4 Sannsynlighet for å motta AAP ved alder 63, gitt yrkesaktivitet ved alder 61, under og over medianinntekt, lineær regresjon

	Under medianinntekt		Over medianinntekt	
	β	Standard-feil	β	Standard-feil
Effekt av reform, privat sektor med AFP	0.06 %	0.0042	0.45 %	0.003
Effekt av reform, privat sektor uten AFP	-1.46 %	0.0057	-0.97 %	0.004
Etter reform	0.65 %	0.0030	0.06 %	0.002
<i>Referansekategori: Før reform</i>				
Privat sektor med AFP	-0.52 %	0.0026	-1.06 %	0.002
Privat sektor uten AFP	2.78 %	0.0034	1.38 %	0.002
<i>Referansekategori: Offentlig sektor</i>				
Kvinne	0.09 %	0.0022	0.53 %	0.001
Kompetansekode				
Administrative ledere og politikere	-1.83 %	0.0050	-2.02 %	0.009
Akademiske yrker	-2.90 %	0.0043	-2.41 %	0.009
Høyskoleyrker	-2.43 %	0.0042	-1.93 %	0.009
Kontor- og kundeserviceyrker	-2.65 %	0.0045	-1.67 %	0.009
Salgs-, service- og omsorgsykker	-0.69 %	0.0042	-0.25 %	0.009
Jordbruk, skogbruk og fiske	-1.43 %	0.0142	-2.63 %	0.014
Håndverkere o.l.	0.50 %	0.0057	-0.14 %	0.009
Prosess- og maskinoperatører, transportarbeidere mv.	-0.84 %	0.0051	-0.27 %	0.009
<i>Referansekategori: Yrker uten bestemte kompetansekrav</i>				
Tidligere lokal arbeidsledighet	0.21 %	0.0013	0.13 %	0.001
Konstant	4.26 %	0.0061	2.68 %	0.009
N	46713		45446	

Vedleggstabell 5 Sannsynlighet for å motta uførepensjon ved alder 63, gitt yrkesaktivitet ved alder 61, under og over medianinntekt, lineær regresjon

	Under medianinntekt		Over medianinntekt	
	β	Standard-feil	β	Standard-feil
Effekt av reform, privat sektor med AFP	-0.03 %	0.00479	0.61 %	0.00327
Effekt av reform, privat sektor uten AFP	2.21 %	0.00554	-0.07 %	0.00360
Etter reform	-1.65 %	0.00349	-1.23 %	0.00256
<i>Referansekategori: Før reform</i>				
Privat sektor med AFP	-1.22 %	0.00324	-1.10 %	0.00214
Privat sektor uten AFP	-2.17 %	0.00326	-0.46 %	0.00246
<i>Referansekategori: Offentlig sektor</i>				
Kvinne	-0.31 %	0.00249	0.37 %	0.00167
<i>Kompetansekode</i>				
Administrative ledere og politikere	-1.70 %	0.00552	-0.58 %	0.00786
Akademiske yrker	-2.23 %	0.00487	-1.43 %	0.00784
Høyskoleyrker	-1.65 %	0.00470	-0.48 %	0.00785
Kontor- og kundeserviceyrker	-1.35 %	0.00495	0.09 %	0.00851
Salgs-, service- og omsorgsykker	-0.78 %	0.00447	-0.03 %	0.00843
Jordbruk, skogbruk og fiske	0.11 %	0.01451	-1.39 %	0.01354
Håndverkere o.l.	0.94 %	0.00616	1.83 %	0.00847
Prosess- og maskinoperatører, transportarbeidere mv.	-0.29 %	0.00554	1.49 %	0.00874
<i>Referansekategori: Yrker uten bestemte kompetansekrav</i>				
Tidligere lokal arbeidsledighet	0.50 %	0.00156	0.20 %	0.00118
Konstant	6.77 %	0.00698	2.72 %	0.00833
N	46713		45446	

Vedleggstabell 6 Sannsynlighet for å motta AAP, gitt yrkesaktivitet to år tidligere, etter aldersgrupper, lineær regresjon

	64 år			65 år			66 år		
	β		Standar d-feil	β		Standar d-feil	β		Standar d-feil
Effekt av reform, privat sektor med AFP	0.92 %	***	0.00210	0.83 %	**	0.00393	0.17 %		0.00406
Effekt av reform, privat sektor uten AFP	-0.14 %		0.00257	-0.08 %		0.00414	-1.05 %	***	0.00424
Etter reform	-0.59 %	**	0.00235	-0.27 %		0.00252	-0.27 %		0.00252
<i>Referansekategori: Før reform</i>									
Privat sektor med AFP	-0.84 %	***	0.00210	-0.79 %	***	0.00239	-0.79 %		0.00239
Privat sektor uten AFP	2.22 %	***	0.00257	1.63 %	***	0.00270	1.63 %	***	0.00270
<i>Referansekategori: Offentlig sektor</i>									
Kvinne	0.78 %	***	0.00167	0.64 %	***	0.00182	0.64 %	***	0.00182
Tidligere inntekt	-0.06 %	***	0.00012	-0.06 %	***	0.00012	-0.06 %	***	0.00012
Kompetansekode									
Administrative ledere og politikere	-3.71 %	***	0.00494	-2.65 %	***	0.00512	-2.11 %	***	0.00545
Akademiske yrker	-4.43 %	***	0.00481	-3.19 %	***	0.00500	-2.70 %	***	0.00527
Høyskoleyrker	-3.91 %	***	0.00481	-2.50 %	***	0.00503	-2.32 %	***	0.00530
Kontor- og kundeserviceyrker	-3.19 %	***	0.00529	-1.68 %	***	0.00561	-1.94 %	***	0.00590
Salgs-, service- og omsorgsyrker	-1.47 %	***	0.00501	-0.64 %		0.00520	0.14 %		0.00557
Jordbruk, skogbruk og fiske	-1.04 %		0.01436	-0.45 %		0.01256	-1.17 %		0.01177
Håndverkere o.l.	-0.72 %		0.00584	1.89 %	***	0.00667	0.19 %		0.00675
Prosess- og maskinoperatører, transportarbeidere mv.	-1.64 %	***	0.00566	-0.27 %		0.00614	-0.79 %		0.00644
<i>Referansekategori: Yrker uten bestemte kompetansekrav</i>									

Tidligere lokal arbeidsledighet	0.27 %	**	0.00111	0.31 %	***	0.00118	0.24 %	***	0.00133
Konstant	5.21 %	***	0.00603	3.84 %		0.00629	2.47 %		0.00675
N	70563			53664			43726		

Vedleggstabell 7 Sannsynlighet for å motta uførepensjon, gitt yrkesaktivitet to år tidligere, etter aldersgrupper, lineær regresjon

	64			65			66		
	β		Standard -feil	β		Standard -feil	β		Standard- feil
Effekt av reform, privat sektor med AFP	0.68 %	*	0.00397	0.98 %	**	0.00491	0.32 %		0.00516
Effekt av reform, privat sektor uten AFP	1.09 %	***	0.00419	0.43 %		0.00460	-0.14 %		0.00509
Etter reform	-2.90 %	***	0.00304	-2.65 %	***	0.00342	-2.14 %	***	0.00374
<i>Referansekategori: Før reform</i>									
Privat sektor med AFP	-2.13 %	***	0.00277	-1.58 %	***	0.00338	-1.54 %	***	0.00378
Privat sektor uten AFP	-1.50 %	***	0.00286	-0.97 %	***	0.00329	0.19 %		0.00378
<i>Referansekategori: Offentlig sektor</i>									
Kvinne	0.81 %	***	0.00198	1.43 %	***	0.00230	1.63 %	***	0.00263
Tidligere inntekt	-0.08 %	***	0.00016	-0.10 %	***	0.00016	-0.09 %	***	0.00019
Kompetansekode									
Administrative ledere og politikere	-3.74 %	***	0.0055	-2.53 %	***	0.00609	-3.29 %	***	0.00687
Akademiske yrker	-4.99 %	***	0.00541	-3.25 %	***	0.00560	-4.01 %	***	0.00674
Høgskoleyrker	-3.26 %	***	0.00540	-2.11 %	***	0.005972	-2.83 %	***	0.00674
Kontor- og kundeserviceyrker	-3.50 %	***	0.00580	-2.45 %	***	0.00643	-2.98 %	***	0.00731
Salgs-, service- og omsorgsykker	-1.67 %	***	0.00553	-0.34 %		0.00612	-0.58 %		0.0069
Jordbruk, skogbruk og fiske	-3.42 %	***	0.01220	-3.00 %	***	0.01106	-0.06 %		0.0149
Håndverkere o.l.	0.43 %		0.006539 5	2.56 %	***	0.007616 6	1.16 %		0.00843
Prosess- og maskinoperatører, transportarbeidere mv.	-0.52 %		0.00638	1.27 %	*	0.00734	0.06 %		0.0082

*Referansekategori:
Yrker uten bestemte
kompetansekrav*

Tidligere lokal arbeidsledighet	0.56 %	***	0.00139	0.57 %	***	0.00156	0.12 %	0.00161	
Konstant	8.30 %	***	0.00692	6.00 %	***	0.0078	6.83 %	***	0.00870
N	70563			53664			43726		

Vedleggstabell 8 Sannsynlighet for å motta uførepensjon, gitt AAP året før, lineær regresjon

	β	Standard-feil
Effekt av reform, privat sektor med AFP	3.60 %	0.0572511
Effekt av reform, privat sektor uten AFP	-6.60 %	0.0567585
Etter reform	-11.49 %	0.0408653
<i>Referansekategori: Før reform</i>		
Privat sektor med AFP	2.91 %	0.0367703
Privat sektor uten AFP	0.72 %	0.0377749
<i>Referansekategori: Offentlig sektor</i>		
Tidligere inntekt	0.17 %	0.0042601
<i>Kompetansekode</i>		
Administrative ledere og politikere	-2.03 %	0.0464979
Akademiske yrker	-0.06 %	0.0440193
Høyskoleyrker	-5.38 %	0.0533346
Kontor- og kundeserviceyrker	-3.96 %	0.0406853
Salgs-, service- og omsorgsykker	-23.22 %	0.1911382
Jordbruk, skogbruk og fiske	2.57 %	0.0546171
Håndverkere o.l.	-0.70 %	0.0519808
Prosess- og maskinoperatører, transportarbeidere mv.	-1.31 %	0.0534858
<i>Referansekategori: Yrker uten bestemte kompetansekrav</i>		
Tidligere lokal arbeidsledighet	0.88 %	0.0167241
Konstant	46.45 %	0.0722163
N	1968	

Vedleggstabell 9 Sannsynlighet for å motta alderspensjon og AFP for 63-åringene, gitt yrkesaktivitet ved alder 61, lineær regresjon

	Alderspensjon		AFP	
	β	Standardfeil	β	Standardfeil
Effekt av reform, privat sektor med AFP	50.44 %	0.0054828	10.64 %	0.0072924
Effekt av reform, privat sektor uten AFP	24.81 %	0.0062624		
Etter reform	13.91 %	0.0031794	-1.50 %	0.0050045
<i>Referansekategori: Før reform</i>				
Privat sektor med AFP	-3.48 %	0.0012014	26.23 %	0.0050713
Privat sektor uten AFP	-2.54 %	0.0010336		
<i>Referansekategori: Offentlig sektor</i>				
Kvinne	-6.88 %	0.0019764	-1.01 %	0.0043819
Tidligere inntekt	-0.07 %	0.0001401	-0.96 %	0.0011047
<i>Kompetansekode</i>				
Administrative ledere og politikere	4.27 %	0.0041166	7.43 %	0.0100111
Akademiske yrker	4.18 %	0.0039561	10.82 %	0.0091652
Høyskoleyrker	3.86 %	0.0038573	14.82 %	0.0088198
Kontor- og kundeserviceyrker	5.12 %	0.0044924	10.44 %	0.01023
Salgs-, service- og omsorgsyrker	1.89 %	0.0037897	0.75 %	0.0083744
Jordbruk, skogbruk og fiske	3.55 %	0.013701	1.23 %	0.0458762
Håndverkere o.l.	6.56 %	0.0049034	17.93 %	0.0106096
Prosess- og maskinoperatører, transportarbeidere mv.	6.49 %	0.0049063	15.40 %	0.0106344
<i>Referansekategori: Yrker uten bestemte kompetansekrav</i>				
Tidligere lokal arbeidsledighet	-0.16 %	0.0013355	0.73 %	0.0025894
Konstant	8.66 %	0.0056824	19.13 %	0.0138157
N	92 159		71 370	

Vedlegg 2 – Regelverk før og etter pensjonsreformen

Folketrygden

Alderspensjon

Det ble gjort flere ulike endringer i folketrygdens alderspensjon med virkning fra 01.01.2011. De viktigste var:

Innføring av en ny alderspensjonsordning i folketrygden med helt andre opptjenings- og beregningsregler enn den gamle ordningen.

Mer fleksibilitet med hensyn til når pensjon kan tas ut og at pensjon kan kombineres med arbeidsinntekt.

Levealdersjustering av pensjon, det vil si at størrelsen på pensjonen skal avhenge av utviklingen i befolkningens levealder.

Nye regler for regulering av pensjon under utbetaling.

Den nye alderspensjonsordningen skal fases inn gradvis. De første som omfattes (delvis) av ordningen er personer født i 1954, som blir 62 år i 2016. Dette betyr at den nye ordningen ikke vil gjelde for de årskullene som inngår i analysene i denne rapporten. På denne bakgrunn beskrives ikke den nye pensjonsordningen nærmere i denne rapporten.

Alle som inngår i analysene i denne rapporten vil med andre ord tjene opp og få beregnet alderspensjon fra folketrygden etter det «gamle» regelverket, det vil si regelverket som gjaldt for alle før 2011.

«Gammel» alderspensjon er sammensatt av grunnpensjon, tilleggspensjon og eventuelt sært tillegg («pensjonstillegg» fra 2011). Full grunnpensjon gis til personer med minst 40 års trygdetid og er lik 1 G¹¹ for enslige og 0,85 G for gifte og samboende personer. Dersom trygdetiden er kortere enn 40 år avkortes grunnpensjonen forholdsmessig.

Størrelsen på tilleggspensjonen er avhengig av tidligere inntekt/opptjening. Fra og med fylte 17 år og til og med det 69. året tjenes det årlig opp pensjonspoeng hvis man har pensjonsgivende inntekt over 1 G. Inntekt over 12 G gir ikke pensjonsopptjening. Regelverket for beregning av pensjonspoeng har blitt endret flere ganger siden folketrygden ble innført i 1967.

Gjennomsnittet av de 20 høyeste pensjonspoengene som er opptjent (besteårsregelen) utgjør et såkalt sluttpoengtall, som sammen med antall opptjeningsår benyttes til å beregne størrelsen på tilleggspensjonen.

Sært tillegg/pensjonstillegget er sikkerhetsnett i pensjonssystemet, og ytes til pensjonister som har hatt liten eller ingen pensjonsopptjening. Som for grunnpensjon gis fullt sært tillegg/pensjonstillegg til personer med minst 40 års trygdetid, og avkortes forholdsmessig ved lavere trygdetid. Sært tillegg/pensjonstillegg avkortes krone for krone mot opptjent tilleggspensjon.

---

¹¹ G er grunnbeløpet i folketrygden. Pr. 01.05.2014 er 1 G lik 88 370 kroner.

To av de viktigste endringene fra 2011 var innføringen av levealdersjustering og fleksibelt uttak. Disse endringene har blant annet ført til at størrelsen på den enkeltes alderspensjon både avhenger av hvilken kohort vedkommende tilhører og fra hvilken alder pensjonen tas ut.

Levealdersjustering gjennomføres ved at den årlige pensjonen beregnet etter ordinære regler skal deles på et årskullspesifikt «forholdstall» som skal reflektere det enkelte årskulls forventet gjennstående levealder på tidspunktet for pensjonsuttak.

Frem til 2011 var det ikke mulig å ta ut alderspensjon fra folketrygden før fra 67 år, men det var mulig å utsette uttaket. Størrelsen på pensjonen ble da ikke påvirket av når pensjonen ble tatt ut, men eventuell pensjon som ikke hadde blitt utbetalt fra 67 år til uttaksalder ble etterbetalt.

Fra 2011 kan den enkelte selv velge når vedkommende ønsker å ta ut opptjent pensjon mellom 62 og 75 år. For å kunne ta ut pensjon før 67 år kreves det imidlertid at den årlige pensjonen den enkelte vil få fra 67 år minst skal være like stor som folketrygdens minste pensjonsnivå (se under). Det betyr at personer med liten eller ingen opptjent pensjon fremdeles ikke vil kunne ta ut pensjon før fra 67 år. Personer med rett til ny privat AFP kan få medregnet AFP når det skal avgjøres om pensjonsnivået fra 67 år er tilstrekkelig. Privat AFP må være tatt ut for at den skal kunne medregnes.

Tidspunktet for pensjonsuttak skal være såkalt «nøytralt» for folketrygdens utgifter, det vil si at den forventede samlede pensjonsutbetalingen fra folketrygden skal være lik uavhengig av fra hvilken alder pensjonen tas ut. Dette systemet har som konsekvens at nivået på årlig alderspensjon blir høyere jo senere pensjonen tas ut. Nøytralt uttak er gjennomført ved at det for hvert årskull fastsettes en serie med forholdstall som gjelder ved ulike uttaksaldere.

Fra 2011 ble det tillatt å motta alderspensjon uten at denne skal avkortes mot andre eventuelle inntekter personen måtte ha. Det er med andre ord mulig å motta inntekt fra arbeid samtidig som alderspensjon uten at alderspensjonen blir redusert. Eventuell arbeidsinntekt ved siden av pensjonen gir dessuten pensjonsopptjening, slik at årlig pensjon kan øke ved å jobbe dersom man får flere tellende opptjeningsår og/eller økt sluttpoengttall.

Fra 2011 er det også mulig å starte og stoppe uttak av pensjon mer eller mindre når man måtte ønske. Etter uttak kan uttaksgraden i utgangspunktet kun endres én gang i året, men det er likevel når som helst mulig å velge å ta ut hel alderspensjon eller å stanse pensjonen.

Opptjente pensjonsrettigheter skal både før og etter pensjonsreformen reguleres i takt med veksten i folketrygdens grunnbeløp, G. De seneste årene før 2011 ble G regulert i takt med den generelle lønnsveksten i samfunnet.

Når det gjelder regulering av alderspensjon etter utbetaling, ble også denne regulert i takt med G før 2011. Fra 2011 skal imidlertid løpende alderspensjoner først reguleres i takt med veksten i G, og deretter fratrekkes 0,75 prosent.

Tabell 1.4 oppsummerer de mest sentrale endringene i gammel alderspensjon fra folketrygden i forbindelse med pensjonsreformen.

Tabell 1.4 Gammel alderspensjon i folketrygden før og etter pensjonsreformen

	Før 2011	Fra 2011
Når pensjonen tidligst kan tas ut	Fra 67 år	Fra 62 år
Regulering etter uttak	I takt med G	Reguleres i takt med G og fratrekkes deretter 0,75 prosentpoeng
Full eller delvis pensjon	Kun mulig å ta ut full pensjon	Pensjonen kan graderes i 20, 40, 50, 60, 80 og 100
Mulighet for å kombinere pensjon med arbeidsinntekt	Ikke mulig for personer under 67 år	Ja, kan kombineres fritt uten avkortning av pensjonen
Levealdersjustering	Ingen	Ja, avhenger av fødselsår

Uførepensjon

Regelverket for beregning av uførepensjon som gjaldt i de årene som inngår i analysene i denne rapporten er i stor grad likt regelverket for beregning av gammel alderspensjon. På samme måte som alderspensjon er uførepensjonen sammensatt av grunnpensjon, tilleggspensjon og/eller sært tillegg.

Det som skiller beregning av uførepensjon fra beregning av alderspensjon er at personer som blir uføre ikke vil ha tjent opp pensjonsrettigheter helt til de tar ut alderspensjon. For å unngå at dette gir de uføre lav pensjon, får uføre medregnet en fiktiv pensjonsopptjening til og med året de fyller 66 år i form av «fremtidige pensjonspoeng». For å få medregnet fremtidige pensjonspoeng, kreves det at den uføre på uføretidspunktet oppfyller ett av disse vilkårene:

hadde en årlig pensjonsgivende inntekt minst så stor som grunnbeløpet

hadde opptjent pensjonspoeng i det nærmest foregående året

hadde opptjent pensjonspoeng i minst tre av de nærmest foregående fire årene

hadde avtjent militær eller sivil førstegangstjeneste eller frivillig slik tjeneste, i det nærmest foregående året.

Fremtidige pensjonspoeng beregnes som det mest gunstige av:

Gjennomsnittet av pensjonspoengene for de tre siste årene før vedkommendes inntektsevne/arbeidsevne ble nedsatt.

Gjennomsnittet av de pensjonspoengene vedkommende har for halvparten av alle årene fra og med året da vedkommende fylte 17 år, til og med året før inntektsevnen/arbeidsevnen ble nedsatt. Årene med de høyeste poengtallene skal legges til grunn. Dersom det samlede antall år blir et ulikt tall, skal tallet avrundes oppover.

Når de fremtidige pensjonspoengene er beregnet, inngår de i beregningen av tilleggspensjon på samme måte som allerede opptjente pensjonspoeng. Reglene for beregningen av tilleggspensjon er identiske med reglene for folketrygdens alderspensjon slik de er beskrevet i avsnitt 2.3.

Reglene for beregning av uførepensjon ble ikke endret fra 2011. Siden fra 2011 ble mulig å ta ut alderspensjon fra 62 år og det ble innført levealdersjustering av alderspensjon, måtte imidlertid reglene for alderspensjon til uføre justeres noe.

Det er fremdeles mulig å motta uførepensjon til 67 år. Personer som mottar gradert/delvis uførepensjon kan imidlertid nå kombinere denne pensjonen med alderspensjon, likevel slik at summen av uføregrad og uttaksgrad fra alderspensjonen er maksimalt 100 prosent.

Alderspensjonen til uføre i årskullene 1944-1951 skal ikke levealdersjusteres fullt ut. I praksis gjennomføres dette ved at disse gis et såkalt «skjermings-t tillegg» til alderspensjonen. Bakgrunnen for skjermingstillegget er at uføre ikke har samme mulighet som ikke-uføre til å kompensere for effekten av levealdersjustering ved å utsette pensjonsuttaket.

Inntil reglene ble endret fra 2015, kunne uføre ett år etter at uførepensjon er innvilget eller eventuelt etter at uføregraden ble økt, ha en pensjonsgivende inntekt på opptil 1 grunnbeløp utover en fastsatt «inntekt etter uførhet» uten at uføregraden skal reduseres (friinntekt). Inntekt etter uførhet er lik en forventet inntekt fastsatt av NAV i henhold til fastsatt inntektsnivå etter uførhet. Dersom den uføre får en inntekt utover friinntekten skal uføregraden reduseres.

Arbeidsavklaringspenger

Arbeidsavklaringspenger (AAP) erstattet fra 01.03.2010 de tidligere folketrygd-ytelsene rehabiliteringspenger, attføringspenger og tidsbegrenset uførestønad. Alle som mottok en av disse ytelsene pr. 28.02.2010 gikk over på AAP fra 01.03.2010.

AAP ytes til personer som på grunn av sykdom, skade eller lyte har fått nedsatt arbeidsevne slik at de ikke kan beholde eller skaffe seg inntektsgivende arbeid. I vurderingen av om dette kriteriet er oppfylt, skal det i henhold til folketrygd-loven blant annet legges vekt på personens helse, alder, evner, utdanning, yrkesbakgrunn, interesser, ønsker, muligheter for å gå tilbake til nåværende arbeidsgiver, arbeidsmuligheter på hjemstedet og arbeidsmuligheter på andre steder der det er rimelig at vedkommende tar arbeid.

Videre er det et vilkår for å ha rett til arbeidsavklaringspenger at personen enten får aktiv behandling, deltar på et arbeidsrettet tiltak, eller etter å ha fått behandling og/eller deltatt på tiltak fortsatt anses å ha en viss mulighet for å komme i arbeid, og får oppfølging fra Arbeids- og velferdsetaten.

AAP ytes i inntil 4 år. I særlige tilfeller kan stønadperioden forlenges.

Ytelsen beregnes med utgangspunkt i enten inntekt i året før arbeidsevnen ble nedsatt, eller gjennomsnittet av inntekt i de tre siste kalenderårene arbeidsevnen ble nedsatt dersom dette gir et høyere grunnlag. Inntektene skal G-reguleres frem til beregningstidspunktet. Det er kun inntekt inntil 6 G som regnes med i inntekten arbeidsavklaringspengene skal beregnes på grunnlag av (beregningsgrunnlaget).

Årlig ytelse fastsettes som 66 prosent av beregningsgrunnlaget. Minsteytelsen er 2 G. Ytelsen utbetales per dag det mottas AAP (maksimalt 5 dager per uke). Denne dagsatsen finnes ved å dele den årlige ytelsen på 260. Medlemmer som forsørger barn får et barnetillegg på 27 kroner per dag for hvert barn fem dager i uka. Medregnet barnetillegg kan AAP likevel maksimalt utgjøre 90 prosent av beregningsgrunnlaget.

Med pensjonsreformen ble det mulig å ta ut AAP samtidig som alderspensjon før 67 år.

Ved arbeidsinntekt skal arbeidsavklaringspengene i utgangspunktet reduseres etter hvor mange timer mottakeren har vært i lønnet arbeid. Dette er fordi arbeidsavklaringspengene er en erstatning for tapt arbeidsevne. Det er mulig å arbeide inntil 60 prosent av full stilling, og likevel motta reduserte arbeidsavklaringspenger. Ved arbeid ut over 60 prosent av full stilling, bortfaller retten til arbeidsavklaringspenger for den aktuelle 14-dagersperioden.

Offentlig AFP

Det finnes flere ulike AFP-ordninger i offentlig sektor, men selv om de har noe ulik rettslig innretning, er både kvalifikasjons- og beregningsreglene i de ulike ordningene i praksis mer eller mindre identiske. I kommunal og fylkeskommunal sektor og for helseforetakene er AFP tariffavtalt, mens AFP-ordningen i staten er lovfestet gjennom lov om avtalefestet pensjon for medlemmer av Statens pensjonskasse.

Offentlig AFP er en ren førtidspensjonsordning som kan utbetales mellom 62 og 67 år dersom visse vilkår som beskrives nærmere under er oppfylt. Ytelsen opphører ved fylte 67 år og erstattes da av offentlig tjenestepensjon. De som ikke tar ut AFP før fylte 67 år får ingen ting fra ordningen.

I alderen 62 til 65 år beregnes offentlig AFP etter reglene i gammel alderspensjon i folketrygden, det vil si at pensjonen består av grunnpensjon, tilleggs-pensjon og/eller et sært tillegg, jf. kapittel 2.4. Ved beregning av tilleggspensjon medregnes fremtidige pensjonspoeng til og med det 66. året på samme måte som for uførepensjon. Det betyr at AFP-pensjonistene får pensjonen beregnet på grunnlag av flere opptjeningsår enn de reelt sett har hatt. I tillegg utbetales

det et skattepliktig AFP-tillegg på 20 400 kroner per år. Offentlig AFP beregnet etter disse reglene omtales gjerne som «folketrygdberegnet AFP».

AFP inklusive AFP-tillegg kan ikke utgjøre mer enn 70 prosent av tidligere inntekt før skatt.

Fra 65 år kan AFP beregnes etter reglene for alderspensjon fra tjenestepensjonsordningen, det vil si at pensjonen utgjør 66 prosent av pensjonsgrunnlaget (normalt sluttlønn) ved full opptjeningstid. Dette kalles gjerne «tjenestepensjonsberegnet AFP». Dersom pensjonen fra 65 år blir høyere om den beregnes som folketrygdberegnet AFP, har pensjonisten også etter fylte 65 år krav på å få AFP beregnet etter de samme reglene som frem til 65 år.

Offentlig AFP kan med visse begrensninger kombineres med arbeidsinntekt. I slike tilfeller utbetales det en gradert AFP-ytelse ved at AFP reduseres med samme prosentandel som inntekt etter uttak av AFP utgjør av tidligere inntekt.

I statlig sektor gjelder disse avkortingsreglene i hele perioden med AFP. I kommunal sektor er det imidlertid ingen avkortning av AFP fra 65 år dersom pensjonisten får inntekt fra en stilling som ikke gir rett til medlemskap i offentlig tjenestepensjonsordning. Kommer inntekten derimot fra offentlig sektor, skal AFP etter 65 år avkortes også i kommunal sektor.

Offentlig AFP er stort sett uendret etter pensjonsreformen. Den viktigste endringen som ble foretatt fra 2011 er at reglene for regulering av pensjon under utbetaling ble endret. Offentlig AFP under utbetaling ble før 2011 regulert i takt veksten i G. Fra 2011 skal imidlertid offentlig AFP, på samme måte som folketrygdens alderspensjon, reguleres i takt med G og deretter fratrekkes 0,75 prosentpoeng.

AFP i offentlig sektor levealdersjusteres ikke.

Offentlig AFP kan ikke kombineres med alderspensjon fra folketrygden.

Privat AFP

Privat AFP frem til 2011

AFP i privat sektor var frem til 2011 en tidsbegrenset pensjon som ble utbetalt i årene mellom fylte 62 år og fylte 67 år. Det var ulike AFP-ordninger i ulike deler av privat sektor, men ordningene hadde i all hovedsak likt regelverk.

Privat AFP ble beregnet på samme måte som folketrygdberegnet AFP i offentlig sektor, det vil etter reglene for gammel alderspensjon fra folketrygden. I AFP-ordningen i LO/NHO-området var AFP-tillegget skattefritt og en del lavere enn tillegget i offentlig sektor (11 400 kroner). Innenfor finansnæringen og Spekter-området ble det imidlertid gitt et skattepliktig AFP-tillegg på 20 400 kroner som i offentlig sektor.

Privat AFP kunne ikke kombineres med uførepensjon, etterlattepensjon eller arbeidsavklaringspenger fra folketrygden. Det var videre relativt strenge avkortningsregler ved arbeidsinntekt ved siden av pensjonen.

Privat AFP fra 2011

Med pensjonsreformen ble privat AFP lagt helt om. Privat AFP ytes nå som et livsvarig tillegg til alderspensjon fra folketrygden.

Pensjonen beregnes med utgangspunkt i pensjonsgivende inntekt i folketrygden opp til 7,1 G for alle år til og med kalenderåret mottakeren fyller 61 år. Pensjonen beregnes som summen av 0,314 prosent av disse inntektene i årene som regnes med.

Privat AFP skal levealdersjusteres og korrigeres for uttaksalder på samme måte som folketrygdens alderspensjon (gammel ordning), det vil si at pensjonen skal deles på vedkommende persons forholdstall i folketrygden.

Det første årskullet som kunne ta ut ny privat AFP var 1944-kullet som var 66 år ved inngangen til 2011. Personer født i årene 1944-1947, og som ikke allerede hadde tatt ut gammel AFP, kunne velge å utsette uttaket av AFP til etter 01.01.2011. Disse fikk da kun en andel av full AFP, jf. tabell 1.5.

Tabell 1.5 *Andel av full AFP til personer i årskullene 1944-1948*

Årskull	Alder pr. 01.01.2011	Andel av ny AFP
1944	66 år	10
1945	65 år	20
1946	64 år	40
1947	63 år	60
1948	62 år	100

Dersom privat AFP tas ut før fylte 67 år gis det et årlig kronetillegg til pensjonen på 19 200 kroner. Dette tillegget faller bort ved fylte 67 år.

Personer født i årene 1944-1962 som får utbetalt ny privat AFP har rett på et skattefritt kompensasjonstillegg som ytes i tillegg til ordinær AFP. Størrelsen på kompensasjonstillegget avhenger av fødselsår.

Privat AFP kan ikke tas ut dersom det ikke er tatt ut alderspensjon fra folketrygden. De som ikke tilfredsstiller kravene for å kunne ta ut folketrygdens alderspensjon før 67 år kan derfor heller ikke ta ut privat AFP.

Privat AFP kan ikke graderes, det vil si at det kun er mulig med fullt uttak.

På samme måte som folketrygdens alderspensjon, kan ny privat AFP kombineres med arbeidsinntekt uten at pensjonen blir avkortet.

Løpende AFP reguleres 1. mai hvert år på samme måte som alderspensjon fra folketrygden, dvs. i takt med veksten i G, og fratrekkes deretter 0,75 prosent.

Opptjeningstid i en AFP-ordning i offentlig sektor kan ikke regnes med i den private AFP-ordningen.

Offentlig tjenestepensjon

Offentlige tjenestepensjonsordninger er såkalte bruttoordninger. Dette innebærer at pensjonen bestemmes som en prosent av sluttlønn, og at det eventuelt gjøres fradrag i pensjonen hvis mottakeren samtidig har rett på pensjon fra folketrygden og/eller andre samordningspliktige ytelser. Dermed sikrer offentlig tjenestepensjon mottakerne en samlet pensjon på et visst nivå (bruttopen-sjonsnivået).

Alderspensjon

Det er aldersgrensen for stillingen den enkelte står i som bestemmer når det er mulig å ta ut alderspensjon fra en offentlig tjenestepensjonsordning. De fleste offentlig ansatte har en aldersgrense på 70 år. Disse kan ta ut offentlig tjenestepensjon fra fylte 67 år.

Ansatte med såkalt «særaldersgrense» kan ta ut alderspensjon fra offentlig tjenestepensjonsordning før 67 år. For de aller fleste som har særaldersgrense er aldersgrensen enten 65, 63 eller 60 år. Det finnes imidlertid også noen som har lavere aldersgrense enn 60 år. Personer med særaldersgrense kan ta ut alderspensjon inntil tre år før aldersgrensen dersom summen av alder og opptjeningstid er 85 år eller mer.

Ansatte som har full opptjening, minst 30 års tjenestetid, får en samlet pensjon fra tjenestepensjonsordningen og folketrygden på 66 prosent av pensjonsgrunnlaget (70/67,3 prosent i Oslo kommune). Ved kortere opptjeningstid enn 30 år avkortes pensjonen forholdsmessig. Pensjonsgrunnlaget er normalt siste ordinære lønn pluss faste, variable tillegg. Overtidsgodtgjørelse er ikke pensjongivende. Maksimalt pensjonsgrunnlag er 12 G.

Pensjonen avhenger også av den gjennomsnittlige stillingsstørrelsen vedkommende har hatt ved at pensjonsgrunnlaget er lik lønn i full stilling korrigert for gjennomsnittlig stillingsstørrelse.

Alderspensjonen utbetales livsvarig.

Offentlig tjenestepensjon kan ikke kombineres med arbeidsinntekt fra en stilling i offentlig sektor uten at pensjonen blir avkortet. Inntekter fra stillinger i privat sektor gir derimot ingen avkortning av tjenestepensjonen.

Fra 2011 skal alderspensjon fra offentlig tjenestepensjon levealdersjusteres. Levealdersjusteringen foretas på samme måte som i gammel alderspensjon fra folketrygden, det vil si med de samme forholdstallene som benyttes for alderspensjon fra folketrygden. Både bruttopensjon og samordningsfradrag levealdersjusteres.

Som i folketrygden er det mulig å utsette uttaket av pensjon ut over 67 år og få ytterligere opptjening og kompensere for levealdersjustering, men samlet pensjon kan ikke bli høyere enn 66 prosent.

Offentlig ansatte kan som alle andre ta ut pensjon fra folketrygden før fylte 67 år fra 2011. Tidlig uttak av folketrygden fører imidlertid til at samlet pensjon etter at tjenestepensjonen kommer til utbetaling fra 67 år blir lavere enn 66 prosent av sluttlønn. Dette skyldes at når samordningsfradraget for folketrygd skal beregnes, så tas det utgangspunkt i det folketrygden ville ha vært om den kom til utbetaling ved 67 år.

Også regulering av offentlig tjenestepensjon ble endret fra 2011. På samme måte som alderspensjon i folketrygden skal disse nå reguleres i takt med utviklingen i G og fratrekkes deretter 0,75 prosent. Uførepensjon, ektefellepensjon og barnpensjon under utbetaling reguleres i takt med utviklingen i G som tidligere.

Uførepensjon

Alle offentlige tjenestepensjonsordninger gir uførepensjon til personer som blir uføre. Pensjonen beregnes i store trekk som alderspensjon, det vil si at den utgjør 66 prosent av lønnen på uføretidspunktet. Pensjonen samordnes videre med alderspensjon fra folketrygden i all hovedsak etter de samme reglene som for samordning av alderspensjon. De som mottar uførepensjon fra en offentlig tjenestepensjonsordning gikk frem til 2015 over til alderspensjon ved aldersgrensen for stillingen. Det vil si at de fleste uføre i offentlige tjenestepensjonsordninger først gikk over til alderspensjon ved 70 år. Fra 2015 skjer overgangen til alderspensjon fra 67 år.

Uførepensjonen levealdersjusteres ikke.

Uførepensjon fra offentlige tjenestepensjonsordninger skal normalt avkortes dersom den uføre får arbeidsinntekt. Avkortningen skjer ved at det fastsettes en ny, lavere uføregrad. Det skilles mellom inntekter fra et ordinært arbeidsforhold og såkalte tilfeldige inntekter. For tilfeldige inntekter som uførepensjonisten får senere enn ett år etter at pensjonen er innvilget, gjelder det en friinntekt på inntil folketrygdens grunnbeløp (G).

Det ble ikke gjort endringer i de offentlige uførepensjonsordningene fra 2011.

En ny uførepensjonsordning for offentlig ansatte trådte i kraft fra 2015. Denne ordningen omtales ikke nærmere her siden den ikke gjelder for de personene som inngår i analysene i denne rapporten.

Privat tjenestepensjon

Alderspensjon

Det finnes tre ulike typer private tjenestepensjonsordninger: ytelsespensjonsordninger, innskuddspensjonsordninger, og en ny «hybrid-ordning» som er en mellomting mellom ytelse- og innskudd. Den siste ordningen ble ikke

tillatt før fra 2014, så den har ikke vært aktuell for de personene som inngår i analysene i denne rapporten. Den omtales derfor ikke nærmere her.

I ytelsesordninger fastsettes årlig pensjon som en prosent av lønn, mens årlig premie for å oppnå denne pensjonen varierer ut fra den ansattes alder og kjønn. I innskuddsordninger er det årlig premie, eller innskudd som det kalles, som fastsettes som en prosent av lønn, og størrelsen på pensjonen avhenger av innskudd og oppnådd avkastning.

Både ytelsesordninger og innskuddsordninger er såkalte nettoordninger, dvs. at pensjonene ikke justeres i forhold til hvilken folketrygd den enkelte får. Ytelsesordningene blir likevel som oftest beregnet ut fra et ønsket pensjonsnivå sammen med folketrygden, for eksempel 66 prosent av sluttlønn inklusive folketrygd. Pensjonsinnretningene benytter da en «beregnet» folketrygd, og ikke den reelle, for å fastsette ytelsen.

Øvre grense for tillatt pensjonsnivå i ytelsesordninger som gir rett til skattefradrag for foretaket er i overkant av 70 prosent av sluttlønn inntil 12 G inklusive folketrygd. I innskuddsordninger var det inntil 01.01.2014 tillatt med årlige innskudd på maksimalt 5 prosent av lønn mellom 1 og 6 G og 8 prosent av lønn mellom 6 og 12 G. Fra 2014 ble disse maksimalgrensene endret, og er nå 7 prosent av lønn mellom 0 og 7,1 G og 25,1 prosent av G mellom 7,1 og 12 G.

Utbetalingene fra en ytelsesordning er som regel livsvarige, mens utbetalingene fra innskuddsordning som regel er opphørende. De aller fleste innskuddsordninger har utbetalingstid på 10 eller 15 år.

Private tjenstepensjoner under utbetaling kan reguleres på ulike måter. Ytelsesordninger skal minst reguleres ut fra overskudd på midlene til pensjonistene, maksimalt lik G-reguleringen. Foretaket kan også skyte inn midler slik at reguleringen maksimalt tilsvarer endringen i G. I innskuddsordninger er det stort sett slik at pensjonene reguleres ut fra oppnådd avkastning på pensjonsmidlene.

Frem til 2011 var det ikke mulig å ta ut alderspensjon fra private tjenstepensjonsordninger før 67 år. Fra 2011 ble det imidlertid mulig å ta ut alderspensjon helt eller delvis fra 62 år. Det ble også tillatt å kombinere uttak av pensjon med fortsatt arbeid.

Heller ikke alderspensjon fra private tjenstepensjonsordninger skal levealdersjusteres.

Uførepensjon

Det er frivillig for private virksomheter å ha uførepensjon i tjenstepensjonsordningene. Tidligere var det vanlig at foretakene som hadde tjenstepensjonsordning også hadde uførepensjon. I den senere tid er det imidlertid færre foretak som har uførepensjonsordning. Det er også flere ordninger som er endret slik at de ansatte kun er omfattet av ordningen mens de står i stilling i foretaket.

For de som har uførepensjonsdekning, så utbetales uførepensjonen til avtalt opptjeningsalder i pensjonsavtalen. Hvis alderspensjonsordningen er en ytelsesordning, skal uførepensjonen være like stor som forventet alderspensjon ved opptjeningsalder gitt pensjonsgrunnlaget på uføretidspunktet. I innskuddsordninger kan ikke størrelsen på uførepensjonen fastsettes til å være lik alderspensjonen siden alderspensjonen ikke er kjent før utbetalingstidspunktet. I slike ordninger fastsettes uførepensjonen derfor gjerne som en alderspensjon i en ytelsesordning, det vil si som en viss prosent av lønn fratrukket en beregnet folketrygd.

Det ble ikke gjort endringer i private uførepensjonsordninger fra 2011.

Skatteregler for alders- og uførepensjonister

Lønsmottakere og pensjonister betaler i utgangspunktet de samme typene skatter og avgifter. Satser, innslagspunkter og fradragmuligheter er imidlertid ikke like.

For å gjøre lesingen av resten av dette punktet enklere, defineres det her først noen grunnleggende begreper i skattesystemet.

Bruttoinntekt: Summen av lønnsinntekt, pensjonsinntekt og kapitalinntekt

Personinntekt: Summen av lønnsinntekt og pensjonsinntekt

Alminnelig inntekt: Bruttoinntekt fratrukket inntektsfradrag, herunder minstefradrag, gjeldsfradrag, reisefradrag, o.l.

Alminnelig inntekt etter person- og særfradrag: Alminnelig inntekt fratrukket personfradrag og særfradrag (for eksempel fradrag for alder eller uførhet)

Personfradrag: Bunnfradrag som gis i alminnelig inntekt til alle personlige skatteyttere bosatt i Norge¹²

Minstefradrag: Standardisert fradrag i lønns- og pensjonsinntekter og andre likestilte inntekter

Pensjonsinntekt: Inntekt fra ulike typer pensjoner, herunder alderspensjon, AFP og uførepensjon

Disse størrelsene benyttes ved beregning av følgende skatter og avgifter:

Inntektsskatt til kommune, fylke og staten: Regnes i prosent (28) av alminnelig inntekt etter person- og særfradrag

Toppskatt: Regnes i prosent av personinntekt, ved inntekter over fastsatte terskelnivåer som justeres hvert år.

Trygdeavgift: Regnes i prosent av personinntekt.

---

¹² Personfradraget er likt for lønsmottakere og pensjonister. Fradraget utgjorde henholdsvis 42 210 kroner og 43 600 kroner i skatteklasser 1 i 2010 og 2011.

Skatteregler frem til 2011

Alders- og uførepensjon skulle i utgangspunktet beskattes etter de ordinære skattereglene som også gjaldt for lønnsinntakere, med unntak av et eget særfradrag i alminnelig inntekt, en annen sats for minstefradrag og lavere trygdeavgift. I tillegg gjaldt skattebegrensningsregelen for både alders- og uførepensjon. Skattebegrensningsregelen er et alternativ til beskatning etter ordinære regler.

Skattebegrensningsregel

Mottakere av alders- og uførepensjon ble frem til 2011 omfattet av skattebegrensningsregelen. Gruppene som kunne bli beskattet etter denne regelen var blant annet personer over 70 år, personer mellom 67 og 70 år som mottar alderspensjon fra folketrygden, AFP-pensjonister og uførepensjonister (dersom ervervsevnen var nedsatt med minst 2/3). Mottakere av arbeidsavklaringspenger var *ikke* omfattet av skattebegrensningsregelen.

Skattebegrensningsregelen innebar at alminnelig inntekt opp til en viss grense var helt unntatt for beskatning, og at inntekt ut over denne grensen og opp til en øvre inntektsgrense, ble beskattet med 55 prosent. Det ble lagt til et sjablonmessig inntektstillegg på 1,5 prosent av eventuell formue over 200 000 kroner til inntekten før beregning av skattebegrensningen. Bolig brukt som egen primærbolig holdes utenfor ved beregningen av formuen.

I 2010 var skattefri allmenn inntekt etter skattebegrensningsregelen 113 700 kroner for enslige og 206 700 kroner for ektepar. Uten andre fradrag enn minstefradrag tilsvarte dette bruttoinntekter på henholdsvis 153 650 og 279 300 kroner. Øvre grense for inntekt for at skattebegrensningsregelen skulle komme til anvendelse, det vil si når ordinære skatteregler ga mer gunstig beskatning, ble da henholdsvis 257 300 og 489 750 kroner.

Særfradrag for alder og uførhet

Personer over 70 år, personer over 67 år som hadde tatt ut alderspensjon og uføre (varig nedsatt ervervsevne minst 2/3), fikk et særfradrag i alminnelig inntekt. I 2010 var dette fradraget 19 368 kroner per år. Uføre som hadde ervervsevne som var varig nedsatt med mindre enn 2/3, hadde krav på et halvt særfradrag.

Frdraget fikk ikke virkning for personer som ble skattlagt etter skattebegrensningsregelen.

Særfradraget ble *ikke* gitt til personer som mottok arbeidsavklaringspenger fra folketrygden

Minstefradrag for pensjonsinntekt

Minstefradraget er et standardisert fradrag som gis i pensjon, lønn og andre likestilte ytelser. Før 2011 var minstefradraget var høyere for lønnsinntekt enn for pensjonsinntekt.

I 2010 var minstefradraget for pensjonsinntekt på 26 prosent, med en nedre beløpsgrense på 4 000 kroner og en øvre grense på 60 950 kroner.

Minstefradraget for lønnsinntekt var til sammenlikning 36 prosent, med en nedre beløpsgrense på 31 800¹³ og en øvre grense på 72 800 kroner.

Trygdeavgift

Trygdeavgiften for pensjonsinntekt og lønns- og næringsinntekt var henholdsvis 3 prosent og 7,8 prosent frem til 2011.

Avgiften fastsettes i prosent av personinntekt, det vil si av brutto pensjons-, lønns- og næringsinntekt.

Skatteregler fra 2011

I forbindelse med pensjonsreformen ble det gjort store endringer i beskatningen av pensjonsinntekt fra 2011. Alderspensjon og AFP omfattes ikke lenger av skattebegrensningsregelen, og det gis ikke lenger særfradrag til mottakere av disse ytelsene. Disse reglene ble erstattet av et nytt skattefradrag for pensjonsinntekt. Samtidig ble trygdeavgiften økt for alle typer pensjon.

Skattebegrensningsregelen

Skattebegrensningsregelen ble avviklet for alderspensjon og AFP fra 2011.

Reglene ble imidlertid videreført for uførepensjon. Skattebegrensningen ble imidlertid gjort individbasert, det vil si at det kun er den enkelte uføres inntekt og formue som inngår i beregningen¹⁴.

I 2011 var skattefri allmenn inntekt etter skattebegrensningsregelen 117 400 kroner. Uten andre fradrag enn minstefradrag tilsvarte dette bruttoinntekter på 163 050 kroner.

Mottakere av arbeidsavklaringspenger var fremdeles *ikke* omfattet av skattebegrensningsregelen.

Personer som etter 2011 mottar både uførepensjon og alderspensjon/AFP har ikke krav på både skattebegrensning og det nye skattefradraget for pensjonsinntekt (se under). I slike tilfeller skal skatten fastsettes etter den regel som gir lavest skatt.

Særfradrag for uførhet

Særfradraget for alderspensjon, AFP og uførepensjon gjelder fra 2011 kun for uførepensjon. Fradraget for uføre med minst 2/3 nedsatt ervervsevne ble økt til

---

¹³ Nedre grense for minstefradraget var strengt tatt 4 000 kroner, men siden det ble gitt et særskilt fradrag i lønnsinntekt på 31 800 kroner til personer med lav inntekt, var nedre grense i realiteten lik 31 800 kroner.

¹⁴ For uførepensjonister som mottar ektefelle tillegg fra folketrygden for forsørgelse av ektefellen, ble skattebegrensningsregelen for ektepar videreført.

32 004 kroner fra 2011. Uføre med mindre nedsatt ervervsevne får fremdeles halvt særfradrag.

Frdraget får ikke virkning for personer som ble skattlagt etter skattebegrensingsregelen.

Særfradraget ble *ikke* gitt til personer som mottok arbeidsavklaringspenger fra folketrygden

Minstefradrag for pensjonsinntekt

I 2011 var minstefradraget for pensjonsinntekt på 26 prosent, med en nedre beløpsgrense på 4 000 kroner og en øvre grense på 62 950 kroner.

Minstefradraget for lønnsinntekt var til sammenlikning 36 prosent, med en nedre beløpsgrense på 31 800¹⁵ og en øvre grense på 75 150 kroner.

Trygdeavgift

Trygdeavgiften for pensjonsinntekt ble økt til 4,7 prosent fra 2011. For lønns- og næringsinntekt er satsen fremdeles 7,8 prosent.

Avgiften fastsettes i prosent av personinntekt, det vil si av brutto pensjons-, lønns- og næringsinntekt.

Skattefradrag for pensjonsinntekt

Det ble innført et nytt skattefradrag for alderspensjon og AFP. Skattefradraget fastsettes individuelt, uten hensyn til ektefelle eller samboers inntekter.

Maksimalt skattefradrag for 2011 var 28 150 kroner. Frdraget nedtrappes med en sats på 15,3 prosent av samlet brutto pensjonsinntekt mellom 158 650 kroner og 242 000 kroner, og med en sats på 6 prosent av inntekt over 242 000 kroner. Frdraget vil dermed være fullt nedtrappet (lik null) for pensjonsinntekter over 498 500 kroner.

Nivået på skattefradraget skal graderes etter den enkeltes pensjonsgrad i folketrygden. Dette gjelder også for mottakere av ny privat AFP. For eksempel vil en pensjonsgrad på 50 prosent gi rett på et halvt skattefradrag. For mottakere av offentlig AFP eller gammel privat AFP skal frdraget avkortes med en like stor prosent som pensjonen eventuelt er avkortet på grunn av arbeidsinntekt.

Skattefrie tillegg til pensjon, herunder skattefritt AFP-tillegg til mottakere av gammel privat AFP og kompensasjonstillegg til mottakere av ny privat AFP skal ikke tas med i samlet pensjonsinntekt ved nedtrappingen av skattefradraget.

---

¹⁵ Nedre grense for minstefradraget var strengt tatt 4 000 kroner, men siden det ble gitt et særskilt fradrag i lønnsinntekt på 31 800 kroner til personer med lav inntekt, var nedre grense i realiteten lik 31 800 kroner.

